

УКРАЇНА
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ ТА
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

КАФЕДРА АДМІНІСТРАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ
ТА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ
“СВІТОВЕ СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО ТА
ПРОДОВОЛЬЧИ РЕСУРСИ”

для підготовки фахівців ОКР “Магістр”
зі спеціальності 8.05140105 “Екологічна біотехнологія та
біоенергетика”

КИЇВ – 2015

УДК 339.9: 378.147.34

Викладено методичні рекомендації з вивчення дисципліни “Світове сільське господарство та продовольчі ресурси”.

Рекомендовано методичною радою факультету захисту рослин,
біотехнологій та екології НУБіП України
Протокол №5 від 11 червня 2015 року

Укладач: В.І. Артиш

Рецензенти: Р.І. Буряк, С.В. Кузьменко

Навчальне видання

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ
“СВІТОВЕ СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО ТА
ПРОДОВОЛЬЧІ РЕСУРСИ”**

**для підготовки фахівців ОКР “Магістр”
зі спеціальності 8.05140105 “Екологічна біотехнологія та
біоенергетика”**

Укладач: АРТИШ Віктор Іванович,

Відповідальний за випуск В.І. Артиш

Зав. Видавничим центром НУБіПУ А.П. Колесніков
Редактор О.М. Кирик

Підписано до друку 03.04.2011. Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк.4,0 Обл.-вид. арк. 7,0. Наклад 50 прим. Зам. №

Видавничий центр НУБіПУ
03041, Київ, вул. Героїв Оборони, 15.
тел. 527-80-49, к. 117

ЗМІСТ

Передмова	6
1. Формування, розвиток і склад світового господарства	8
1.1. Сільське господарство найважливіша – галузь світового господарства	8
1.2. Поняття про світове господарство	10
1.3. Утворення та розвиток світового господарства	12
1.4. Чинники розвитку світового господарства	16
2. Загальне світове сільське господарство та машинобудування	19
2.1. Сучасне світове сільське господарство	19
2.2. Проблеми світового земельного фонду	21
2.3. Рослинництво у світовому сільському господарстві	25
2.4. Тваринництво у світовому сільському господарстві	33
2.5. Роль машинобудування у світовому сільському господарстві	38
3. Екологія та якість продовольчої продукції	43
3.1. Поняття “екологічно чиста продукція” та “органічна продукція” у сільському господарстві	43
3.2. Залежність якості сільськогосподарської продукції від систем землеробства	45
3.3. Світовий ринок органічної продукції	49
4. Глобалізація розвитку та загальносвітові проблеми забезпечення людства продовольством	52
4.1. Глобалізація як закономірність розвитку сучасного світового суспільства	52
4.2. Глобальні проблеми людства та шляхи їх вирішення	54
4.3. Економічна проблематика забезпечення людства продовольством	57
4.4. Світовий розвиток і проблеми нової глобальної людини	59
4.5. Використання зовнішніх фінансових ресурсів у процесі світового економічного розвитку	64
5. Соціально-економічні проблеми забезпечення людства продовольством	67
5.1. Еволюція загального рівня забезпеченості продуктами харчування	67

5.2. Можливості забезпечення потреб людини у країнах, різних за розвитком	71
5.3. Загальне забезпечення зерном як складова частина продовольчої безпеки	73
5.4. Значення продукції тваринництва у світовій економіці	77
5.5. Міжнародні програми продовольчої допомоги бідним країнам	78
6. Лісові ресурси у світовому сільському господарстві	80
6.1. Значення лісів у світовому господарстві	80
6.2. Забезпеченість лісами континентів і країн світу	85
6.3. Проблеми світового лісового фонду та шляхи їх вирішення	87
7. Світова торгівля сільськогосподарськими товарами	89
7.1. Міжнародний поділ праці і світовий ринок	89
7.2. Масштаби, структура й динаміка експорту та імпорту сільськогосподарської продукції	92
7.3. Сільськогосподарський маркетинг	93
Практичні заняття	95
Завдання для самостійної роботи студента	98
Тести для поточного контролю знань з дисципліни “Світового сільського господарства та продовольчих ресурсів”	103
Список літератури	111

Навчальний тематичний план

Всього – 30 год.; з них: лекцій – 15 год., практична робота – 15 год.

Теми	Кількість годин	
	Лекції	ПМК
1. Формування, розвиток і склад світового господарства	2	
2. Загальне світове сільське господарство та машинобудування	2	
3. Екологія та якість продовольчої продукції	2	
Модуль 1		2
4. Глобалізація розвитку та загальносвітові проблеми забезпечення людства продовольством	2	
5. Соціально-економічні проблеми забезпечення людства продовольством	2	
6. Лісові ресурси у світовому сільському господарстві	2	
7. Світова торгівля сільськогосподарськими товарами	2	
Модуль 2		2
Всього	30	

Передмова

Сільське господарство займає особливе місце у світовій економіці тому, що воно залишається основним заняттям жителів нашої планети – нині у ньому зайнята майже половина економічно активного населення світу.

У процесі вивчення дисципліни “Світове сільське господарство та продовольчі ресурси” є опанування студентами системи певних теоретичних знань і практичних навичок. Предмет дослідження – це основні об’єктивні закономірності розвитку світових аграрних відносин та організація раціонального виробництва на підприємствах різного типу.

Мета навчальної дисципліни “Світове сільське господарство та продовольчі ресурси” – допомагати майбутнім фахівцям набути навиків системного пошуку шляхів взаємовигідного співробітництва партнерів на зовнішньому ринку.

У цілому, у світовій економіці ХХІ століття, аграрне виробництво характеризується більш низьким, порівняно з промисловістю, рівнем розвитку продуктивних сил, низькою продуктивністю праці, поширенням відсталих форм виробничих відносин, різкими коливаннями обсягу продукції, залежно від природних і соціально-економічних умов, меншою товарністю і більш слабкою участю у міжнародному поділі праці. Тому потенційні можливості рослинного і тваринного світу ще далеко не вичерпані, урожайність основних сільськогосподарських культур вдається одержувати на рівні 41-76% потенційно можливої, а продуктивність тварин на рівні 34-77%.

Перші відсотки потенційної можливості рослинного і тваринного світу належать до країн, що розвиваються, де постійно зростає чисельність населення і слабо збільшується продуктивність сільського господарства, що не дає можливості забезпечити продуктами харчування населення цих країн у повному обсязі.

Слід відмітити, що проблема забезпечення продовольством постала перед людиною із зародженням цивілізації. Протягом всього періоду розвитку людства нестача продовольства з різноманітних причин у різні часи неодноразово виникала в різних регіонах і окремих країнах.

Але нині у світі виробляється стільки продуктів харчування, що можна було б забезпечити усіх голодуючих, але ще існує не відповідний порядок розподілу продуктів харчування.

Завдання курсу “Світове сільське господарство та продовольчі ресурси” підпорядковане реалізації поставленої мети шляхом поетапного і послідовного вирішення таких завдань: розширення зовнішньоекономічних зв'язків України в умовах реформування сільського господарства на основі ринкових відносин; можливості виходу сільськогосподарських підприємств на зовнішні ринки; набуття знань про соціально-економічні проблеми світового господарства; опанування методикою аналізу стану світової господарської системи та окремих її складових; уміння визначити місце в ній окремої країни, регіону та рівня їх зовнішньоекономічної діяльності.

Тому для підготовки висококваліфікованих спеціалістів виникає необхідність поєднання вивчення економіки сільського господарства України з пізнанням основних проблем розвитку світового сільського господарства як у розрізі окремих країн, окремих регіонів світу, так і міждержавних об'єднань із метою можливості використання передового досвіду ведення сільськогосподарського виробництва в нашій країні. Звідси завдання курсу “Світове сільське господарство та продовольчі ресурси”: формування у студентів знань основних закономірностей розвитку світового сільського господарства, уміння аналізувати сучасний стан і оцінювати перспективи його подальшого розвитку; визначення рівня розвитку національних економік сільського господарства; розробка методів та шляхів використання досвіду зарубіжних країн у вирішенні проблем економічного розвитку сільського господарства України.

1. ФОРМУВАННЯ, РОЗВИТОК І СКЛАД СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

1.1. Сільське господарство – найважливіша галузь світового господарства

Виникнення сільського господарства пов'язане з неолітичною революцією, що є переходом від привласнюючого господарства (полювання, збирання і рибальства) до відтворюючого (землеробства і тваринництва). Поступово створювалося сільське господарство, практика обробітку землі (для підвищення врожаїв) і вирощування свійських тварин. Сільськогосподарські культури потрібні людині для харчування, годівлі тварин і одержання волокна (бавовна і сизаль). Тварин вирощують заради вовни, молока, м'яса, шкіри і гною (як органічного добрива). Сільське господарство варіюється від маленьких підсобних господарств і ферм до великих сільськогосподарських колективних господарств. Сільське господарство зародилося в Середній Азії і Єгипті як мінімум 10 тис. років тому. Сільськогосподарські громади стали основою суспільного устрою в Китаї, Індії, Європі, Мексиці і Перу, а потім поширилися по всьому світі.

Сільське господарство – найдавніша галузь матеріального виробництва і особлива галузь економіки країни, що виробляє сільськогосподарську продукцію рослинного і тваринного походження. Тим самим сільське господарство забезпечує потреби в більшості продуктів харчування і в сировині для текстильної, взуттєвої, харчової та інших галузей промисловості.

Сільське господарство – друга провідна галузь матеріального виробництва, важлива галузь світового господарства. У світі немає ні одної країни, жителі якої не займалися б сільським господарством і суміжними галузями – лісовим господарством, рибальством, полюванням тощо. В усьому світі у сільському господарстві та суміжних галузях зайнято не менше 1,1 млрд чол. – близько половини працездатного населення. А якщо врахувати молодших і старших людей, котрі допомагають у сільськогосподарських роботах, то це становить майже 60% економічно активного населення світу.

І до цього часу в багатьох країнах Африки сільським господарством займається близько 70% працездатного населення. В деяких країнах, наприклад Буркіна-Фасо (Західна Африка), 90% економічно активного населення зайнято у сільському господарстві.

З посиленням індустріалізації та піднесенням економічного розвитку країн чисельність сільськогосподарського населення скорочується. Якщо в країнах, що розвиваються зайнятість у сільськогосподарському виробництві становить 2/3 і більше населення, то у розвинутих країнах світу – менше 10%, а у США і деяких країнах Західної Європи – тільки 2-3%. Так, для прикладу, у США воно нині становить понад 2% працездатного населення країни, а у Великобританії – 1,5, Німеччині – 2,6%.

Сільське господарство так чи інакше розвивається в усіх країнах. Найбільшими виробниками сільськогосподарської продукції є найбільші за розмірами й кількістю споживачів країни, а саме такі як: США, Канада, Бразилія, Китай, Індія та ін. Однак у країнах, що розвиваються, переважає внутрішнє споживання продукції, тоді як економічно розвинуті країни є найбільшими експортерами сільськогосподарських товарів. Водночас економічно розвинуті країни є найбільшими імпортерами сільськогосподарської продукції, оскільки мають надзвичайно місткий споживчий ринок. Сільськогосподарська продукція становить істотну частину благ матеріального виробництва та третину світового експорту (за вартістю).

Сільське господарство займає важливе місце в господарстві всіх без винятку країн. Для великої групи країн, що розвиваються, воно є основою економічної системи. Його роль значна в країнах з численним населенням (Китай, Індія, Індонезія та ін.), оскільки сільське господарство гарантує продовольчу, а відповідно й стратегічну безпеку. У розвинутих країнах частка сільського господарства у виробництві ВВП незначна, але воно залишається важливим джерелом отримання прибутків.

Роль сільського господарства в економіці країни або регіону показує її структуру і рівень розвитку. Як показник ролі сільського господарства в економіці, як зазначалось вище, застосовують частку зайнятого в сільському господарстві економічно активного населення, а також питому вагу сільського господарства в структурі ВВП. Ці показники достатньо високі в більшості країн, що розвиваються, де в сільському господарстві зайнято більше половини економічно активного населення. Сільське господарство в таких країнах йде по екстенсивному шляху розвитку, тобто збільшенням продукції досягається розширенням посівних площ, збільшенням поголів'я ВРХ, збільшенням числа зайнятого населення у сільському господарстві. У таких країнах, економіки яких відносяться до типу аграрних, низькі показники механізації, хімізації, меліорації та ін.

У світі спостерігається безперервний приріст сільськогосподарського виробництва, але це відноситься перш за все до економічно розвинених країн. В державах, що розвиваються, сільське господарство не в змозі прогодувати власне населення. Це пояснюється тим, що через низку соціально-політичних факторів науково-технічна революція поки ще слабо вплинула на сільське господарство мало розвинутих країн.

Саме розвиток сільського господарства включає в себе всі складові як: наукові дослідження, структуру сільськогосподарського виробництва, соціальну сферу, наявність доріг, підготовку й закріплення кадрів на селі, розвиток самого села. Тому, щоб сільське господарство внесло свій внесок до рішення задач розвитку нашої країни, необхідно, щоб держава виділяла в бюджеті кошти на ці напрямки й щорічно їх збільшувала.

1.2. Поняття про світове господарство

Сучасне господарство являє собою складну економічну систему взаємодіючих національних господарств усіх країн світу, взаємозв'язаних між собою економічними відносинами. Ця сукупність економічних, фінансових і політичних зв'язків між країнами різних соціально-економічних типів, що склалися в результаті міжнародного поділу праці, проявляється у створенні світового ринку. Причому, взаємозв'язки між країнами посилюються з поглибленням міжнародного поділу праці (МПП). Останнє виявляється у спеціалізації окремих країн при виробництві певних видів продукції та послуг і в подальшому обміні ними.

Світове господарство – взаємопов'язані і взаємодіючі господарства різних країн світу, що функціонують за погодженими правилами, послідовне їх об'єднання в єдину світову систему; сукупність національних економік країн світу, пов'язаних між собою мобільними факторами виробництва.

Головними територіально-економічними компонентами сучасного світового господарства є такі найбільші за економічним потенціалом країни світу, як США, Китай, Росія, Японія, Німеччина, Франція, Великобританія, Італія, Канада. До них належать також провідні міжнародні регіональні економічні системи насамперед – Європейське економічне співтовариство (ЄЕС) та ін. Саме взаємодія між цими територіально-економічними компонентами та їх взаємозв'язки з іншими країнами та регіонами світу відіграють

визначну роль у розвитку світового господарства як глобальної системи.

Керівництво України неодноразово заявляло, що наша країна є невід'ємною складовою світового господарства. Останнім часом вживаються заходи щодо організації зовнішніх економічних зв'язків України. Відбувається перегляд зовнішньоекономічної політики нашої країни. Внаслідок перебудови внутрішньої та зовнішньої політики змінюється ставлення Заходу до України. Ніколи раніше провідні капіталістичні країни не приділяли стільки уваги питанням відносин Схід-Захід, відносин між ними та Україною.

В умовах бурхливої науково-технічної революції (НТР) швидко розвиваються та поглиблюються господарські зв'язки між країнами різних соціально економічних типів, поглиблюються міжнародний поділ праці. Нині, практично, не залишилося країн, що не були б, тією чи іншою мірою, залучені до системи світових господарських зв'язків.

До того ж, наприкінці ХХ ст. загострились такі глобальні проблеми, як екологічна, енергетична, ресурсна, продовольча, демографічна, подолання економічної відсталості країн, що визволились та інші, вирішення яких вимагає об'єднаних зусиль усього людства.

Для сучасного етапу розвитку світового господарства характерним є насамперед посилення його цілісності, єдності, взаємозв'язку всіх його складових. Під впливом динамічного розвитку світового господарства відбуваються істотні зміни в економічних і політичних відносинах між країнами.

До початку ХХІ століття відбулася кардинальна зміна сутності сільськогосподарського виробництва. НТР привела до небаченої раніше інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, його органічного зрощення з промисловістю, що у свою чергу спричинило серйозні зміни й в інших сферах і галузях світового господарства.

Аграрний сектор є одним з найменш стабільних і найбільш непередбачуваних секторів світового господарства. Аналіз розвитку аграрного сектору свідчить про те, що протягом усього ХХ століття він у цілому характеризувався:

- низькими темпами зростання товарообігу;
- різкими коливаннями обсягів експорту й імпорту сільськогосподарської сировини;
- злетами й падіннями цін на різні його види;
- нестійкістю кон'юнктури багатьох ринків сільськогосподарської продукції.

Помітно впливає на динаміку ринків сільськогосподарської сировини, активне втручання держави у виробництво і торгівлю багатьма його видами. Уряди багатьох держав проводять політичні самозабезпечення, у тому числі шляхом фінансування і субсидування виробництва багатьох видів сільськогосподарських продуктів.

Проте дуже актуальним продовжує залишатися питання: як повинно бути організоване сільськогосподарське виробництво і функціонувати світовий ринок продовольства, щоб прокормити населення Землі, яке в останні роки збільшується щорічно майже на 100 млн чол., випереджаючи можливості аграрного сектору світового господарства. Для нас особливо важливим є питання: як така житниця, як Україна з її унікальним агрокліматичним потенціалом, що володіє 1/3 усіх чорноземів планети, могла стати імпортером сільськогосподарської продукції і продовольства, витратити сотні мільйонів доларів на закупівлю зернових. І головне – що необхідно зробити, щоб виправити становище.

Саме тому, особливістю світового ринку продовольчих товарів характерні всі риси індустріально розвинутої економіки – високий рівень технології, організації маркетингової діяльності агрофірм, включаючи могутню рекламу, концентрація капіталу, конкуренція виробників, орієнтована на запити споживача. Значну роль відіграє і міжнародний поділ праці (спеціалізація виробництва), обумовлений природно-географічними і кліматичними умовами країн. Специфічною рисою аграрного сектору є те, що кожна країна проводить власну внутрішню політику стосовно національного сільськогосподарського виробництва. З огляду на це, ГАТТ/СОТ виключив сільськогосподарські продукти з числа стандартних об'єктів міжнародної торгівлі, внаслідок чого демпінг, експортні субсидії, імпорتنі квоти, дискримінація й інші заходи одержали широке поширення у світовій торгівлі сільськогосподарською продукцією, тоді як ці ж заходи рішуче припиняються ГАТТ/СОТ в торгівлі іншими товарами.

1.3. Утворення та розвиток світового господарства

Існує припущення, що приблизно 15-25 тис. років тому на Землі з'явився перший землероб-людина, вона спробувала висіяти в ґрунт перші зерна і зібрати врожай. Так почалося перетворення природи людиною.

Світове господарство стає єдиним всеосяжним організмом. Поза ним не може нормально розвиватися ні одна держава, незалежно від

суспільної системи та від рівня її економічного розвитку. А відтак, постає завдання вироблення принципово нового механізму функціонування світового господарства, нової структури міжнародного розподілу праці.

Світове господарство базується на світовому ринку. Воно не розділене непрохідною стіною. Через світовий ринок відбуваються загально-торговельні, науково-технічні та інші економічні зв'язки між країнами і регіонами світу, що здійснюється в рамках сучасного світового господарства, що є об'єктивною реальністю. Через ринок реалізується взаємодія між локальними та регіональними ринками на основі міжнародного розподілу праці.

Історично-еволюційний розвиток світового сільського господарства

У своєму становленні та розвитку світове господарство пройшло довгий шлях. Деякі дослідники його виникнення відносять ще до часів Римської імперії, вважаючи її системою світового господарства того часу.

Інші дослідники вважають, що функціонування світового господарства починається з часу великих географічних відкриттів XV-XVI ст. (зауважимо, що світове господарство того періоду обмежувалось сферою застосування торгового капіталу).

Сучасне світове господарство сягає корінням у XVI-XVII ст., коли поява і розвиток мануфактурного виробництва спричинили необхідність суттєвого розширення ринків збуту та забезпечення стабільного надходження сировини, в тому числі імпортової. Під тиском цієї необхідності торговельні зв'язки різних країн якісно змінилися і з другорядних, які не відігравали протягом тисячоліть важливої ролі в національних відтворювальних процесах, вони перетворилися у найістотніший їх чинник, опосередковуючи МПП і впливаючи на виробничу та експортну спеціалізацію країн-учасниць.

Спочатку епіцентрами такого розподілу праці були передові в технічному відношенні країни – Англія та Нідерланди. Тому світове господарство обмежувалось відносно невеликою кількістю країн, що брали участь у міжнародному поділі праці. В міру розповсюдження мануфактурного, а пізніше індустріального виробництва, розширювались межі світового господарства. До кінця XIX ст. воно досягло глобальних масштабів.

У першій половині XX ст. екстенсивний розвиток інтернаціоналізації господарського життя на основі міжнародної торгівлі доповнився:

- 1) міжнародним рухом позичкового і підприємницького капіталу;

2) функціонуванням на цих засадах великих транснаціональних корпорацій (ТНК), у межах яких стали формуватись виробничо-коопераційні зв'язки;

3) створенням на місці вичерпаної себе світової системи золотомонетного стандарту нових, більш гнучких валютних відносин, які вимагали постійної координації зусиль урядів та центральних банків країн-учасниць.

Але, незважаючи на вищезазначене, більшість національних господарств залишилися відносно автономними суб'єктами міжнародних економічних відносин, а їх розвиток визначався переважно внутрішніми факторами.

У другій половині ХХ ст. цілісність світової економічної системи вийшла на новий рівень розвитку, що було зумовлено:

1) випереджаючими темпами зростання обробної промисловості (з 1956 по 1996 рр. обсяг світового виробництва готових виробів збільшився в 6,9 раза, одночасно як продукція видобувних галузей зросла в 3,2, а сільського господарства – в 2,8 раза). Прискорений розвиток виробництва готових виробів забезпечував швидку диференціацію кінцевих продуктів і відкривав нові можливості для поглиблення МПП;

2) значним поліпшенням міжнародної транспортної інфраструктури, прискоренням і здешевленням міжнародних перевезень вантажів та пасажирів. Наприклад, середня вартість людино-милі повітряних авіап перевезень становила (за курсом долара 1990 р.) у 1930 р. – 68 центів; у 1950 р. – 30; 1970 р. – 16; 1990 р. – 11 центів. У результаті скоротилась “економічна відстань” між країнами;

3) переворотом у засобах телекомунікацій на основі бурхливого розвитку електроніки, кібернетики, використання космічних супутників зв'язку. Дозволяючи одержати потрібну інформацію з будь-якої відстані в реальному режимі часу та швидко приймати рішення, сучасні системи телекомунікацій суттєво полегшують організацію міжнародного інвестування кооперування виробництва та маркетингу на рівні окремих фірм, а також взаємопристосування макроекономічної політики різних держав на рівні урядів і центральних банків;

4) стрибком у розвитку транснаціональних корпорацій. Якщо в 1970 р. у 14 провідних країнах світу нараховувалось 7,3 тис. ТНК, які мали 27,3 тис. зарубіжних філій, а їх оборот становив 626 млрд дол. США, то до 1995 р. кількість ТНК досягла 40 тис., кількість їх зарубіжних філій – понад 250 тис., а їх оборот – понад 7 трлн дол. США. Нині ТНК контролюють від 1/3 до 1/2 світового промислового

виробництва, понад половину міжнародної торгівлі, близько 80% світового банку патентів і ліцензій на нову техніку та технологію. Внаслідок цього 40% міжнародних потоків товарів і послуг має внутрішньо-корпоративний характер, що надає їм додаткової міцності. В таких умовах на світовому економічному просторі, крім традиційного державного рівня взаємодії та протистояння, з'явилися ще одні – недержавні транснаціональні центри прийняття стратегічних рішень – ТНК, транснаціональні банки (ТНБ), міжнародні інвестиційні фонди тощо;

5) якісними змінами в розвитку міжнародного ринку позичкових капіталів. Діяльність ТНК, зростання світового товарообігу спричинили необхідність відповідного розширення кредитних ресурсів і полегшення доступу до них у будь-якому місці світового економічного простору. Така потреба зробила можливим виникнення позанаціональних ринків капіталу, які діють на основі офшорних операцій у так званих євровалютах (іноземних по відношенню до країни дислокації банку). Євровалютні ринки оперують іноземними грошима. Такі операції не потребують конвертації валют і тому підпадають під вплив національних валютних законодавств, тобто виявляються наднаціональними. Інтенсивні міждержавні переміщення капіталів зв'язують в єдине ціле фінансові ринки різних країн і виступають в якості каналів, за якими будь-які суттєві зміни в кредитно-фінансовій сфері однієї країни “перетікають” до інших країн.

Практично держави всіх континентів тією чи іншою мірою вступають у міжнародні економічні відносини, пов'язані із обміном продукцією сільського господарства. Сприяння розвитку цих відносин, удосконаленню їх міжнародно-правового регулювання – завдання ряду міжнародних економічних організацій. Так, практично всі регіональні економічні комісії Економічної і соціальної ради ООН через свої відповідні структурні підрозділи займаються питаннями організації міжнародного співробітництва в галузі сільського господарства. Ці функції, наприклад, в Економічній комісії для Європи покладені на її Комітет з питань сільського господарства.

Однією з міжнародних, міжурядових спеціалізованих організацій ООН, яка відає питаннями міжнародного співробітництва у галузі сільського господарства, є Продовольча і сільськогосподарська організація ООН (ФАО). Вона створена у 1945 р. До складу ФАО нині входить понад 174 країни світу й одна міжнародна організація – Європейський Союз. Відповідно до свого Статуту основними її цілями є: підвищення продуктивності сільського

господарства і покращення умов життя сільського населення; поліпшення харчування і підвищення життєвого рівня населення; вивчення світового продовольчого становища і кон'юнктури на світовому ринку важливих продовольчих товарів; розроблення для країн-учасниць рекомендацій у галузі виробництва і збуту різних видів сільськогосподарської продукції; надання технічної допомоги країнам-членам, сприяння науковим дослідженням у галузі сільського господарства; визначення політики щодо міжурядових угод з окремих сільськогосподарських товарів.

Ця організація є однією з провідних установ у системі ООН з питань розвитку сільського господарства. Вищий її орган — Конференція, яка збирається один раз у два роки для визначення загальних напрямів політики, програми дій і бюджету організації. У період між сесіями Конференції керівництво діяльністю ФАО здійснює Рада, в обов'язки якої входить складання оглядів про стан світового сільського господарства, координація роботи міжурядових організацій з товарних питань, пов'язаних з виробництвом, споживанням і розподілом продовольчих і сільськогосподарських продуктів.

1.4. Чинники розвитку світового господарства

Важливі світогосподарські процеси сучасності, чинники, що визначають територіально-виробничу структуру окремих галузей світового господарства, інтенсивність і різноманітність міжнародних економічних відносин мають чітко виражений географічний аспект. До таких чинників належать:

1. Інтернаціоналізація господарського життя;
2. Поглиблення міжнародного географічного розподілу праці; міжнародна соціалізація та виробниче кооперування під впливом НТП;
3. Розвиток регіональної економічної інтеграції;
4. Зростання ролі науково-дослідницьких і дослідницько-конструкторських робіт;
5. Зміни співвідношення в темпах і масштабах діяльності виробничої та невиробничої сфер світового господарства;
6. Економічна та позаекономічна діяльність транснаціональних корпорацій.

Одним з найважливіших завдань є новий реалістичний аналіз розвитку трьох груп країн:

1. Країн з колишньою плановою економікою, що входили до складу СРСР, і країн Східної Європи;
2. Розвинених країн;
3. Країн, що розвиваються.

Всесвітнє господарство – це цілісна економічна система взаємодіючих, взаємопов'язаних національних господарств, пов'язаних між собою технологічними, економічними і соціально-економічними відносинами.

Але слід зазначити, що глибинною основою світового господарства є загальнолюдські соціально-економічні цінності, що є здобутком цивілізаційного розвитку в цьому світі. До них належать:

- 1) сім'я та домашнє господарство;
- 2) держава та її економічна політика як чинник зростання суспільного багатства;
- 3) товарно-грошові відносини, що поєднують в єдину суперечливу господарську систему сім'ї, держави, їх угруповання;
- 4) власність, що визначає стан як окремої людини, так і держави у світі.

Агропромисловий комплекс (АПК) має особливе значення у світовій економіці. Він відноситься до числа основних народногосподарських комплексів, що визначають умови підтримки життєдіяльності суспільства. Значення його не тільки в забезпеченні потреб людей у продуктах харчування, але й у тім, що він істотно впливає на зайнятість населення й ефективність усього національного виробництва.

АПК – найбільший з основних (базових) комплексів у світовій економіці країни. До нього відносяться усі види виробництва і виробничого обслуговування, створення і розвиток яких підлегли виробництву кінцевої споживчої продукції із сільськогосподарської сировини. В АПК входять три великі сфери галузей.

Перша сфера АПК – тракторне і сільськогосподарське машинобудування; також машинобудування для харчової промисловості; агрохімія (виробництво мінеральних добрив і мікробіологічна промисловість); комбікормова промисловість; система матеріально-технічного обслуговування сільського господарства; меліоративне і сільське будівництво.

Друга сфера – рослинництво, тваринництво, рибальство та лісове господарство.

Третя сфера АПК – харчова промисловість; холодильне, складське, спеціалізоване транспортне господарство; торговельні й інші підприємства й організації, що займаються доведенням кінцевого

продукту до споживача, включаючи оптові ринки, роздрібну торгівлю і суспільне харчування. До кожної сфери варто також віднести відповідні галузі науки і підготовку кадрів.

В економіці розвинутих країн питома вага сільського господарства в структурі АПК займає відносно менше місце і за вартістю продукції, і за чисельністю зайнятих у цій сфері.

У сучасному розвитку АПК можна виділити ряд наступних характерних тенденцій:

- швидкими темпами розвивається міжгалузєва кооперація;
- для сучасного етапу характерне надвиробництво продуктів харчування;
- зростає роль великих об'єднань у сільському господарстві;
- зростає виробництво продукції сільського господарства в розрахунку на душу населення;
- відбувається поступове скорочення використовуваних сільськогосподарських земель, збільшується обсяг виробництва продукції за рахунок інтенсифікації виробництва під впливом НТП;
- відбувається зменшення частки продукції сільського господарства у ВВП світового господарства;
- змінюється структура споживання сільськогосподарської продукції у світовому господарстві;
- продуктивність праці в сільському господарстві зростала швидше, ніж у промисловості: знизилася число зайнятих у сільському господарстві, розширились зв'язки сільськогосподарської галузі з іншими галузями економіки;
- зріс рівень механізації й автоматизації виробничих процесів, що підвищило продуктивність і культуру праці в сільському господарстві;
- широке застосування добрив, хімічних засобів боротьби з бур'янами і шкідниками різко підвищило врожайність сільськогосподарських культур;
- впровадження штучно створених високоврожайних сортів рослин і ефективних порід худоби, підвищена рентабельність сільськогосподарської галузі.

2. ЗАГАЛЬНЕ СВІТОВЕ СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО ТА МАШИНОБУДУВАННЯ

2.1. Сучасне світове сільське господарство

Відомо, що продукція сільського господарства не лише задовольняє потреби людей у продуктах харчування, а й є важливою сировиною для промислового виробництва (цукрові буряки використовують для виробництва цукру; зерно пшениці та жита – борошна, спирту; насіння соняшнику – олії; овочі та фрукти – для різноманітних консервів та ін.). Причому продукція сільського господарства не лише задовольняє національні суспільні потреби, а й експортується (імпортується) на взаємовигідних засадах в інші країни, тобто вона є предметом міжнародних, міждержавних економічних відносин. Це пов'язано як із необхідністю реалізації надлишку сільськогосподарської продукції, так і з існуючими суспільними потребами на продукцію, яка не вирощується через кліматичні умови або з інших причин у тій чи іншій країні. Так, країни Європи імпортують з інших країн світу каву, какао, ананаси, банани тощо. Відповідна сільськогосподарська продукція експортується і з європейських країн.

Сучасне господарство являє собою складну економічну систему взаємодіючих національних господарств усіх країн світу, взаємозв'язаних між собою економічними відносинами. Ця сукупність економічних, фінансових і політичних зв'язків між країнами різних соціально-економічних типів, що склалися в результаті міжнародного поділу праці, проявляється у створенні світового ринку. Причому, взаємозв'язки між країнами посилюються з поглибленням міжнародного поділу праці, які виявляються у спеціалізації окремих країн при виробництві певних видів продукції та послуг і у подальшому обміні ними.

За різними оцінками нині на нашій планеті проживає близько 6 млрд чоловік. Учені прогнозують, що в 2025 р. нас має бути 8,2 млрд, а в 2125 – 12,3 млрд чоловік. При цьому 75% населення житиме в країнах, що розвиваються, де вже тепер умови життя незадовільні.

У світі щодня народжується 250 тис. чол., або 92 млн щороку. Середня густина населення досягла 34 люд./км², у Європі – 102, Азії – 96, Північній Америці – 17. Отже, континенти заселені нерівномірно. Це зумовлено насамперед природними умовами, земельними, продовольчими і кормовими ресурсами. Перше місце посідає Азія – 59,2% світового населення, друге – Африка (12,6%), третє – Європа

(9,1%) четверте – Північна Америка (8%), п'яте – Південна Америка (5,6%), шосте – Австралія і Океанія (0,5%).

Темпи зростання чисельності населення в окремих країнах викликають підвищену тривогу в науковців. Наприклад, населення Нігерії з 1950 по 1990 рр. збільшилося на 55 млн чоловік, і за існуючої тенденції, протягом наступних 40 років воно зросте ще на 191 млн. В Ефіопії, яка вже не може себе прогодувати навіть у добрий сезон дощів, чисельність її жителів до 2030 р. збільшиться на 106 млн чол. – в три рази більше, ніж за попередні 40 років. Аналогічна картина складається в Ірані, Пакистані, Бангладеші та Єгипті, де прогнозується зростання чисельності населення в 2 рази. Абсолютний же рекорд, за оцінками експертів, побилла Індія і Китай, чисельність їх населення вже перевищила млрд чоловік. На жаль, водночас із збільшенням чисельності населення на планеті приблизно так само швидко збільшується кількість голодуючих.

Якщо темпи зростання народонаселення в найближчі 20 років збережуться, виникне велика нестача зерна в країнах Африки, Індії та Китаї. Такий головний висновок нового дослідження вашингтонського інституту “Уорлдуотч”. На основі аналізу фактичного матеріалу його дослідники дійшли висновку, що населення Землі вступає в нову епоху виснаження матеріальних ресурсів планети, необхідних для підтримання темпів зростання населення, що склалися.

З 70-х років ХХ ст. пройшла так звана “зелена революція”, заснована на селекції та вирощуванні поліпшених культур і використанні добрив, яка дала можливість різко підвищити рівень виробництва продуктів харчування у відсталих країнах. Сільське господарство залишається однією з провідних галузей матеріального виробництва у світовому господарстві. На даний час у зв'язку з інтенсивним впливом НТП сільське господарство переживає період глибокої структурної перебудови. Відбувся перехід сільськогосподарського виробництва на машинну стадію розвитку: сільське господарство перетворюється в складову частину великого аграрно-промислового комплексу.

Оскільки сільське господарство є стратегічно важливою галуззю для економіки кожної країни і від неї прямо належить національна продовольча безпека, рівень цін у сільському господарстві знаходиться під постійним контролем держави: при наміченій тенденції подорожання ринкових цін держава вживає заходи з їхнього зниження (наприклад, виплачуються спеціальні дотації фермерським господарствам), або навпаки, у момент кризи надвиробництва

продукції і, отже, зниження цін, держава штучно підтримує їхній колишній рівень (наприклад, скуповує у фермерів надлишки продовольчої продукції).

Сучасне сільськогосподарське виробництво неможливо уявити ізольованим, що розвивається й функціонує поза національною економікою. В реальному житті воно базується на міжгалузевій виробничій кооперації, що пов'язує сільське господарство і сполучені з ним галузі економіки, які, з одного боку, поставляють сільському господарству засоби виробництва та всі необхідні технічні умови виробництва; з іншого – переробляють сільськогосподарську сировину і доводять готові продукти харчування до споживача.

2.2. Проблеми світового земельного фонду

Земельні ресурси – це вся земна поверхня, придатна для проживання людини і використання у господарській діяльності. Загальний земельний фонд світу – 13,4 млрд га (дивись табл.2.2.1). Якщо загальну площу суші прийняти за 100%, то на частку оброблюваних (орних) земель у світі припадає приблизно 10% (близько 1,4 млрд га), лісів – 28, луки і пасовища – 20, льодовикових покривів – 10, пустель, забудованих земель – 32%. Великими площами земель, що обробляються, володіють США (190 млн га), Індія (160), Росія (134), Китай (95), Канада (46), Казахстан (36), Україна (34). Таким чином, у сфері сільськогосподарського виробництва використовується близько 30% земельного фонду світу.

2.2.1. Світовий земельний фонд

Регіони	Загальна площа		Сільськогосподарські землі, %	
	млн км ²	на душу населення, га	землі, що обробляються	лука й пасовища
Африка	30,3	6,4	11	26
Північна Америка	22,4	6,1	12	16
Південна Америка	17,8	7,3	7	20
Зарубіжна Європа	5,1	1,0	29	18
Зарубіжна Азія	27,7	1,1	17	20
СНД	22,1	8,1	10	17
Австралія і Океанія	8,5	37,0	5	54
Світ у цілому	134,0	3,0	11	23

Більшість країн світу спрямовують зусилля на збереження земельного фонду та поліпшення його структури. На міждержавному рівні питання раціонального використання земельних ресурсів координує створена при ООН продовольча та сільськогосподарська організація ФАО.

Сучасне використання земельних ресурсів України не відповідає вимогам раціонального природокористування. Порушено екологічно допустиме співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь, лісових насаджень, що негативно впливає на стійкість агроландшафту. Надмірна розораність території та величезний вплив діяльності людини призвели до порушення природного процесу ґрунтоутворення, до ерозійних процесів. Розораність земель є найвищою і досягла 56% території країни і 80% сільськогосподарських угідь.

Площу ріллі розширюють шляхом вирубування лісів, зрошення пустель, осушення боліт, розорювання цілинних та перелогових земель. Але ці способи екологічно не виправдані. Доцільніше не залучати нові землі в господарське освоєння, а раціонально використовувати наявний сільськогосподарський фонд. У деяких приморських країнах широко використовується незвичний спосіб розширення суходолу – “наступом” на море.

За підрахунками спеціалістів, нині 65% земель непридатні для використання в сільськогосподарському виробництві, а 35% придатних земель займають понад 5,2 млрд га, тобто потенційно людство може збільшити площі оброблюваних земель більш як втричі. За підрахунками відомого англійського вченого Дж. Бернала, оброблювані площі можна збільшити до 2,67 млрд га, а японського Іде Ясукіхо – до 3,9 млрд га. За матеріалами науковців, придатних для сільського господарства земель на земній кулі близько 3,3 млрд га, з них вискоєфективних – 447, середньо-продуктивних – 894 і низькопродуктивних – 1937 млн га.

Головна проблема світового земельного фонду на сьогоднішній день – це деградація сільськогосподарських земель. Під цим розуміється виснаження родючості ґрунтів, ерозія ґрунту, його заболочування, зниження біологічної продуктивності природних пасовищ, засолення й заболочування площ, які зрошуються.

За деякими підрахунками людство вже втратило 2 млрд га продуктивних земель. Тільки через ерозію, яка поширена не лише в найбільш відсталих, а й в багатоземельних економічно розвинутих країнах, щорічно із сільськогосподарського обороту вилучається 6-7 млн га. Десь половина зрошувальних земель світу охоплена

засоленням і заболочуванням, що також призводить до щорічної втрати 1,5 млн га. Серйозною загрозою земельному фонду в 60-и країнах світу є опустелення земель, які раніше оброблялися, що охопило територію в 9 млн км², що приблизно рівно площі таких країн, як США або КНР і загрожує ще 300 млн га в межах більш ніж ста країн, переважно тих, що розвиваються. Експерти ООН підраховали, що при збереженні нинішніх темпів опустелювання за наступні 30 років воно може охопити територію, що дорівнює половині Західної Європи.

Найбільш очевидний результат усіх цих негативних явищ – помітне скорочування оброблюваних земель, що припадають на душу населення. Так, у колишньому СРСР відповідний показник зменшився з 1,03 га у 1960 р. до 0,81 – в кінці 80-х років. А в окремих країнах світу забезпеченість землею скоротилася до катастрофічного рівня (у Китаї – до 0,09 га, в Єгипті – до 0,05 га) (табл.2.2.2).

2.2.2. Забезпеченість ріллею з розрахунку на душу населення

Регіони	Забезпеченість ріллею, га
Африка	0,30
Азія	0,15
Північна Америка	0,65
Південна Америка	0,49
Європа	0,28
СНД	0,81
Океанія	1,87

У ХХ ст. антропогенне навантаження на земельні ресурси різко зросло. З розвитком урбанізації міська промислова та транспортна забудова стала все активніше наступати на сільськогосподарські угіддя. Особливо великої шкоди завдає відкрита розробка корисних копалин. У результаті скорочення сільськогосподарських угідь навантаження на землю зростає, а забезпеченість земельними ресурсами зменшується. Спеціалісти підраховали, що площа сільськогосподарських угідь у світі щорічно зменшується на 6 млн га.

Найсильніший вплив на хімічний склад ґрунтів надає сучасне сільське господарство, широко використовує добрива, гербіциди та пестициди. При цьому кількість речовин, що втягуються в круговорот у процесі сільськогосподарської діяльності, вимірюється величинами того ж порядку, що і в процесі індустріального виробництва. Так, щорічно на поля надходять близько 40 млн т добрив і 4 млн т отрутохімікатів, і виробництво їх постійно зростає. Щорічно з

урожаєм виноситься величезна кількість поживних речовин (найбільш сильно виснажують ґрунт зернові і бульбові культури).

Світовий асортимент гербіцидів і пестицидів налічує вже понад 100 препаратів. Обсяги багаторічного виробництва отрутохімікатів у світі величезні, а результати їх використання часто плачевні. Гербіциди та пестициди (принаймні багато з них) включаються в екологічні ланцюжки, переходять з ґрунту і води в рослини, потім в тварин і птахів, а в кінцевому рахунку потрапляють з їжею в організм людини.

У світі зростає рух проти застосування гербіцидів і пестицидів. Висловлюється думка, що хімічні засоби боротьби зжили себе. Що їх слід замінити на біологічні, оскільки їх використання негативно впливає на екосистеми будь-якого рівня.

Однак забруднення ґрунтів не обмежується застосуванням гербіцидів і пестицидів. Людина розробляє і розсіює по Землі величезну масу металів, які переходячи в дисперсний стан, вступають в інтенсивну міграцію, вдруге акумулюються у верхньому ґрунтовому шарі. Щорічно із надр Землі витягається не менше 4 км³ гірських порід і руд практично всіх відомих елементів. В результаті неповного використання сировини, прямих його втрат, відходів виробництва концентрація деяких металів у ґрунті до середини наступного століття може збільшитися в 10-100 разів – попереджають вчені.

До числа найбільш небезпечних забруднювачів ґрунтів відносяться свинець, ртуть та їх сполуки. До останнього часу сполуки свинцю широко використовувались в світі як антидетонаційні добавки до бензину. Не випадково вміст свинцю у ґрунтах планети досі в значній мірі залежить від густоти доріг, щільності автомобільного руху. Ртуть надходить в навколишнє середовище при використанні пестицидів, з відходами целюлозно-паперової промисловості, при виробництві соди і хлору, коли в технології використовують ртутні електроди (тільки в США за останні 25 років в біосферу надійшло близько 30 тис. т ртуті).

Великої шкоди ґрунтам завдає багаторазове механічне оброблення: оранка, культивування, боронування тощо. Все це посилює вітрову та водну ерозію. Важливу роль у боротьбі з ерозією ґрунтів відіграють ґрунтозахисні сівозміни, агротехнічні та лісомеліоративні заходи, будівництво гідротехнічних споруд.

Найбільш небезпечними забруднювачами ґрунтів є радіоактивні елементи. Вони інтенсивно накопичувалися в минулому (випадання опадів після ядерних випробовувань), викидів атомних електростанцій (з різних причин) і накопичуються сьогодні (транспортування рідких і

твердих відходів атомної промисловості). Радіоактивні ізотопи потрапляють з ґрунтів у рослини і організми тварин, накопичуючись в певних тканинах і органах.

На вказане вище зумовлює величезну важливість питань охорони і відтворення ґрунтів на планеті. Система різних заходів, що практикуються в світі і спрямованих на збереження ґрунтового покриву Землі, включає:

- захист ґрунтів від ерозії (попередження появи будь-яких ерозійних процесів не тільки на вже постраждалих ґрунтах, але й на тих, яким вони загрожують у майбутньому);

- захист ґрунтів від хімічного, фізичного, біологічного та механічного забруднень;

- запобігання засолення і заболочування ґрунтів;

- захист ґрунтів від зсувів;

- боротьбу з процесами опустелювання;

- меліорацію земель;

- рекультивацію земель, спрямованих на відновлення продуктивності порушених земель та ін.

2.3. Рослинництво у світовому сільському господарстві

А). Основними галузями світового господарства є рослинництво та тваринництво. Основою рослинництва є зернове господарство. Світовий ринок зерна – це система правових відношень, які виникають між суб'єктами різних країн світу в процесі виробництва зерна, його зберіганні, торгівлі та використанні на засадах вільної конкуренції, вільного вибору напрямків реалізації та визначення цін, а також міждержавного контролю за якістю, зберіганням та раціональним використанням зерна. Зерно як товар відноситься до групи промислових товарів і являє собою товар-сировину, необхідну для виготовлення продуктів першої необхідності. Специфіка виробництва визначається насамперед невідповідністю періоду виробництва та робочого періоду, тобто характеризується сезонністю. Самі процеси виробництва зернових взаємопов'язані та визначаються основним засобом та предметом виробництва – якістю землі та інтенсивністю її використання.

Зерно основний продовольчий ресурс і важлива сировина. Зерно виробляється у різних країнах світу дрібними виробниками і на ринок представляється маркетинговими посередниками, котрі закупають зібране зерно, класифікують його за певними типами, видами,

сортами, організовують зберігання, транспортування та збут, оскільки зерно – це товар, який вимагає специфічних умов зберігання і за відсутністю яких швидко псується. Разом з цим у системі зовнішньоекономічної діяльності такі посередники частіше не пов'язані ні організаційно, ні фінансово з виробниками сільськогосподарської продукції, широко використовуються неефективні бартерні схеми та операції з сировиною.

Зернові культури займають майже половину оброблюваної площі земної кулі. Найбільше поширені з зернових продовольчих культур – пшениця та рис, а з кормових – кукурудза, жито та овес. Загальний річний збір зерна в усьому світі перевищує 2,0 млрд т. За оцінками науковців у 2014-2015 рр. виробництво зернових може сягнути 2,5 млрд т. ЄС, Китай, Індія, США і Росія – п'ять основних виробників пшениці, на них припадає майже 70% від загального світового виробництва. Рівень розвитку й спеціалізація зернового господарства в країнах світу дуже різні. Ці відмінності пояснюються неоднаковими природними й соціально-економічними умовами. Основна зернова культура – пшениця. За площею посівів їй належить перше місце серед усіх сільськогосподарських культур. Головний пшеничний пояс простягся на багато тисяч кілометрів по території Європи, Азії та Північної Америки. Пшеницю вирощують сім десятків країн, серед них особливо вирізняються США, Канада, Австралія, Росія, Казахстан, Україна. Вони є житницями всього світу. Посіви кукурудзи здебільшого територіально збігаються з посівами пшениці. Особливо велика площа під кукурудзою в США, Західній Європі, а також в Аргентині, яка є її основним експортером. Зернові культури – пшениця, рис і кукурудза разом складають майже половину всіх споживаних у світі продуктів.

Кукурудза у більшості країн є кормовою культурою, але в окремих країнах вживається як продовольче зерно. Майже половина кукурудзи, що виробляється у світі, припадає на США. Великими виробниками кукурудзи також є Китай, Франція, ПАР, Бразилія, Мексика, Аргентина, Україна, Росія, Румунія. Найбільші врожаї кукурудзи традиційно збирають США, країни Латинської Америки (Бразилія, Мексика, Аргентина). Значно менша роль європейських країн (Франція, Італія, Румунія, Угорщина). Останніми роками збільшили виробництво кукурудзи деякі азіатські країни, а саме Індія. Основні експортери кукурудзи: США, Аргентина, Франція, Таїланд, ПАР. Головними імпортерами цього зерна є країни Західної Європи та Японія.

Валовий збір ячменю, просяних культур, вівса й жита істотно менший, ніж пшениці, рису й кукурудзи. Найбільші врожаї ячменю збирають країни помірного та субтропічного поясів Північної півкулі (Канада, Росія, Німеччина, Іспанія, Франція). Ячмінь – насамперед кормова, а не продовольча культура. Крім того, у деяких країнах (Німеччина, Чехія) він є сировиною для виробництва пива. Просо, сорго та ін. – це найважливіші продовольчі культури для більшості африканських країн і деяких країн Азії. У США, країнах Латинської Америки їх широко використовують у виробництві комбікормів. Найбільші врожаї просяних культур збирають Індія, Нігерія, США, Мексика та Китай.

Овес та жито поширені приблизно в тих же регіонах і країнах світу, де і ячмінь. За валовим збором вівса в світі виділяють Росію, Канаду, США, Австралію Німеччину; жита – Росію, Польщу, Україну, Китай. Овес переважно кормова культура, жито – продовольча. З жита випікають чорний хліб. Традиційно чорним хлібом в світі славляться Польща, Німеччина, Данія, Росія, Швеція.

Найважливіша зернова культура (поряд з пшеницею і кукурудзою) – рис. Хоч посівні площі її значно менші, проте за валовим збором він мало поступається перед пшеницею. Це пояснюється насамперед збиранням, як правило, двох урожаїв на рік. Особливо велика концентрація посівів рису в країнах Південної та Південно-Східної Азії, де він є головним продуктом харчування. Тільки Китай та Індія дають понад половину світового врожаю, але до числа найбільших експортерів вони не входять, що пояснюється великою кількістю населення у цих країнах. Натомість основними експортерами рису є Таїланд, США, М'янма, Італія, а імпортерами – Індонезія, Іран, країни Європи.

У розвинутих країнах переважають райони багатогалузевого сільського господарства з інтенсивним зерновим виробництвом, високим рівнем агротехніки та високою врожайністю. Наприклад, у Великобританії, Німеччині, Нідерландах, Данії середня врожайність пшениці досягає 65-70 ц з 1 га (при середньосвітовій понад 30 ц з 1 га). Наприкінці ХХ ст. найвища врожайність зернових і зернобобових була в Бельгії – понад 75 ц/га. Є також однобічно-зернові райони – в Австралії, Канаді.

У світову торгівлю потрапляє зазвичай не більше ніж 10% зерна. Оскільки зерно значною мірою є стратегічним товаром, то кожна країна намагається виробляти його самостійно. Останніми роками великими експортерами зерна є США, Канада, Австралія, Аргентина, країни Європейського Союзу, Китай. Великими імпортерами є країни

Латинської Америки, Північної Африки, Південно-Західної та Південно-Східної Азії.

Саме тому, для кожного регіону світу характерний свій набір основних зернових культур: для Європи – пшениця, ячмінь жито; для Азії – рис, пшениця; для Америки – кукурудза, пшениця; для Австралії – пшениця; для Африки – кукурудза, сорго, просо.

Для країн, що розвиваються, характерне екстенсивне зернове господарство з невисоким рівнем механізації та хімізації. У країнах Азії, що розвиваються, один трактор припадає на 3 тис. га ріллі, тоді як у Західній Європі – на 50 га. Типовими знаряддями землеробства в цих країнах залишаються мотика, дерев'яна соха, серп. Урожайність пшениці часто не досягає і 5-10 ц з 1 га. У Південній та Південно-Східній Азії, в головних районах рисосіяння історично склався інший тип – трудоінтенсивного зернового господарства, заснованого на величезних затратах ручної праці. За останні роки завдяки успіхам генетики і селекції та масовому впровадженню нових сортів зернових (у поєднанні з удобренням та зрошенням), їх урожайність у Мексиці, в країнах Південної та Південно-Східної Азії зростає.

За період з 1950 до 1985 рр. світове виробництво зерна зросло в 2,6 рази, що значно випереджало зростання народонаселення. В результаті цього збір зерна на одну людину збільшився на 40%. Ще більш вражаюче зростання обсягів вилову риби на душу населення (в 4,6 рази з 1950 до 1989 рр.), що дало змогу збільшити споживання риби на душу населення в два рази.

Але останнім часом ця тенденція різко змінилася. Стійкий щорічний 3%-ий приріст виробництва зерна після 1985 р. знизився в середньому до 1% за рік. У результаті цього за 1985-1990 рр. кількість виробленого зерна на душу населення зменшилася на 12%. До 2030 р. прогнозується його подальше скорочення до 9 млн т на рік. Якщо цей прогноз збудеться і населення Землі в 2030 р. зросте до 8,9 млрд чол., тоді це буде означати, що споживання зерна на душу населення знизиться до 240 кг/рік і стане всього лише на 20% вище нинішнього жебрацького рівня споживання в Індії – 200 кг/рік. Зазвичай вважають, якщо країна виробляє зерна не менше 1000 кг/на особу, то вона забезпечена не лише хлібом, а й основними видами тваринної продукції. Для порівняння: останніми роками виробництво зерна було в Канаді 1721 кг/рік, США – 1377, Україна – понад 1000 кг/рік на одну людину.

При формуванні ринку зерна в Україні доцільно враховувати наступні особливості:

– продовольча проблема в світі зберігається, так як попит на зерно в цілому залишається на попередньому рівні, а у ряді регіонів буде зростати;

– зерно є стратегічним товаром внутрішньої і зовнішньої економічної політики;

– оскільки Україна виступає експортером зерна в інші країни, то їх доцільно розглядати як зону пріоритетних економічних інтересів щодо збуту зерна; в порівнянні з іншими країнами-експортерами тут є ряд переваг:

– територіальна близькість до своїх імпортерів, розвинутий транспортний зв'язок, мінімальні витрати виробничого зерна, що дозволяє Україні конкурувати на ринку збуту;

– виробництво зерна є пріоритетною галуззю сільського господарства для забезпечення продовольчої безпеки країни;

– проблему формування ринку зерна необхідно вирішувати з врахуванням не тільки внутрішніх потреб країни, але й можливостей експорту зерна, для розвитку ринку зерна необхідне державне регулювання та підтримка АПК, яка забезпечить продовольчу безпеку країни.

Б). Важливе місце в сучасному світовому сільському господарстві займає виробництво **технічних культур**. Технічними прийнято вважати культури, які потребують подальшої промислової переробки. До них належать олійні, цукристі, тонізуючі, волокнисті, каучуконосні культури.

Набір технічних культур – це насамперед льон-довгунець, з олійних – соняшник, ріпак і соя), з цукроносних – цукрові буряки і цукрова тростина.

Світові лідери по виробництву льону-довгунцю – європейські країни (Франція, Росія, Німеччина, Польща, Чехія, Угорщина, Бельгія).

Соняшник вирощується головним чином у Росії, Україні, країнах Південної Європи, США, Аргентині та Китаї. Країнам Європейського Союзу належить 28-29% його світового виробництва, Аргентині – 17-18%, США – 11%, Україні – 10%.

Основні світові виробники ріпаку – європейські країни (Франція, Німеччина, Польща) і Канада; арахісу – Індія, Китай, США, Бразилія, Аргентина, Нігерія; олійної пальми – країни Південно-Східної Азії, Гвінейської затоки і Океанії; оливи – країни Середземномор'я (насамперед Іспанія, Італія, Греція, Туреччина).

Головними районами вирощування сої у світі є країни з великою кількістю опадів у літній період. Батьківщиною сої вважають

Китай. Проте найбільші врожаї протягом останніх десятиліть збирають у США. Стрімко нарощують виробництво сої країни Латинської Америки (Бразилія, Аргентина, Парагвай, Болівія) та Індія. Соя є важливою культурою для виробництва комбікормів завдяки значному вмісту білку.

Найбільше поширення серед цукристих культур дістали тільки дві – цукрова тростина та цукровий буряк. Цукрову тростину була окультурена в V ст. у Бенгалії, звідки поширилася по всьому світу. Проте вона ніде так добре не прижилася, як у тропічному і субтропічному поясах здебільшого країн, що розвиваються (Бразилія, Маврикій, держави Карибського басейну, Австралія, Індія). Батьківщиною культури є Південно-Східна Азія, де її вирощують уже кілька тисячоліть. Стеблини цукрової тростини містять до 20% цукру, її налічується до 10 видів. Цукрову тростину використовують також для салату, виробництва паперу і спирту, на корм худобі. У цій зоні, особливо в Америці та Азії, розкинулися основні плантації цукрової тростини, з якої виготовляють більше половини всього вироблюваного в світі цукру.

Цукровий буряк був окультурений значно пізніше, ніж цукрова тростина, а саме перший цукор з цукрового буряку отримали в Німеччині. Основну масу цукрового буряку вирощують в економічно розвинених країнах (США, Великобританія, Центральна та Східна Європа). Переважна кількість цукру, виробленого з цукрового буряку, споживається в країнах-виробниках. Міжнародна торгівля цукром – це насамперед торгівля цукром-сирцем з тростини. Вирощування цукрового буряку в Європі почалося наприкінці XVIII – на початку XIX ст., після встановлення Великобританією континентальної блокади. Нині врожайність цукрового буряку становить 250-500 і більше ц/га.

Впродовж усього XIX ст. та першої половини XX ст. головною цукровою культурою вважали цукровий буряк. У цей час виробниками цукру були розвинуті країни. Надалі виробництво змістилося в країни, що розвиваються, за рахунок чого частка цукрової тростини різко зросла (до 70%). Виробництво цукру з цукрової тростини виявилось ефективнішим, що пов'язано з її високою врожайністю. Максимальні врожаї цукрової тростини збирають Бразилія та Індія. Південні країни спеціалізуються на виробництві цукру з цукрової тростини, а північні – з цукрового буряку. Тільки дві країни (Китай та США) виробляють цукор з обох культур.

Найбільшими експортерами цукру в світі (більше 10 млн т) є Бразилія, на яку припадає 25% світової торгівлі цукром. Друге місце серед експортерів посідає ЄС – 6 млн т (15%). П'ятірку найбільших у світі експортерів замикають Австралія, Таїланд і Куба, кожна з яких експортує 3-4 млн т цукру щорічно. На ці п'ять країн припадає 70% світового експорту цукру. Великими імпортерами цукру в світі – є Росія, Китай, Японія, США, Індія, Великобританія.

Найважливіша волокниста культура – бавовник. Бавовна була окультурена в Латинські Америці. На сьогодні найбільшими виробниками бавовни є азійські країни (Китай, Індія, Пакистан, Узбекистан, Туреччина, Сирія), а також США, Бразилія, Греція. Єгипет вирощує тонковолокнисту бавовну й став її найбільшим постачальником на світовий ринок. Найбільше середньоволокнистої бавовни експортують США (30%), Китай, Пакистан, країни Центральної Азії. Найбільше бавовни імпортують Японія, Південна Корея та європейські країни.

Велике значення має вирощування таких продовольчих культур як картопля, овочі та фрукти.

Важливою сільськогосподарською культурою є картопля, яка вживається людиною в їжу; це також чудовий корм для худоби і цінна сировина для технічної переробки. Батьківщиною картоплі є Південна Америка, нині це територія Перу, Еквадору і Болівії. Звідти картопля поширилася по всій земній кулі; до Європи була завезена в XVI ст. У Росії поширилася в XVIII ст. за часів Петра I з плантацій на Охтирщині. Значними світовими виробниками картоплі вважаються Росія, Польща, Україна і Китай. Середня врожайність картоплі становить 200-300 ц/га і більше. Нині за валовим збором картоплі провідні позиції у світі займають Китай, Росія, Індія, США, Україна, Німеччина, Польща, Білорусь, Нідерланди, Великобританія та ін. Найбільше картоплі на душу населення вирощують Ірландія, Білорусь, Польща та Нідерланди.

За валовим збором овочів світовими лідерами є великі країни з численним населенням і сприятливими кліматичними умовами (Китай, Індія, США), а в розрахунку на душу населення – країни Середземномор'я: Туреччина, Італія, Греція. Найбільші врожаї томатів збирають у США, Китаї, Італії, Туреччині; капусти – у Китаї, Південній Кореї, Японії; цибулі – у Китаї, Індії та США

Світовими лідерами з виробництва плодів є країни зі сприятливими кліматичними умовами – Китай, Індія, Бразилія, США. Найбільше плодів на душу населення збирають у країнах Середземномор'я. за валовим збором яблук виділяють Китай та США;

винограду – Італію, Францію, Іспанію, США; апельсинів – Бразилію, США; лимонів – Мексику, Аргентину, Індію, Іран; мандаринів – Японію; бананів – Індію, Китай і латиноамериканські країни; манго – Індію. Безумовним лідером (до 80%) за експортом апельсинового соку (замороженого у вигляді концентрату) є Бразилія; бананів – Еквадор, Коста-Ріка, Колумбія. Швидко нарощують виробництво та експорт виноградного вина Аргентина, Чилі, Південна Африка, Алжир та Австралія.

Значну частину щодо вирощування у світі займають такі культури, як чай, кофе і какао. Чай, в основному, вирощують в Азії в умовах дощового клімату та кислих і напівкислих ґрунтів. Найбільшими його виробниками є Індія, Китай, Шрі-Ланка. Третину світового обсягу чаю імпортує Великобританія. Каву як напій вперше почали вживати єменські араби, тоді як “батьківщиною” була Африка. Нині налічується близько 50 видів кофе. Зустрічається до 40 видів кофейного дерева, з них 4 – культурні. Основні плантації кофе знаходяться в Латинській Америці, на другому місці Африка, на третьому – Азія. 80% світового збору какао забезпечують країни Африки (Гана, Нігерія, Кот-Д’Івуар) і Америки приблизно в однаковій кількості, решту какао збирають в Азії. Бразилія й Колумбія, що вирощують найбільше кави, майже не конкурують між собою. Бразилія культивує звичайну каву, яку вирощують на плантаціях просто неба й збирають комбайном. Така кава має гіркий смак та чорний колір. Колумбія культивує елітні сорти кави. Їх вирощують у затінку високих дерев і збирають вручну. Ця кава має кислий смак і тонкий аромат.

“Батьківщиною” какао вважають Латинську Америку (шоколадний напій вживало стародавнє плем’я майя), а сучасними великими виробниками стали африканські країни (Кот-Д’Івуар, Гана, Нігерія, Камерун), а також Індонезія та Малайзія.

Чай був окультурений у Китаї, де сьогодні налічується найбільше його сортів. Понад 100 років найбільшими виробниками чаю є колишні британські колонії: Індія, Шрі-Ланка, Кенія. Останнім часом значно збільшили виробництво чаю Індонезія, Туреччина, В’єтнам та Аргентина.

“Батьківщиною” тютюну, який вважають наркотичною культурою, є Латинська Америка, звідки він поширився по всьому світу. У Китаї вирощують сьогодні 39,6% усього світового обсягу тютюну. До того ж, Китай – країна, де найбільше палять. Обсяг внутрішнього споживання тютюнових виробів тут майже 40% від світового. Індія вирощує 9,6% світового тютюнового зілля. З них 77%

сировини залишається в країні для товарів нюхальних або жувальних плиток, а також тютюнових паст і цигарок. Тоді, як Бразилія вирощує майже так само, як і Індія (8,3% від світових обсягів), але орієнтована на зовнішні ринки. Цікава інформація по США, де вирощують 0,47 млн т тютюну, а споживають 0,43 млн. Тому загалом залишається те, що вони утримують 10% світового експорту на цьому ринку. Значить, що американці курять не свій, а імпортований тютюн. У країнах ЄС виробляються скромні 4,6% світового обсягу тютюну. Зате курять європейці дуже багато – друге місце в світі, а експортують більше всіх – 18%.

2.4. Тваринництво у світовому сільському господарстві

Тваринництво – друга важлива галузь світового сільського господарства, порівняна за значенням з рослинництвом, а багатьох країнах і регіонах переважає його. Тваринництво розвинуте в усіх регіонах земної кулі. Воно досить різноманітне за складом, напрямками, рівнем інтенсивності та продуктивності. У структурі цієї галузі прийнято виділяти кілька підгалузей: розведення великої рогатої худоби (скотарство), свиней, овець, кіз, буйволів, коней, верблюдів та ін., а також птахівництво, бджільництво та шовківництво.

Сучасні проблеми щодо забезпечення населення тваринними продуктами харчування постають доволі гостро не лише в країнах з низьким економічним розвитком, а й у високорозвинених, таких як США, Канада, Великобританія, Франція, Нідерланди.

Поголів'я великої рогатої худоби розміщене за частинами світу і значними регіонами майже рівномірно, але напрям його розвитку та рівень продуктивності далеко неоднакові. У лісовій і лісостеповій зонах помірного поясу, в країнах Європи і Північної Америки розводять велику рогату худобу молочно-м'ясного, а в приміських та інших густонаселених районах – молочного напрямку. Це переважно тваринництво зі стійловим або пасовищно-стійловим утриманням худоби. М'ясну худобу розводять головним чином у більш посушливих степових та лісостепових районах помірного й субтропічного поясів, причому переважає екстенсивне відгінно-пасовищне або кочове скотарство. Худоба м'ясного напрямку поширена в Аргентині, Австралії та США – країнах, де є великі площі природних пасовищ.

При загальносвітовому виробництві м'яса на рівні 53-54 млн т у рік, його виробництво на душу населення має величезний діапазон

коливань. Так, при середньому світовому виробництві на душу населення 33,2 кг, на країни Європи припадає 83,4 кг, на Китай – 29,4 кг, на Данію – 326, 9 кг, Бельгію – 144,5 кг, Україну – 50 кг.

Так, сучасне молочне скотарство Великобританії ґрунтується на системі фермерського господарювання. У середньому фермер доглядає 8-160 корів, групу молодняку і відгодівлі. На 1 га сільськогосподарських угідь припадає дві корови. Молочна продуктивність корів сягає 7000 кг із середнім вмістом жиру 4% та білка 3,2%.

Актуальне питання і для України. Адже порівняно з 1990 роком вітчизняні переробні підприємства скоротили випуск молочних продуктів у середньому в 6-7 разів. А виробництво молока зменшилось в 2-2,2 рази. У 90-х роках Україна виробляла 23-24,5 млн т молока і займала одне з провідних місць у Європі. Саме тоді основними постачальниками молока сировини були великі сільськогосподарські підприємства, серед яких лідирували племінні заводи та спеціалізовані господарства.

Свинарство найбільше поширилося в Європі, Східній Азії та Америці, у районах з високою густотою населення і значним розвитком землеробства. Ця галузь тваринництва має такі напрямки: м'ясний, беконний, м'ясо-сальний, сальний. Розвивається у густонаселених районах інтенсивного вирощування картоплі й буряків. Найінтенсивніше свинарство розвинене в Китаї та США.

Дуже цікавим є ознайомлення з технологічним процесом на м'ясокомбінаті компанії “Деніш краун”. Тут забивають та переробляють близько 20,5 млн. свиней на рік (90% загальних щорічних обсягів країни). Або 8,2% свинини, що виробляються в ЄС, і 2% їх світового виробництва. Це одне з найбільших у Європі підприємств по забою і переробці переважно свиней. Штат налічує 1150 працюючих. Виробничий конвеєр обладнано 27 лініями, загальною довжиною 7 кілометрів. За тиждень на цьому підприємстві забивають і розробляють до 77 тисяч голів свиней. Завдяки впровадженню 8 роботів тут економлять 320 робочих місць. Працює м'ясокомбінат цілодобово. Забивають тварин без зняття шкіри у віці до 180 днів живою масою 100 кг. Дві третини із загальної кількості розробленої свинини спеціально сервірують для експортування, попередньо перевіривши на якість. Це майже безвідходне виробництво. Навіть температуру тіла забитих тварин використовують як джерело теплової енергії для підігріву води. Нині компанія “Деніш краун” вивчає можливості створення в Україні найсучаснішого і найбільшого підприємства в регіоні Східної Європи,

яке б постачало продукцію забою тварин не лише на внутрішньому, але й на зовнішні ринки.

Вівчарство концентрується в основному в напівпустинних і пустинних районах субтропічного й тропічного поясів. Галузь розвивається за такими основними напрямками: тонкорунне, напівтонкорунне, напівгрубововняне та грубововняне вівчарство. Розведення овець поширено в країнах, де є великі пасовища. Вівчарство – традиційна і високорозвинена галузь в Австралії, Новій Зеландії, Аргентині, Великобританії, США. У Великобританії овець розводять через потребу в грубій вовні. Австралійські вівці дають м'яку вовну. Основні експортери вовни, шкіряної сировини – Австралія, Аргентина.

В економічно розвинених країнах Заходу тваринництво за вартістю продукції переважає над землеробством, причому найчастіше досить значно. Крім того, саме землеробство великою мірою орієнтоване на потреби тваринництва, або, як кажуть, працює на нього. Це виражається в тому, що саме землеробство поставляє для тваринництва і фуражні зернові культури (кукурудзу, ячмінь, овес), і трави (люцерну, конюшину), і коренеплоди (кормові буряки, картоплю). Досить сказати, що в США приблизно 1/2 всіх сільськогосподарських угідь, а в Західній Європі навіть 4/5 їх пов'язані з тваринництвом. Не можна не згадати також про високий рівень механізації, електрифікації а останнім часом також електронізації та автоматизації багатьох тваринницьких процесів. Ось чому тваринництво в країнах Заходу навіть при біль-менш стабільному поголів'ї дає значний приріст продукції, цілком забезпечуючи їх власні потреби та відкриваючи можливості для експорту.

За умов ринкової економіки критерієм для визначення економічної ефективності інвестицій може виступати тільки прибуток. Ігнорування цього чинника призводить до значних економічних втрат. Як наслідок, найбільший вплив на величину інвестиційних потоків у галузі мають показники фондівдачі та рівень рентабельності. (Фондовіддача – це показник, який відображає скільки ВП (загальний обсяг сільськогосподарської продукції у грошовому виразі) виробляється на одиницю фондів). Обсяги інвестицій в основний капітал сільськогосподарських підприємств безпосередньо залежать від фондівдачі (на 93%), а рівня рентабельності – 35% при інших незмінних умовах.

Останнім часом фондівдача аграрних підприємств в Україні у середньому становила 0,30 грн., рентабельність – 5%, а обсяг

капітальних інвестицій 1,35 млрд грн. для порівняння, обсяг капітальних інвестицій у промисловість за цей період перевищив аналогічний показник у сільському господарстві у 8 разів. Цим певною мірою спричинена кризова ситуація в аграрному секторі економіки країни.

Для збільшення обсягів інвестицій в основний капітал аграрним підприємствам потрібно підвищити фондвіддачу і рівень рентабельності до 30-50%, тобто до рівня, який склався у промисловості. А також який мали сільськогосподарські підприємства до проведення аграрної в умовах крупно товарного виробництва.

Вітчизняна й зарубіжна практика господарювання свідчить, що в ринкових умовах одержувати високоякісну дешеву конкурентоспроможну продукцію з мінімальними затратами кормів, виробничих засобів та праці можливо лише на великих фермах із високою концентрацією виробництва на основі використання сучасних енергозберігаючих технологій.

Наприклад, для молочної ферми на 1200 корів загальна потреба кормів становить 16772 тонн корм. од., з них комбікормів – 5700 тонн, силосу – 14215, сіна – 6452, сінажу – 3546, соломи – 778, зелених кормів – 9798 тонн. Для ферми з виробництва яловичини на 1000 голів бугаїв загальна потреба кормів – 3400 тонн корм. од., у тому числі: комбікормів – 950 тонн, силосу – 3800, сіна – 580, сінажу – 900, соломи – 700, зелених кормів – 2710 тонн. Для підприємства з виробництва свинини на 1200 основних свиноматок – всього кормів 16110 тонн, у тому числі в натурі: комбікормів – 15960 тонн, молока незбираного – 221 і молока збираного 577. Загальна потреба кормів для вівчарської ферми з поголів'ям 1000 маток становить 960 тонн корм. од., у тому числі: комбікормів – 215 тонн, силосу – 681, сіна – 290, сінажу – 164, соломи – 35 і зелених кормів – 1611 тонн.

На тваринницьких фермах, відповідно до вищезазначених розмірів і напрямів спеціалізації виробництва, при урожайності з 1 га посіву зернових культур у середньому 33-34 ц, кукурудзи на силос – 260 ц, багатоконпонентних однорічних трав на сіно – 35 ц, на силос і зелений корм – 180 ц, багаторічних трав на сіно – 45-50 ц, на зелений корм і сінаж – 280 ц, для забезпечення повного обсягу фуражного фонду потрібно для ферми з виробництва молока до 4500 га, яловичини – 650-670 га, свинини – 2800-2900 га, продукції вівчарства – до 220 га ріллі.

З урахуванням особливостей організації кормо виробництва для різних напрямів спеціалізації сільгосп підприємств визначено структуру посівних площ. При цьому. Для ферм з виробництва молока

рекомендовано під зернові і зернобобові культури – 35% посівних площ, кормові культури – 65%, з них кукурудза на силос і зелений корм 14%, однорічні і багаторічні трави відповідно – 13 і 37%. Для господарств з виробництва яловичини раціонально вирощувати зернових і зернобобових культур на 32% загальної посівної площі, а на 68 висівати: кукурудзу на силос і зелений корм 26%, однорічних і багаторічних трав 5 і 37%. Для свиноферм майже вся рілля використовується для вирощування зернофуражних культур. Особливістю для рентабельного вівчарства є те, що для зернових і зернобобових культур відводиться тільки 20% загальної площі, а для кормових культур – 80%. У складі кормових культур провідне місце належить однорічним і багаторічним травам.

Останнім часом у зв'язку з інтенсифікацією сільського господарства значну роль відіграє птахівництво. Пташині ферми з'явилися порівняно недавно – наприкінці XIX ст. – і птахівництво було переведено на промислову основу. Головні напрямки птахівництва – яєчне і м'ясне. Нині птахівництво розвинене у багатьох країнах світу, оскільки практично не залежить від природних умов. Розвивається інтенсивно і сконцентровано здебільшого поблизу великих міст і промислових центрів. В останні десятиріччя перспективною галуззю тваринництва стало спеціалізоване інтенсивне птахівництво м'ясного і яєчного напрямків. Воно зосереджене в країнах з певними традиціями споживання цієї продукції.

Кілька тисяч років тому китайці винайшли спосіб виготовлення тканини з нитки, яку виробляє гусениця шовкопряда, утворюючи кокон. Для відгодівлі шовкопряда використовують листя тутового дерева (шовковиці). З кожного кокона (розміром в голубине яйце) одержують 460-1100 м нитки. Нині тутовий шовкопряд розводять в Китаї, Японії, Індії, Іспанії, Італії, в центральних країнах Америки, тобто там, де теплий клімат і достатньо кормових ресурсів.

Також згадаємо про бджільництво, основними продуктами галузі якої є мед і віск. Бджоли відіграють значну роль у запиленні рослин, підвищуючи цим урожайність сільськогосподарських культур. Бджільництво як галузь виникло в багатьох країнах світу, за винятком полярних областей. Африканські медоносні бджоли відзначаються більшою, ніж європейські, працездатністю.

Рибальством людство займається здавна і поширене воно на планеті скрізь. Щорічний вилов риби у світі наближається до 100 млн т, близько 90% вилову (не лише риби, а й інших дарів моря, наприклад крабів) припадає на Світовий океан та його моря. Половину світового вилову риби здійснюють шість країн: Китай,

Японія, Росія, США, Чилі та Перу. Третину вилову використовують на виготовлення кормів для тварин. В основному рибу ловлять на континентальному шельфі. Найбільшу кількість риби з внутрішніх водойм виловлює Китай – понад 4 млн т на рік. Друге місце належить Індії. Найпоширеніша риба – короп. Рибні ферми забезпечують щорічний вилов риби в обсязі 10 млн т. Найбільше їх в Індії та Китаї.

Хоч на нашій планеті виробляється продуктів набагато більше, ніж треба, проте не всі ще їдять досхочу. Кожна десята людина у світі недоїдає, щороку від голоду в найбільших країнах світу помирає близько 40 млн чоловік. Тоді, як у розвинутих країнах люди вживають їжі на 30-40% більше, ніж їм потрібно, що серйозно шкодить їх здоров'ю.

2.5. Роль машинобудування у світовому сільському господарстві

Сучасний світ не можна уявити без машинобудування, яке вважають основною галуззю промисловості. Приблизно 90% його продукції забезпечують індустріально розвинені країни. Лише десята частина припадає на групу країн, що розвиваються.

Машинобудування – найбільша комплексна галузь обробної промисловості, яка охоплює 56 взаємозалежних виробництв. Вона стала провідною галуззю всієї індустрії розвинутих в економічному відношенні країн, її серцевиною.

Світове машинобудування сконцентровано в так званий трикутник. Америка (США) – Європа (Німеччина, Італія) – Азія (Японія). Сильні позиції – у Великобританії, Франції, Росії, Канаді, Іспанії, Китаї, Бразилії. У країнах, що розвиваються, частка продукції машинобудування в загальному обсязі оброблюваної промисловості не перевищує 20%. Про місце машинобудування судять і за таким показником, як частка його продукції у вартості експорту. Найвищий дані – у Японії, понад 60%. Ці свідчення може бути низьким навіть у деяких економічно розвинених країнах, наприклад, у Австралії і Новій Зеландії.

В галузі машинобудування поглиблюється і розширюється міжнародна спеціалізація і кооперування. Інтенсифікується технічне переоснащення машинобудування в індустріально розвинених країнах, підвищується рівень його автоматизації та продуктивності. Розвитку машинобудування значною мірою сприяє інтенсифікація.

Особливість сучасного машинобудування – винятково висока поставка на експорт його продукції. Це обумовлено дуже широким її асортиментом в порівнянні з будь-якою іншою галуззю індустрії (за оцінками, це більше 3 млн видів індивідуальних виробів). Жодна країна світу не може виробляти таку різноманітність виробів, насамперед з економічних причин, що у свою чергу зумовило глибоку спеціалізацію машинобудівних виробництв не тільки за кінцевою, а й за комплектуючою продукцією. Цим спричинена необхідність широкого й активного обміну продукції машинобудівної галузі у світі. Тому продукція машинобудування – головна у світовому експорті.

У світовому машинобудуванні лише перша десятка країн спроможна виробляти всю основну номенклатуру машинобудівної продукції. Це США, Японія, Росія, Німеччина, Велика Британія та Франція, а також, певною мірою, Китай, Канада, Італія та Україна, їхня сумарна частка у випуску машинобудівної продукції становить приблизно 3/4 світового показника, машинобудівні фірми саме цих країн – основні лідери світового науково-технічного прогресу. Велика група малих промислово розвинутих країн Європи – Нідерланди, Бельгія, Швеція, Швейцарія, Чехія та ін., “нових індустріальних країн” – Корея, Сінгапур, Бразилія, Мексика та деякі країни Азії – Індія, Туреччина спеціалізуються на випуску окремих видів машинобудівної продукції, з якими вони виходять на світовий ринок. У багатьох країнах, що розвиваються, теж з’явилися окремі підприємства машинобудування, здатні зменшити імпорتنу залежність з цієї продукції.

Необхідно зазначити, що невеликі країни Західної Європи спеціалізуються на точному машинобудуванні, нові індустріальні країни – на трудомістких галузях машинобудування, а в багатьох країнах Африки, Південно-Західної Азії і Центральної Африки машинобудування практично відсутнє.

Стисло охарактеризуємо основні галузі світового машинобудування.

Автомобілебудування світу: 90% всіх автомобілів, що випускаються у світі – легкові. Щорічно випускається понад 40 млн легкових автомобілів. Найбільшими виробниками легкових автомобілів у світі є: Японія (8,5 млн шт.), США (6,8 млн шт.), Німеччина (4,4 млн шт.).

В десятку найбільших виробників автомобілів входять також Франція, Іспанія, Корея, Канада, Бразилія, Італія і Великобританія.

Найбільшими у світі центрами автомобілебудування є Токіо, Нагоя, Кобе, Йокогама (Японія), Детройт (США), Вольфсбург,

Штутгарт, Мюнхен, Кельн (Німеччина), Париж (Франція), Турин (Італія), Лондон (Великобританія), Сеул (Корея), Торонто (Канада), Сан-Паулу (Бразилія).

Залізничне машинобудування розвинуте в США, Японії, Франції, Німеччини, Чехії, Польщі, Росії, в Україні, Китаї й Індії.

Країни – лідери за виробництвом суден – Японія, Корея, Німеччина. Суднобудування розвинуте також у Бразилії, Тайвані, Данії, Польщі, Китаї, США, Фінляндії, Росії та в Україні.

Найбільші центри суднобудування у світі – Токіо, Йокогама, Нагасакі, Пусан, Гамбург, Гданськ, Марсель, Тулон, Генуя, Шанхай, Балтімор, Нью-Порт-Ньюс, Новий Орлеан, Сан-Франциско, Санкт-Петербург, Миколаїв.

Авіаційна промисловість світу, орієнтуючись на наукову базу і висококваліфіковані кадри, одержала розвиток тільки в економічно розвинутих країнах. Найбільшими виробниками авіаційної техніки з завершеним комплексом є США (Г'юстон, Сіетл, Атланта, Нью-Йорк), Росія, Франція (Париж і Тулуза), Німеччина (Штутгарт і Мюнхен), Великобританія (Лондон), Італія (Турин), а також Україна.

Електротехнічна промисловість і електроніка в розвинутих країнах опирається на розвинену наукову базу, висококваліфіковані трудові ресурси і споживача, а в нових індустріальних країнах – на дешеві трудові ресурси. Дана галузь характеризується багатогалузевою структурою, однак, серед лідерів можна зустріти досить обмежену групу країн (США, Японія, Німеччина, Китай, Корея, Малайзія, Сінгапур).

Верстатобудування світу: світове виробництво металорізальних верстатів складало наприкінці 90-х років понад 1,2 млн штук. На сьогодні за виробництвом верстатобудівної продукції виділяються: Японія (200 тис. шт.) і Китай (150 тис. шт.). А далі: Німеччина, США, Італія і Швейцарія, які виробляють приблизно по 100 тис. верстатів. На жаль, приходиться констатувати, що в Україні верстатобудівне виробництво за часів незалежності майже повністю розорене.

Сільськогосподарське машинобудування світу має споживчий фактор розміщення, тому воно зосереджено в головних сільськогосподарських регіонах світу. Розвинуті країни, які мають найвищий рівень механізації сільського господарства, скорочують виробництво сільськогосподарської техніки, приділяючи увагу підвищенню її якості і технологічним можливостям. Світовими лідерами за випуском тракторів є Японія (150 тис. шт.), Індія (100 тис. шт.), США (близько 100 тис. шт.).

Лідуюча позиція Японії пояснюється її спеціалізацією з виробництва міні-тракторів, а в інших країнах світу, як правило, випускають середні і потужні трактори. В Україні сільськогосподарське машинобудування зазнало повного краху після розпаду СРСР.

Науково-технічний прогрес скорочує терміни морального старіння машин і устаткування і прискорює спеціалізацію їхнього виробництва. Торгівля машинами й устаткуванням розвивається більш високими темпами в порівнянні з іншими товарними групами, їхня частка у світовому експорті збільшилася на 111,5% з 2000 по 2013 рр., у той час як весь товарний експорт зріс на 82,6%, а експорт продукції обробної промисловості – на 93,7%. Зростання експорту машин і устаткування свідчить про об'єктивний процес розвитку міжнародного поділу праці і спеціалізації в області виробництва машинобудівної продукції. Характерною рисою ринку машин і устаткування на сучасному етапі є зростання взаємних поставчань промислово розвинутих країн. Збільшуючи експорт машин і устаткування, промислово розвинуті країни у великих розмірах здійснюють і їх імпорт. Розвиток взаємної торгівлі цих країн стимулюється суспільним поділом праці, спеціалізацією.

У зв'язку з цим великий інтерес представляє визначення напрямів міжнародних коопераційних зв'язків, що складаються в машинобудуванні. Це дозволило б не тільки окреслити контури транснаціональних відтворювальних комплексів, які формують структуру світової економіки, але й визначити масштаби і характер світогосподарського впливу тих чи інших національних економік, їх реальне місце в глобальному відтворювальному процесі машинобудівної продукції.

Тож обмежимося розглядом торговельно-виробничих зв'язків на рівні національних економік. Такий підхід, зрозуміло, не дає повної картини розташування відтворювальних комплексів, що формуються, оскільки і всередині національних економік існують визначені осередки концентрації виробництва, ступінь відтворювального зв'язку яких з іншими регіонами країни дуже різна. Проте запропонований аналіз дозволяє нанести на економічну карту світу основні ареали концентрації машинобудування, а відтак вектори торговельно-виробничих зв'язків.

Світові тенденції науково-технічного прогресу виявляються у скороченні життєвого циклу машин, обладнання, високотехнологічних споживчих товарів, тому вирішальною перевагою в міжнародній торгівлі стає спроможність забезпечити

технологічний відрив від конкурентів, тобто постійне створення і освоєння нових технологій та товарів на основі інновацій.

Більшість високорозвинених країн світу досягли економічних успіхів за рахунок інноваційного розвитку – вдосконалення існуючих технологій, техніки та послідовного використання принципово нових наукових знань та технологій у таких сферах діяльності, де вони зуміли забезпечити собі довготривалі лідируючі позиції на ринку. Про це свідчить досвід Англії, США, Японії, Швейцарії, Німеччини, Фінляндії. Англія у свій час запропонувала світу машинне виробництво та міжнародну торгівлю, де й тепер визначає економічну політику. США є світовим лідером у виробництві комп'ютерно-інформаційних технологій та офісної техніки. Японія є провідною країною в електронній промисловості, Швейцарія – у фармацевтичній, Німеччина – в автомобілебудуванні та побутовій техніці, Фінляндія контролює 37% світового ринку мобільних телефонів, 40% ринку машин для целюлозно-паперової промисловості та 45% ринку лісозаготівельних машин.

Якщо розглядати Україну, то сільськогосподарська техніка виробляється в понад 40 підприємствах, основними з яких є Харківський тракторний завод, Південний тракторний завод, концерн “Лан”, ВАТ “Херсонські комбайни”, ВАТ “Тернопільський комбайновий завод” та ін. Більшість підприємств сільськогосподарського машинобудування нині працюють на 15-30% своєї потужності. До того ж фінансовий стан їх дуже складний.

Ринок складної сільськогосподарської техніки в Україні представлений чотирма основними субринками:

- вітчизняної нової техніки;
- техніки іноземного виробництва (країн далекого зарубіжжя);
- нової техніки російського виробництва;
- техніки іноземного виробництва, що була у використанні.

В ряді країн світу (Німеччині, Австрії, Англії, Люксембурзі, Греції, Данії, Бельгії та ін.) виробились і розвинулись різноманітні форми міжгосподарського використання складної сільськогосподарської техніки. Найпоширенішими з них є такі:

1) сусідська взаємодопомога. Це спільне користування новою і вживаною технікою на основі установленої домовленості. При цьому як власник, так і наймач на 10-12% скорочують витрати на технічне обслуговування;

2) гуртки з обміну технікою, які є юридично оформленим видом технічної взаємодопомоги. Завдання гуртка – приведення попиту на техніку у відповідність з пропозицією, облік техніки. Фермер є членом

гуртка і при цьому залишається власником техніки, ремонтує та оновлює її;

3) машинні ринги – більш великі (до 1000 членів) формування, в яких техніка належить їх членам. Через них надаються послуги найбільш ефективною технікою (незалежно від розмірів господарства). При цьому в кожного господаря з'являється можливість звільнитись від не використовуюваного самого технічного потенціалу машин (які застосовуються в інших фермерів).

Сільське господарство України порівняно зі зарубіжними розвиненими країнами забезпечене тракторами і комбайнами значно гірше. За останні роки з розрахунку на 100 га ріллі ми мали тракторів менше, ніж Німеччина – у 8,7 раза, Франція – 6,8; Великобританія – 8,4; США – 2,7; а комбайнів – відповідно в 4,1; 3,7; 3,3; і 2,6 раза.

Подальший розвиток транспорту зміцнив світові економічні зв'язки. Фахівці вважають, що світове господарство остаточно сформувалось наприкінці XIX ст. в результаті розвитку світового ринку, транспорту та машинної промисловості. Саме машинна промисловість уможливила виробництво товарів у обсягах, достатніх не лише для задоволення внутрішніх потреб, а й для постачання на міжнародний ринок. Було створено океанський торговельний флот, побудовано залізниці, що сполучили різні країни світу, почали розвиватися міжнародні автомобільні перевезення. Розвитку світового ринку сприяв повітряний транспорт, що народився у XX ст.

3. ЕКОЛОГІЯ ТА ЯКІСТЬ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОДУКЦІЇ

3.1. Поняття “екологічно чиста продукція” та “органічна продукція” в сільському господарстві

Одним з основних і найбільш складним стратегічним завданням аграрної реформи в Україні є поступове переведення національного АПК на екологічно безпечний шлях розвитку, виробництво конкурентоздатної та екологічно чистої сільськогосподарської продукції та рішення на цій основі першочергових соціально-економічних і екологічних проблем. Останні на сучасному етапі економічного розвитку України набувають усе більшого загострення й актуальності. Нині вже принципово необхідно реорганізувати екологічну політику як держави в цілому, так і АПК зокрема. Ця

політика має чітко визначити стратегію і тактику вдосконалення взаємовідносин суспільства, агровиробництва і природи, які тісно пов'язані, оптимального сполучення екологічних та економічних критеріїв розвитку виробничих сил і функціонування територіально-виробничих комплексів, усіх сфер економіки.

Вирощування екологічно чистої продукції – досить складний і трудомісткий процес, який неможливий без внесення органічних добрив. Поряд з цим потрібна належна сівозміна культур, використання рослинних решток, бобових рослин і рослинних добрив, органічних відходів виробництва мінеральної сировини, вчасна боротьба з бур'янами та різними шкідниками з метою підвищення родючості й поліпшення структурних ґрунтів.

Стосовно терміну “екологічно чиста продукція”, то міжнародна організація “Глобальна мережа екологічного маркування (Global Ecolabelling Network, GEN)”, яка об'єднує 36 країн, включаючи Україну, тлумачить його наступним чином: екологічно чистою є продукція, безпечна для здоров'я людини та довкілля.

Коли ж ми говоримо про органічну продукцію (продукцію органічного походження), то підкреслюємо її оздоровчі властивості, тобто профілактичні та лікувальні якості.

Найпростіше визначення органічного виробництва дала в 1980 р. дослідницька група відповідного Департаменту сільського господарства США (USDA): “Органічне землеробство – це система виробництва сільськогосподарської продукції, яка забороняє використання синтетичних комбінованих добрив, пестицидів, регуляторів росту та харчових добавок до кормів при відгодівлі тварин”.

До альтернативних методів ведення сільського господарства можна віднести біоінтенсивне міні землеробство (Biointensive Mini-Farming), біодинамічне землеробство (Biodynamic Agriculture), ЕМ-технології (Effective Microorganism Technologies), маловитратне стале землеробство (LISA – Low Input Sustainable Agriculture) та інші. Ці моделі ґрунтуються на глибокому розумінні процесів, що відбуваються в природі. Вони спрямовані на поліпшення структури ґрунтів, відтворення їх природної родючості та сприяють утворенню екологічно стійких агроландшафтів. Саме до таких систем агровиробництва належить й органічне землеробство (Organic Farming).

У різних країнах існують деякі термінологічні відмінності при визначенні поняття екологічно чистої продукції, які часто призводять до виникнення непорозумінь. Наприклад, термін „органічне землеробство” (Organic Farming) офіційно прийнятий в англomовних

країнах Європейського Союзу та Сполучених Штатах Америки. Еквівалентним терміном у Франції, Італії, Португалії та країнах Бенілюксу є „біологічне землеробство” (Biologic Farming), а в Данії, Німеччині та іспаномовних країнах – „екологічне землеробство” (Eco1ogic Farming).

З наведеного вище переліку передбачається на всіх етапах технологічного процесу з виробництва дотримуються певні вимоги у вигляді численних норм, рекомендацій та стандартів відносно сільськогосподарських тварин і кормів для них, рослин і всіх речовин, з яких або за допомогою яких така продукція виготовляється.

Проте в книзі вчених Злобіна та Кочубея органічне, біологічне та екологічне землеробства описуються як цілком різні самостійні методи ведення сільського господарства. Причому в біологічному землеробстві головна увага приділяється відмові від застосування мінеральних добрив, пестицидів та інших хімічних препаратів. Родючість ґрунту підтримується виключно за рахунок органічних добрив. Органічне землеробство майже нічим не відрізняється від біологічного, тут лише екологічні умови менш жорсткі. А екологічне землеробство характеризується дотриманням сівозмін, які мають забезпечувати збереження природної родючості ґрунту з мінімальним обробітком ґрунту.

3.2. Залежність якості сільськогосподарської продукції від систем землеробства

В умовах ринкових відносин якість продукції завжди розглядається з позиції споживача. Задоволення його інтересів, які включають побажання і всезростаючі запити населення й організацій у сфері споживання продукції, можливе лише за умови взаємодії з боку виробників продукції і суспільства. Підвищення якості сільськогосподарської продукції та продовольства є стратегічним завданням, що вимагає вироблення національної політики в цій галузі.

Якість продукції (товарів, послуг) – сукупність властивостей виробів, які зумовлюють їх здатність задовольняти потреби на певному рівні; комплекс характеристик (техніко-економічних, господарських, соціальних, екологічних, естетичних та ін.), які визначають корисність (передусім для споживачів) результатів виробництва та використаної роботи.

Нині немає продукції більш соціально значимої, ніж продукти харчування, і однією з важливіших прерогатив соціально-економічної політики держави є стабілізація продовольчого ринку. Для успішного

вирішення поставлених завдань необхідна реалізація системи заходів у галузі поліпшення якості та забезпечення безпеки сільськогосподарської продукції і продовольства.

Захист якості – це сукупність міжнародних, державних, галузевих та внутрішньофірмових рішень і дій, які спрямовані на підтримання придатності, її підвищення та гарантування як через стандартизацію вимог до якості, так і через високий рівень самого процесу виробництва продукції.

Виживання будь-якого підприємства в ринковому середовищі та його фінансова стійкість залежать від конкурентоспроможності продукції. В свою чергу остання пов'язана з дією багатьох факторів, визначальними серед яких є якість продукції та її ціна. Ринок, регулюючи відношення між попитом і пропозицією, створює тенденцію до їх рівноваги за допомогою впливу ціни. Коли пропозиція перевищує попит, тоді ціна товару знижується. Щоб підтримати рівень ціни, виробник поліпшує якість товару, в іншому разі зменшується його дохід. Якщо ж ціна на товар унаслідок його дефіциту зростає, тоді виробник, прагнучи одержати більший дохід, буде збільшувати виробництво і продаж такої продукції. І йому для притримування ціни знову необхідно підвищувати якість товару. Між товаровиробниками продукції відбувається змагання за переваги щодо рівня якості продукції.

Одним з основних завдань для підприємства, що виробляє продовольство, є те, щоб гарантувати споживачу цінність і екологічність продукції. Висока якість харчових продуктів залежить від безпеки їх споживання. Якщо раніше проводився в основному композиційний аналіз продукції для встановлення, наприклад, вологості, вмісту протеїну, жирів, вуглеводів, мінеральних речовин, то нині підхід змінився. Найбільшого значення набули методи оцінки недоброякісної продукції в результаті її токсичного, мікробіологічного забруднення, неправильного зберігання та обробки. Сировина, інгредієнти, пакувальні матеріали та інше, де кожен із етапів виробництва аналізують з метою ідентифікації потенційних ризиків наявності в них небажаних хімічних речовин, фізичних об'єктів, мікроорганізмів. Досягнення певного рівня якості вимагає створення на підприємстві спеціальної системи, тобто сукупності організаційної структури, процедур, процесів та ресурсів, що забезпечують загальне управління якістю.

Безпека продовольства підтверджується за допомогою сертифікації продукції. Вдосконалення їх та перехід до механізму підтвердження відповідності вимагає не лише впорядкування діючих

законодавчих актів, але й розробку нових законів. Важливим кроком у цьому процесі є прийняття в червні 2001 року закону України “Про підтвердження відповідності”, який визначає організаційні та правові основи визнання відповідності продукції. Впровадження такого закону дозволить досягти необхідного балансу між ризиками суспільства і витратами на проведення робіт щодо підтвердження відповідності продукції, прискорить товарообіг на вітчизняному ринку та створить сприятливі умови для розвитку міжнародної торгівлі.

Основою нормування якості сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства є стандартизація, яка активно впливає на спеціалізацію виробництва, впровадження прогресивних технологій, раціональне використання сировини, розширення асортименту продукції, забезпечення її якості та конкурентоспроможності. Метою стандартизації є встановлення вимог до якості, визначення показників якості, методів і засобів контролю та випробовувань, забезпечення достовірності вимірювань, установа єдиних термінів і позначень.

У більшості країн світу постає питання не стільки про збереження довкілля, скільки про відтворення навколишнього природного середовища. Знижуються якості основних природних компонентів – повітря, ґрунту, води, фауни, флори тощо. Нині з надр землі щорічно видобувають понад 100 млрд т, руди, палива, будівельних матеріалів, у тому числі 4 млрд т нафти та природного газу, 2 млрд т вугілля. В ґрунт уносять 92 млн т мінералів та 2 млн т отрутохімікатів. Щорічно стають непридатними для хліборобства 6-7 млн га ґрунтів.

Питання безпеки та якості продуктів харчування набуло особливої актуальності в міжнародній торгівлі протягом останніх 10-15 років. У сучасних умовах якість (і в тому числі екологічна безпечність) продукції, виробленої аграрним сектором, стає одним із основних факторів його внутрішньої та зовнішньої конкурентоспроможності. Великою мірою це пов'язано зі стрімким поширенням практики застосування біотехнологій у сільському господарстві і насамперед – з використанням у виробництві принципово нових ресурсів – генетично модифікованих організмів (ГМО), наслідки впливу яких на людей недостатньо вивчені й неоднозначно трактуються вченими. На продовольчих ринках розвинутих країн швидкими темпами зростає популярність екологічно чистої продукції (з гарантованою відсутністю в її складі не тільки ГМО, але й різних хімічних сполук) і попит на неї, а також формується окремий сектор світової торгівлі продовольством.

За територією Україна є найбільшою країною Європи, а за якісним складом та біопродуктивністю земельних угідь – однією з найбагатших держав світу. В Україні зосереджена значна частина (8%) світових запасів чорноземних та інших родючих різновидів ґрунтів. Забезпеченість основних галузей господарства земельними ресурсами в 3-4 рази вища, ніж у західноєвропейських країнах.

Сільськогосподарські угіддя займають 69,3% території України, орні землі в їх складі – 78,1 і 54,1% від загальної площі України знаходяться у виробників товарної землеробської продукції. Екологічнобезпечне використання сільськогосподарських земель необхідно розглядати як першооснову розвитку суспільства в цілому з метою попередження екологічної кризи.

У науковій літературі дискутуються дві точки зору щодо визначення якості ґрунту. Перша – якість ґрунту визначається за властивостями й ознаками ґрунтів; друга – за урожайністю сільськогосподарських культур. Але якщо йдеться про урожайність, то рослини виконують роль інтегратора продуктивності комплексу природних ресурсів – клімату, ґрунту, антропогенних факторів. На підставі цього визначення ступеня придатності ґрунтів цілком закономірно розглядати як один з етапів вивчення земельних ресурсів з огляду на їх екологічні особливості та продуктивність. Тому цей етап доцільно розглядати як укрупнену екологічну оцінку земель. Метою такої оцінки є визначення можливості вирощування сільськогосподарських культур на території країни й на кожній, різній за типом ґрунту, земельній ділянці.

Сучасне землеробство на рубежі ХХІ століття об'єктивно позначено переходом від техногенного мислення до екологічного, яке передбачає ведення галузі на засадах природовідповідності. Пріоритетним аспектом екологізації систем землеробства є раціональне використання біологічних чинників стабілізації та розширеного відтворення родючості ґрунту.

Високий земельно-ресурсний потенціал України дає реальну можливість вийти з економічної кризи. Досягнення цієї мети можливе лише за умови подолання негативних тенденцій, що склалися внаслідок нераціонального використання земельних ресурсів, виснаження і стрімкого зниження родючості ґрунтів, втрати ними здатності до самовідновлення.

3.3. Світовий ринок органічної продукції

Світовими лідерами серед країн світу за площею земель, зайнятих під органічним виробництвом, є Австралія, Аргентина, Китай та Бразилія. До регіонів з найбільшими площами сільськогосподарських земель, що обробляються органічно, відносяться Австралія та Океанія (понад 12 млн га), Європа (понад 8 млн га) та Латинська Америка (понад 8 млн га). Країни з найбільшими обсягами ринків органічних продуктів – США, Німеччина й Франція. Однак найвищий рівень споживання її простежується в Данії, Швейцарії та Австрії.

Органічним землеробством займається понад 160 країн світу, а це майже 1% усіх земель сільськогосподарського призначення. Експерти одностайно оцінюють світовий ринок екологічно чистих товарів і послуг як досить ємний, один із таких, що найбільш динамічно зростають та оновлюються. Його щорічний приріст становить більше 5% в цілому, а в окремих країнах темпи приросту є ще вищими. Зокрема в країнах Балтії – до 8% на рік, у Канаді – на рівні 10%. Ринок екологічно чистих товарів і послуг у державах Східної Європи, включаючи СНД, оцінюється більше як 20 млрд дол. США, його середньорічний приріст – більше 10%.

Площа сільськогосподарських угідь, зайнятих під органічним землеробством з кожним роком зростає. Про це свідчать дані, наведені в таблиці 3.3.1.

Таблиця 3.3.1

Площі земель під органічним виробництвом
в розрізі континентів, тис. га

Материка	Роки					Частка органічних земель у світі за 2011 р., %
	2007	2008	2009	2010	2011	
Африка	684,8	862,4	857,7	1026,6	1073,7	2,88
Азія	3000,6	2895,8	3351,1	3581,2	3706,3	9,95
Європа	7266	7769,9	8269,4	9204,3	10637,1	28,56
Латинська Америка	4950,6	6414,7	8065,2	8558,9	8857,6	23,78
Північна Америка	2 245	2 197	2 578	2652,6	2790,2	7,49
Австралія та Океанія	12432	12110	12111	12152	12185,8	32,71
Всього у світі	30579	32249	35232	37176	37245,7	100,0

Проаналізувавши дані вищенаведеної таблиці, приходимо до висновку, що Африка є лідером за приростом площ сільськогосподарських земель, зайнятих під органічним виробництвом. Так за період від 2007 до 2011 року, площі сільськогосподарських земель Африки під органічним виробництвом зросли в 1,6 рази (388,9 тис. га).

Частка Азії в структурі площ земель під органічним виробництвом значна і в 2011 році становила 3706,3 тис. га проти 3000,6 тис. га в 2007 році (1,2 рази). Площі земель Північної Америки за досліджуваний період зросли на 24,3%, що в абсолютному виразі становить 545,2 тис. га. Питома вага органічних земель Австралії та Океанії за період з 2007 по 2011 рр. зменшилась на 0,98% тобто на 246,2 тис. га.

Європа та Латинська Америка після Африки є лідерами за приростами площ органічних земель. За досліджуваний період частка цих материків в структурі органічних площ світу зросла на 46,3% (3371,1 тис. га) в Європі та на 78,9 % (3907 тис. га) в Латинській Америці відповідно.

Всього в світі до досліджуваний період площа органічних земель збільшилась на 21,8%, що в абсолютному виразі становить 6666,7 тис. га.

Австралія та Океанія є материком з найбільшою площею органічних сільськогосподарських земель, 97% яких використовуються як пасовища. До цього регіону входять Австралія, Нова Зеландія та ряд острівних держав. 99% органічних сільськогосподарських угідь регіону знаходяться в Австралії. Аргентина займає друге місце, а третє місце посідає Сполучені Штати Америки. Для багатьох високорозвинених країн Європи характерно, що екологічні пасовища займають понад 60% загальної площі, а у Великобританії та Австрії – понад 70%. Таким чином, не задовольняючи внутрішній попит споживачів на продукцію рослинництва екологічного виробництва, більшість європейських країн успішно її імпортує. Зобразимо частку площ земель під органічним виробництвом в 2011 році в розрізі континенті на секторній діаграмі (рис. 3.3.1).

Багато країн світу, що розвиваються, нині стають потужними виробниками органічної продукції. Так, близько третини органічної землі у світі – більше 12 млн га знаходяться в країнах, що розвиваються. Більшість такої землі знаходиться в Латинській Америці, Азія та Африка посідають друге й третє місце відповідно.



Рис. 3.3.1. Питома вага земель, зайнятих під органічним виробництвом в розрізі континентів в 2011 р.

Варто врахувати, що перше місце у світі за обсягом ринку органічної продукції в 2011 році займає США (21,1 млрд євро), а серед європейських країн найбільші обсяги продажу екологічно чистої продукції припадають на Німеччину (6,6 млрд євро), Францію (3,8 млрд євро) та Великобританію (1,9 млрд євро). Інші найбільші ринки екологічно чистої продукції знаходяться в Швейцарії, Данії, Швеції, Австрії та Нідерландах. Як бачимо, Україна суттєво відстає від країн з розвиненим органічним ринком. Наприклад, у наближеній до України за площею та кількістю населення Франції обсяг ринку органічної продукції складає 3,8 млрд євро (в 475 раз більше ніж Україні), а споживання на душу населення – 58 євро в рік (в 342 рази більше).

Так, у США вже майже 40% американців споживають органічну продукцію, при цьому 37% з них вживають ці продукти більше одного разу на день, 39% - вживають органічні продукти принаймні раз на тиждень і лише 24% вживають органічні продукти нерегулярно.

За оцінками експертів, ринок органічної продукції у світі постійно зростає. Але на шляху розвитку цієї продукції існує багато перешкод: відсутність маркетингового досвіду реалізації органічної продукції, високі ціни на таку продукцію, недостатня обізнаність споживачів, обмеженість товарного асортименту, не налагоджена співпраця із традиційними каналами збуту продовольства та іншими суб'єктами ринкової діяльності.

4. ГЛОБАЛІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ І ЗАГАЛЬНОСВІТОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЮДСТВА ПРОДОВОЛЬСТВОМ

4.1. Глобалізація як закономірність розвитку сучасного світового суспільства

Глобалізація як новий тип суспільного розвитку сьогодні ставить більше питань, ніж дає на них відповіді. Для кожного жителя планети, незалежно від того, яку національну державу він представляє, з якими глобальними структурами взаємодіє, основною проблемою є з'ясування закономірностей впливу глобалізації на розвиток сучасного світу.

Зараз у сучасному світі спостерігається нерівномірність у виробництві та споживанні продуктів харчування. В країнах, де недостатній розвиток сільськогосподарського виробництва, як правило, і виникають продовольчі проблеми. Це, в першу чергу, стосується країн, що розвиваються. Як показує процес економічного розвитку цих країн, подолати продовольчу проблему самотужки вони не зуміють. Актуальною ця проблема є і для України, тому що обсяг виробництва сільськогосподарської продукції за останні десятиліття скоротився більше ніж у двічі.

Глобалізація за останні роки стає одним із найбільш популярних понять у різних сферах наукового знання, проте єдиної концептуальної системи поглядів щодо розуміння його сутності та характеру впливу й досі не сформувалось.

Процес глобалізації йде переважно на благо країн, що розвиваються динамічно і є могутніми. Поняття глобалізації виникло не сьогодні, а на рубежі 60-70-х років.

При глобалізації світової економіки ціни майже на всі товари в різних країнах світу будуть підведені під один рівень (Росія – Україна – США - Європа);

- процес вирівнювання цін на основні товари і послуги;
- різке спрощення процесу вкладу і переміщення капіталу.

Глобалізація економіки світу призвела до того, що за останні 25 років глобальний дохід країн світу зріс удвічі, обсяги світової торгівлі – утричі, прямі закордонні інвестиції – у п'ять разів. При цьому глобалізація високих технологій, виробництва, споживання, фінансування, кредитування веде до зростання обсягів виробництва, посилення стимулюючої конкуренції, зниження цін, підвищення продуктивності праці тощо.

Можна виділити основні фактори глобалізації:

1. Економічний фактор як наслідок концентрації й централізації капіталу, зростання великих компаній і фінансових груп, які в процесі діяльності все більше виходять за національні межі, завойовуючи світовий економічний простір;

2. Політичний фактор – державні кордони поступово втрачають своє значення, стають прозорішими, дають все більше можливостей для пересування;

3. Міжнародний фактор – як складова глобалізації, що прийняла Європейський пакт, основу якого складають свобода руху товарів, людей, послуг і капіталу;

4. Технічний фактор – завдяки сучасній транспортній мережі та засобам зв'язку сприяє швидкому поширенню ідей, товарів, фінансових ресурсів;

5. Суспільний фактор – послаблення традицій, соціальних зв'язків і звичаїв сприяє мобільності людей у географічному, духовному й емоціональному розумінні слова.

Проте в умовах поширення глобалізації й досі не створено жодної успішної моделі подолання голоду, від якого потерпає не менше шостої частини людства. Це добре усвідомлює міжнародне суспільство, яке в 1996 р. обговорювало проблеми забезпечення людства продовольством на спеціальній міжнародній конференції “Food Summit” в Римі, яка прийняла Римську Декларацію Продовольчої Безпеки Світу.

З огляду на глобальні тенденції світового розвитку взагалі та сільського господарства зокрема, а також необхідність задоволення потреб людини в продуктах харчування в усіх регіонах планети, представники 76 фермерських організацій 53 країн світу сформулювали положення, основна суть яких в умовах глобалізації така:

- співпраця фермерів, урядів, виробників засобів виробництва і продовольчих товарів, науковців і споживачів;

- сільське господарство може зробити унікальний внесок для стабілізації спільноти через сталий розвиток виробництва сировинних матеріалів відповідно до потреб прискореного зростання населення світу;

- ефективне використання сучасних технологій виробництва і розробка нових на базі застосування біологічного контролю бур'янів та шкідників рослин і тварин, що особливо важливо для сільського господарства бідних країн;

- забезпечення доступу всіх фермерів, у тому числі бідних і дрібних, до фізичних, фінансових та технологічних ресурсів;

- забезпечення з боку урядів усіх країн стабільної макроекономічної, правової та аграрної політики для підтримки фермерства при спонуканні сільськогосподарського виробництва і планування його діяльності на тривалий період.

Країни, що перебувають на постіндустріальному етапі розвитку, займаючись високими технологіями, наукомістким виробництвом, контролюючи світові інформаційні потоки та поглиблюючи міжнародний поділ праці обмежують надходження імпорту на свої продовольчі ринки, зберігаючи при цьому високий рівень продовольчого самозабезпечення. Така політика обходиться не дешево національним бюджетам, але те, що країни з багатовіковою ринковою практикою йдуть на такий крок, підтверджує його об'єктивну необхідність, як невід'ємну умову продовольчої безпеки.

4.2. Глобальні проблеми людства та шляхи їх вирішення

Процес глобалізації нині охопив усі види діяльності людства, формуючи крок за кроком єдиний всесвітній народногосподарський комплекс при взаємодії національних економік через міжнародні економічні відносини. При цьому, підкоряючись законам глобалізації, національні економіки діють як складові світової системи виробництва, розподілу, обмін та споживання, включаючи головний, на нашу думку, сектор економіки – сільське господарство.

В узагальненому вигляді ООН розподіляє всі країни світу на три основні групи:

1. Розвинені країни з ринковою економікою (РКРЕ);
2. Країни, що розвиваються, також з ринковою економікою (КРРЕ);
3. Країни з перехідною економікою (КПЕ).

Існує також класифікація країн за рівнем прибутків на душу населення, яка виділяє чотири групи:

1. Країни з високим рівнем прибутків (КВРП);
2. Країни з прибутками вище середнього рівня (КПВСР);
3. Країни з прибутками нижче середнього рівня (КПНСР);
4. Країни з низьким рівнем прибутків (КНРП).

Класифікація країн за рівнем індексу розвитку людського потенціалу (ІРЛП) така:

1. Країни з високим ІРЛП;

2. Країни з середнім ІРЛП;
3. Країни з низьким рівнем ІРЛП.

Класифікацію країн за рівнем розвитку сільського господарства має продовольча організація ООН-ФАО, яка до групи розвинених країн відносить також країни з розвиненим сільським господарством.

В узагальненому вигляді його аналіз матеріалів доповідей зведений до наступного:

1. Значна частина людей нині живе краще, ніж кілька десятиліть тому.

2. Ринкова економіка є єдиним відомим типом організації, що забезпечує розумне поєднання особистої свободи, ініціативи і можливостей для максимальної кількості людей.

3. Існують нації, групи й окремі особи, які залишаються поза вигодами ринків економічного зростання.

4. Ринкова економіка, яка за своєю сутністю демократична й навіть ліберальна, в умовах застосування нещадної та безжалісної ідеології неприборканого капіталізму здатна сприяти зростанню нерівності й створювати дуалістичні громади та двополосний світ. Але існують громади соціал-демократичного типу, де поєднані добробут людей і соціальна справедливість.

5. Приборкання крайнощів глобального капіталізму та регулювання ринків; забезпечення прибутків тих, хто тимчасово або й постійно не здатний їх одержувати є завданням громадських інституцій.

6. Нещодавно деякі держави й уряди свідомо відмовилися від частки відповідальності й стали слухняними інструментами глобального капіталізму.

7. Нині у світі існує значна концентрація економічної та фінансової влади при “природному” поєднанні капіталу і влади. Такий “порядок” можна виправити тільки за допомогою законів (маються на увазі закони, які б запобігали таким типам концентрації).

8. У багатьох інституціях, включаючи приватні підприємства та інші економічні організації, традиційні системи влади й розподілу ролей зруйнувалися (скоріше змінилися – автори), що зумовило можливості більш широкої участі громадськості у сучасних видах економічної діяльності через зростання кількості акціонерів і рівня впливу персоналу на бізнес свого підприємства. Тобто, в цілому створення умов для одержання прибутків, участі в управлінні та функціонуванні ринкової економіки, знаходиться під впливом різноманітних громадських і приватних ініціатив та політики.

9. Існує багато ознак посилення ізоляції й відчуження людей у вигляді часткової і тимчасової зайнятості, “гнучкого” робочого графіка, що зумовлює появу відсутності захисту від звільнення, а також збереження і нерідко відродження різних форм експлуатації при зниженні в таких умовах ролі профспілок і послаблення таким чином позицій працівників по відношенню до роботодавця.

У цілому специфіка сучасних процесів глобалізації має такі основні ознаки:

1. Реальна інтеграція економічних країн на регіональному чи глобальному рівні внаслідок дій міждержавних угод і транснаціональних компаній.

2. Формування глобальних проблем у сферах забезпечення продовольством, енергетики, демографії, екології, поширення ядерної та звичайної зброї, нерівномірність економічного розвитку регіонів планети тощо, які можуть вирішуватися тільки при об’єднанні зусиль міжнародної спільноти.

3. Стрімкий розвиток міжнародної торгівлі, який поєднує економіку країн, що раніше ніколи не торгували між собою.

4. Посилення процесів міжнародного поділу праці при одночасному розповсюдженні інтенсивних технологій у процесі об’єднання окремих частин народногосподарських комплексів різних країн, що задіяні у створенні кінцевого продукту.

5. Формування міжнародної транспортної мережі на світовому океані та материках при створенні на територіях останніх так званих транспортних коридорів для переміщення товарів і вантажів, що особливо важливо для України, яка лежить на перетині транспортних шляхів Західна Європа – Схід і Північна Європа – Південь.

6. Розвиток мережі кабельного та супутникових систем зв’язку, що забезпечило формування міжнародного інформаційного простору не тільки у сфері швидкого обміну інформацією, а й об’єднання через систему телебачення культур різних народів, що поліпшує порозуміння людей з різними поглядами.

7. Формування світової банківської мережі та прискорення фінансових розрахунків між країнами, фірмами, що наближає обіг капіталу, створюючи нові можливості його нарощування.

8. Підтримка міжнародними установами, включаючи ООН, принципів, правил і форм створення міжнародного ринку праці при забезпеченні прав людини на працю, зумовлених посиленням міграції населення бідних країн до країн «золотого мільярда».

9. Зміна ролі держави як формоутворюючого початку національних економік.

10. Установлення єдиних стандартів на сировину, продовольчу продукцію, бухгалтерський облік, інтелектуальну власність тощо.

4.3. Економічна проблематика забезпечення людства продовольством

Глобальна продовольча проблема – настільки багатогранна й багатоаспектна, що фактично вона є комплексом проблем, які пов’язані між собою й взаємно впливають одна на одну. Голод – це не просто проблема недовиробництва потрібних обсягів продовольства аграрним сектором економіки країни, це проблема всієї економіки, всіх її складових. Голод може бути в умовах статистично повного забезпечення і навіть перевиробництва продовольства, коли в частини нації просто немає за що купити потрібні продукти харчування. Типовим прикладом цього був голод 1974 року в Бангладеш, який виник при поєднанні безробіття, викликаного повинню, та великим підвищенням цін на продукти за фактичної бездіяльності уряду.

Багаторічні дослідження багатьох учених за Світовою програмою боротьби з голодом у концентрованому вигляді були викладені в “Декларації Беладжо” (за назвою італійського курортного містечка, де в 1989 р. відбулася Міжнародна неурядова конференція по боротьбі з голодом) таким чином:

1. Мільярд людей не мають достатньо грошей для придбання потрібного для нормальної працездатності продовольства;

2. Половина з них настільки бідні, що не мають можливості навіть купити продовольства для підтримки мінімальної життєвої активності;

3. Кожний із шести новонароджених має масу меншу, ніж потрібно для нормального розвитку, а кожний третій до п’яти років має недостатню масу;

4. Внаслідок споживання продуктів, у яких недостатньо заліза, йоду та вітаміну А, сотні мільйонів людей страждають на різні хвороби.

Водночас усі потреби людини можна узагальнити при модифікуванні ідеї для будь-якого регіону земної кулі залежно від їх важливості таким чином:

1. Продукти, питна вода та безалкогольні напої, що споживаються вдома;

2. Продукти, питна вода та безалкогольні напої, що споживаються в установах громадського харчування;

3. Житло, в тому числі наймане;
4. Електроенергія та різне паливо для опалення домівок і приготування їжі;
5. Одяг;
6. Освіта і книги;
7. Меблі та обладнання для дому, книги, спортивне обладнання, інформаційні системи (газети, журнали, радіо, телевізори, комп'ютери, інтернет, телефон) тощо;
8. Медичне обслуговування з усією інфраструктурою;
9. Транспорт – громадський та приватний з усією інфраструктурою;
10. Іграшки, канцелярські товари, квіти тощо;
11. Побутове обслуговування, постачання технічної води, ремонт домашнього обладнання тощо;
12. Дослідження, релігія, подорожі, підтримка обороноздатності країни;
13. Алкогольні та тютюнові вироби.

Основними чинниками, які впливають на глобальну продовольчу проблему є:

– природні умови й розміщення населення (загальна площа та структура сільськогосподарських угідь, сільськогосподарський потенціал, клімат, співвідношення між кількістю населення і масою продовольства тощо);

– політична ситуація у світі (позиції політичних сил, наявність міждержавних світотовариств, об'єднань, використання поставок продовольства у політичних цілях);

– світова економіка і торгівля в їхній єдності (продовольство як складова торговельних потоків, роль балансових розрахунків);

– світовий транспорт і зв'язок, котрі забезпечують широкий вихід продуктів харчування на зовнішній ринок.

Тоді постає питання, чи здатна Україна, як суб'єкт міжнародних відносин, послідовно, цілеспрямовано й ефективно відстоювати свої економічні інтереси та підвищувати свій рівень економічної безпеки у жорсткому конкурентному протистоянні з такими геополітичними гігантами, як США, ЄС, та іншими країнами світу?

Відомо, що для забезпечення продовольчої безпеки, Україна володіє великими потенційними можливостями:

– земельна територія – одна з найбільших в Європі (після європейської частини Росії), а за якісним складом ґрунту й біологічній продуктивності угідь є однією з найкращих в світі. В Україні

міститься значна частина (за оцінками різних авторів від 7% до 25%) світових запасів чорноземів й інших родючих ґрунтів суходолу;

- за експертними оцінками, при раціональній структурі землекористування й відповідному науковому й ресурсному забезпеченню Україна здатна виробляти продуктів харчування на 150-145 млн чоловік або прокормити ще дві такі ж країни;

- вигідним географічним положенням; по території України проходять торгівельні транспортні шляхи, наприклад, 4 з 9-ти міжнародних транспортних коридорів (МТК). Це підкреслює роль України в системі міжнародних транспортних комунікацій Європи та Азії, є необхідною умовою зростання й розвитку галузей економіки країни;

- науковим потенціалом для проведення дослідницьких робіт, впровадження наукових розробок в аграрне виробництво;

- кваліфікованими кадрами, якісною системою вищої й середньої освіти;

- сприятливими кліматичними умовами для виробництва продукції сільського господарства й спеціалізації окремих районів країни.

Ситуація, яка склалася у світі, та реальні можливості України вказують на необхідність розробки стратегії розвитку сільського господарства на тривалий проміжок часу. Вона повинна ґрунтуватися на відповідних науково-практичних висновках, враховувати конкретні умови й можливості, наявні в країні.

4.4. Світовий розвиток і проблеми нової глобальної людини

Ще в 1944 році, лише через десять років після потрясінь Великої кризи в США і в полум'ї Другої світової війни, великий американський Президент США Ф. Д. Рузвельт писав: “We have come to a clear realization of the fact that true individual freedom cannot exist without economic security and independence. Necessitous men are not free men. People who are hungry, people who are out of a job — are the staff of which dictatorships are made”. (F. D. Roosevelt, 1944). І сьогодні більшість людей не розуміють цього послання. І не тому, що воно написано англійською мовою, а тому, що в багатьох країнах лідери такої мовчазної більшості зацікавлені тримати людей у покорі, використовувати їх бідність, зубожіння та інстинктивне самозосередження на виживанні. Якщо перекласти ці слова українською мовою, то всім стане зрозумілим, що йдеться і про сучасну Україну. “Ми прийшли до чіткого висновку, що справжня

індивідуальна свобода неможлива без економічної безпеки і незалежності. Нужденні люди — це невільні люди. Голодні і безробітні люди — це матеріал, з якого будуються диктатури” (Ф. Д. Рузвельт, 1944).

Про матеріал для національних диктатур усе зрозуміло. А чи не підходить такий матеріал для побудови глобальної диктатури? Мабуть підходить, бо основа диктатури скрізь однакова, а тому і “цегла” може бути та ж сама. Висновок — тотальна глобалізація призводить до нового тоталітаризму і диктатури.

Глобальні фінансові кризи прямо б’ють по добробуту людини. З державного бюджету США було кинуте 180 млрд дол. США, щоб врятувати глобальну американську банківську індустрію в 80-х роках. У 1995 р. Японія викинула 400 млрд дол. США бюджетних коштів, щоб стабілізувати свою глобалізовану банківську систему. В результаті глобалізації фінансів у Росії в 1997-1998 рр. більша частина населення потрапила за межу виживання. За даними ООН, азійська економічна криза 1997-1999 рр. спричинила масове безробіття і відкинула 100 млн людей за межу виживання. Не дивно, що країни вимагають введення системи глобальної економічної регуляції розвитку. Китай уникнув найтяжчої азійської фінансової кризи 1997-1999 рр. лише завдяки контрольованості своїх фінансових ринків. Азійські країни, які силою були втягнуті в глобальні фінансові ринки, залишаються в дуже складному становищі (Крюгман, 1998).

Завдання захисту своїх громадян від нестабільності глобальних фінансових ринків ставлять перед собою все більше країн. Разом із тим фахівці вважають, що відновлення закритості локальних фінансових систем не є прийнятним. Але закріплення наднаціональних глобальних правил і державного нагляду за рухом фінансових потоків стає об’єктивно необхідним.

Європа вже пішла цим шляхом. Вона ввела євро, щоби знизити глобальний вплив долара і захистити європейців від глобальних фінансових ударів. На порядку денному світу постає питання про загальносвітові глобальні гроші, які, як вважають, дадуть можливість уникнути спекуляцій валютою. В 1998 р. Тоні Блер, прем’єр-міністр Великобританії, запропонував створити нову світову валюту для третього тисячоліття. Він запропонував об’єднати ВМФ і Світовий банк, щоб зупинити сучасне боргове закабалення бідних країн.

Чи можлива гуманна глобалізація або “глобалізація з людським обличчям”? На це важливе запитання людство ще немає позитивної відповіді. Багато хто вважає, що глобалізація — це процес, в результаті якого багаті й бідні будуть ще більше ненавидіти один

одного. Один з найбільших глобальних конфліктів — це протиріччя між багатими і бідними країнами. Представники Заходу також нарікають, що в рамках допомоги слаборозвиненим країнам гроші бідних людей із багатих країн попадають до заможних людей у бідних країнах (А. Мозер).

Глобальна ненависть чи глобальне партнерство і соціальна солідарність? Ось дилема, перед якою стоїть людство світу сьогодні. Яке місце буде займати людина світу, якщо глобалізація піде шляхом неокolonіальної глобалізації? Глобалізація, уніфікація і стандартизація людини і людської цивілізації — це на добро чи на зло? Історія вчить, що страшний Молох у вигляді глобальної стандартизації людини може підірвати існування сучасних самобутніх цивілізацій в ім'я надприбутків глобального капіталу. В XVI столітті глобальна і могутня тоді Іспанія захопила континент Латинської Америки, фізично зруйнувала високі цивілізації інків і ацтеків. У результаті Латинська Америка на багато століть перетворилась в ареал колоніальних провінцій — бананових республік. Чи є загроза повернення колоніальної глобалізації? І що врешті-решт дасть глобалізація людині? Добробут і розвиток? Чи нове рабство?

Але якій саме людині? В цьому суть. Тут інтереси людей “золотого мільярда” різко контрастують з інтересами решти людей світу. Навіть керівники країн “великої сімки», які традиційно виступають з гаслом: “Глобалізація – благо для всіх!”, визнали на саміті в Кельні (ФРГ, 1999), що глобалізація буде неминуче супроводжуватись “...зростанням загрози порушення звичного стилю життя людини, посиленням невизначеності фінансового становища певних прошарків трудящих, сімей і комун”. Додам — і цілих країн.

Від глобальної Людини XXI століття будуть вимагати особливої мобільності й здатності адаптуватись до жорсткої переміни умов життя, зміни професій, культурного середовища і комун. Показником глобальної мобільності людини буде універсальна освіта і здатність напружуватись, рухатись, мобілізуватись і вчитись усе життя. Вища мета глобальної цивілізації – створення позанаціонального громадянина світу, громадянина єдиного світового людського співтовариства, єдиної світової держави. А чи залишиться людина вищою соціальною цінністю в такій глобальній державі? І чи буде така глобальна Людина та її розвиток вищою метою суспільного розвитку? Тут є великі сумніви і загрози.

Найбільша загроза в тому, що глобальна Людина стане універсальним знаряддям у руках глобалізаторів нової інтелектуальної

ери. Про людський вимір і людське обличчя, про гуманізацію такої глобалізації не може бути й мови. Люди світу мають бути пильними, оскільки глобалізатори нав'язують цинічну зацікавлену неправду, напівправду, коли стверджують, що “швидкі зміни та інтеграція вже призвели до того, що окремі люди і групи людей відчувають, що вони неспроможні крокувати в ногу з часом, у результаті чого виникають деякі труднощі, особливо в країнах, що розвиваються». Якщо уважно читати це «між рядків», то мова йде про людей десятків і десятків країн, для яких виникає ситуація глобальної конкуренції людини і між людьми. Зрозуміло, яка людина перемає в цій конкурентній боротьбі.

Глобальний світовий дім “без стін” може виявитись нездатним забезпечити основні права громадян для всіх людей світу. Саме в цьому головна проблема нової ери глобалізації. Чи має людство вихід з цього глухого кута? Очевидно, що має. Але при цьому потрібне головне – будувати глобальний світовий дім не від прибутку і долара, а від людини і для людей. Новий глобальний дім має стати духовним храмом, а не храмом матеріального перенасичення. Це єдина альтернатива людства, якщо воно вважає себе єдиною сім'єю в Космосі.

Світове людство, що пережило в ХХ столітті потрясіння двох світових воєн, холодну війну і загрозу ядерного апокаліпсису, екологічні катастрофи, вступає в нове тисячоліття, в еру глобалізації зі своїми старими соціальними хворобами, серед яких – бідність, безробіття, злочинність, тероризм, корупція, наркоманія, демографічні провали, СНІД - епідемії, неконтрольована міграція людей. Наростає їх руйнуюча сила. Людина втомилась від цих соціальних хвороб, які є результатом соціального й економічного нерівноправ'я, політичної, расової, національної і релігійно-міжконфесійної нетерпимості. Глобалізація соціальних та економічних проблем породила глобалізацію організованої злочинності.

Прагнучи ввести глобалізацію в позитивне русло і розглядаючи її як процес формування загальносвітових принципів життєвлаштування людини внаслідок стрімкого розвитку транснаціонального фінансово-інформаційного простору на основі новітніх високих технологій, ООН визначила шість основних тенденцій, які впливають на криміналізацію людського співтовариства.

Перша – розвиток сучасної ліберальної демократії веде до загострення нових протиріч і до конфліктів між людьми на політичній, економічній, релігійній, етнічній і територіальній основі.

Результат цих конфліктів – насильство над людьми. Вже нині у світі 25 млн біженців. Щорічно пересуваються від 1 до 5 млн нелегальних емігрантів.

Друга тенденція – пануючий з 70-х років економічний лібералізм призвів до поглиблення соціально-економічного розколу людей у національних суспільствах, у націях-державих. Національні і міжнародні олігархи захопили майже весь прибуток, зросла частка бідних прошарків населення, збільшилося безробіття, зубожіння, безпритульність дітей, алкоголізм, наркоманія, злочинність. За даними ООН, понад як 2 млрд людей у світі живуть в абсолютних злиднях. Це є глобальна людська “бомба”.

Третя тенденція – інтеграція світової економіки в глобальну веде до таємного від’їзду капіталів із відсталих країн, до кваліфікованої робочої сили та інтелекту націй у передові країни. Людські спільноти відсталих країн збіднюються, деградують, зростає вплив злочинних організацій. Криміналізується влада. Формуються олігархічні клани на базі корумпованого державного апарату з вузьким прошарком національних олігархів-бізнесменів і представників міжнародних фінансових організацій. Держави втрачають суверенітет, а громадяни – права людини. Вони опиняються в криміналізованому оточенні, яке набуває глобального характеру. Відбувається процес тіньовізації економіки. Народне підприємництво придушується. Економічна ініціатива, економічна свобода й економічна демократія стають пустими фразами. Іде небачена глобальна трансформація ринків робочої сили, яка переміщається з виробничої сфери у сферу обслуговування. Працівники втрачають зарплату, робочий час, профспілки – можливості захищати їхні інтереси, втручались у нормування і оплату праці, фінансування соціальних програм. Масове зростання безробіття створює величезну глобальну резервну армію, частина якої поповнює злочинний світ, вплив якого на населення невпинно зростає. А через вибори представники злочинного світу йдуть до влади. Життя людини стає ще небезпечнішим.

Четверта тенденція, це тенденція яка підриває безпеку людини в усіх його формах, у тому числі і в формі використання інформаційної та психотропної зброї і засобів для впливу на людей. У Росії, до прикладу, дійшло вже до того, що в Державну Думу внесено проект закону “Про енерго-інформаційне благополуччя населення”. Не краща ситуація і в Україні та в інших країнах світу. Загроза глобального зомбування людей існує в усьому світі. Про це свідчать і скандали на виборах Президента США в 2000 році.

П'ята тенденція – ідеологічний диктат та ідеологічне насильство над людиною через вплив засобів масової інформації. Сила “переконання” людей через сучасні ЗМІ носить убивчий характер. Виборці позбавляються права власного вибору. “Голосуй, а то програєш!”

Протягом усієї історії державності проблема стабільного продовольчого забезпечення населення була однією з найважливіших, оскільки від неї залежить національна безпека.

Сьогодні в економічно розвинених країнах проживає мене 15% населення, проте вони виробляють та споживають біля 75% від загального обсягу світового продовольства.

Так, самозабезпеченість у США перевищує 100%, у Німеччині становить 93%, в Італії – 78%. Незважаючи на це, питання щодо продовольства постійно обговорюється такими країнами, як США, Канади, Європи, Японії. Таким чином, проблема забезпечення продовольством стосується інтересів всіх країн світу.

4.5. Використання зовнішніх фінансових ресурсів у процесі світового економічного розвитку

Світовий досвід має багато прикладів як ефективного, так і неефективного використання зовнішніх фінансових ресурсів. У будь-якому разі органічне поєднання внутрішніх і зовнішніх джерел є запорукою сталого їх розвитку. Сучасний світ характеризується широким використанням зарубіжних інвестицій та зовнішніх боргових запозичень поряд з внутрішніми джерелами фінансування. Фактично не залишилось країн, які б спирались “виключно на власні можливості”. І це є логічним за умов глобалізації світогосподарських відносин та інтернаціоналізації валютно-фінансової сфери. Причому фінансова відкритість обов'язковим своїм аспектом мусить мати здатність країни брати участь у міжнародних кредитно-фінансових відносинах без негативних наслідків для макроекономічної стабільності держави.

У цьому контексті на особливу увагу заслуговує проблема кореляції між показниками обсягів зовнішніх запозичень та рівнем боргової безпеки тієї або іншої країни. Велика зовнішня заборгованість не завжди характеризує небезпеку порушення стабільності макроекономічної системи та залежність від деструктивних зовнішніх впливів.

Треба враховувати, що, оскільки боржники по відношенню до одних країн можуть виступати кредиторами стосовно інших, саме

поняття “борг” відрізняється від поняття “чистий борг”. Останній дорівнює загальному боргу мінус наявні фінансові активи, зворотні зобов’язання інших суб’єктів кредитних відносин. Звичайно, крім цього, мають значення і фізичні масштаби країни, оскільки один і той самий абсолютний показник зовнішньої заборгованості може відповідати різним відносним показникам. Тому він може мати й принципово різні наслідки для великої та малої за кількістю населення, обсягами ВВП країни. Наприклад, для Китаю показник заборгованості в 159 млрд доларів, який є одним з найбільших у світі, не виступає надзвичайно відчутним, одночасно як для порівняно невеликої республіки Кореї 154 – млрд доларів боргу лежать надзвичайно важким тягарем на економіці країни. Такий самий борг має і Мексика, проте ця країна має особливі стосунки із Сполученими Штатами, утворюючи разом із ними та Канадою Північноамериканську зону вільної торгівлі (НАФТА). Відтак можна бути впевненим у тому, що в разі значних ускладнень у своєму грошово-кредитному, фондовому секторах, Мексика не опиниться наодинці зі своїми фінансовими, взагалі макроекономічними проблемами, що, до речі, вже було практично доведено її північним сусідом у 1994 році.

Іншим важливим фактором є обсяг експорту, тобто здатність країни погасити фінансові зобов’язання реальними товарами та послугами. Наприклад, у переліку країн — найбільших боржників світу, є як найпотужніші та найбільш стабільні макроекономічні системи, яким удалося встояти навіть у часи світової фінансової кризи другої половини 90-х років, так і хиткі та залежні від зовнішніх фінансових надходжень національні господарства. Деякі з них є цілковито “безнадійними” щодо перспектив повернення запозичених коштів. Такою “безнадійною” країною є, наприклад, Ефіопія, зовнішній борг якої становить 70% ВВП. Ще гірше положення в Росії – 80% ВВП. Щоправда, “рекордсменами” тут є Мозамбік (150%), Гвінея-Бісау (190%) та Нікарагуа (205%).

Таким чином, зважаючи як на ступінь опосередкування експортно-імпортними операціями різних сфер економіки країни, так і на її залежність від міжнародних кредитно-фінансових потоків, умов обслуговування боргових зобов’язань, треба дуже індивідуально ставитись до оцінки можливостей конкретних країн ефективно не лише залучати, а й обслуговувати поточні зовнішні боргові зобов’язання. Це повною мірою належить й до економіки України.

Оцінюючи сучасну практику індустріально розвинених країн, слід зазначити, що вона визначається умовами, які їх диктують

неокласичні погляди на цей предмет. Характеристикою таких поглядів є значний оптимізм стосовно органічних властивостей грошового та валютного ринкових секторів.

Безумовно, для практики вітчизняного макроекономічного регулювання, зокрема вироблення адекватної боргової стратегії, має значення врахування доробку і теорій активізму, які справедливо асоціюються з кейнсіанськими поглядами. Останні виходять з необхідності зміщення предмета розгляду в проблематику “реальних” відтворювальних процесів. Щоправда, їхньою вадою є те, що “нереальні”, тобто монетарні фактори інколи не виправдано розглядаються як вторинні, в той час, як саме за сучасних умов механізми їхнього функціонування набувають ознак самодостатності.

Але найістотнішою вадою є внутрішня суперечливість застосовуваного апарату, що проявляється в неоднозначності наслідків окремих заходів та в протилежності характеру впливів з боку окремих інструментів. Особливо вразливими постають рекомендації одномоментного “подвійного маневру” різнонаправленими важелями. Прикладами такої логіки є очікуване відносно більш відчутне поліпшення платіжного балансу при зменшенні сукупного попиту засобами грошово-кредитної політики або більш сильна політика у сфері попиту при погіршенні платіжного балансу завдяки застосуванню бюджетних інструментів.

На таку аргументацію варто зауважити, що необхідною для врахування є хронологічна непевність сигналів про стан економічної системи, а також про те, що існують “ускладнення” з процентною ставкою для кожного регулятивного набору інструментів окремо: при стимулюванні “ефективного попиту” підвищення ставки зменшить стимули до ділової активності та, врешті-решт, кінцевий результат так само, як зниження процента буде протидіяти реалізації планів поліпшення платіжного балансу.

Що споріднює бюджетний та грошовий активізм, так це об’єктивно спровоковані довгострокові перспективні ускладнення, які відбиваються на платіжному балансі, і сподівання на те, що короткотермінове поліпшення умов функціонування «реального» ринку “перекриє” їх.

Для України ж виникає доволі специфічна в регулятивному розумінні ситуація: можливості проведення “пасивної” монетаристської політики не тільки не виправдали себе практично, але й є неможливими зараз, коли постає необхідність збереження того конкурентного промислового потенціалу, що залишився.

Кейнсіанський “активізм” унеможлиблюється хронічними фінансовими дефіцитами, наявністю великого критичного імпорту.

Зокрема для того, щоб неефективна українська економіка взагалі працювала, доводиться закуповувати багато використовуваних нею енергоносіїв. Звичайно, що для цього необхідно щось продавати. Для оцінки впливу міжнародної торгівлі на фінансовий стан країни слід проаналізувати, що ж саме має продавати Україна.

Основною номенклатурою вітчизняного експорту є металевий прокат, продукція металургії. А саме ця галузь є дуже витратною, причому особливо в Україні. От і виходить, що для того, аби експортувати, доводиться здійснювати надзвичайно великі закупівлі. Імпорт «працює» на експорт, який відтак не виступає засобом поліпшення макроекономічного стану в державі, а є своєрідною ланкою замкненого кола неефективної системи господарювання. Системи, що підтримує сама себе, не розвивається у відповідності до стратегічних перспектив та не працює задля поліпшення життя людей.

З такою ж ситуацією, що правда в дещо менш вираженій формі, стикалися й інші країни з економіками посттоталітарного типу. Звичайно, цей факт зумовлює цілком практичний інтерес. І якщо казати про методологічне значення вивчення світового досвіду використання кредитних ресурсів та врегулювання (або неврегулювання) боргової проблеми, то безумовно слід визнати, що найбільшу важливість для України має досвід тих країн, які мають подібні до нашої держави умови розвитку, є близькими географічно, а також, у деяких випадках, історично.

5. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЮДСТВА ПРОДОВОЛЬСТВОМ

5.1. Еволюція загального рівня забезпеченості продуктами харчування

Із початку свого зародження людство виступало, виступає і виступатиме головним споживачем природних ресурсів, потреби в яких з розвитком цивілізації постійно зростають. Розміри цього “апетиту” і можливості його задоволення в країнах із різним рівнем розвитку в описовому вигляді при деякому модифікуванні. Населення розвинутих країн має повну можливість користуватись сучасними благами цивілізації, однак перелік благ постійно зростає. Населенню бідних країн більшість категорій споживання недоступна. Обидві

групи країн поєднує тільки одна категорія споживання – продукти харчування. Спрощено, людина як біологічний вид, зможе обійтися без багатьох існуючих категорій споживання, але не зможе існувати при відсутності поживних речовин, необхідних щоденно потрібно для підтримки життєдіяльності її організму.

Ситуація, що склалася на світових ринках продовольства, поставила перед урядом практично всіх країн світу нелегку задачу – прийняти невідкладні міри по коригуванні політики в області сільськогосподарства.

В цілому світі виросли ціни на основні види продуктів харчування, спостерігається дисбаланс попиту і пропозиції, який визначений деякими факторами, в тому числі змінами погодних умов у світі, зниженням об'ємів виробництва основних видів сільськогосподарської продукції, ростом населення в світі, змінами в торговій політиці основних аграрних країн.

Останні роки ціни на продовольство виросли на 40%, а за останній період вони майже подвоїлись. Основними причинами науковці бачать у швидкому рості виробництва біопалива, на яке переорієнтовано 100 млн т зернових, а розмір субсидій на його виробництво в світі перевищив 40 млрд дол. США, росту цін енергоносії і добрива, значне зниження запасів продовольства, особливо зерна (116 млн т – найнижчі за останні 26 років), кризи на світовому фінансовому ринку, скорочення сільськогосподарського виробництва в ряді країн із-за несприятливих погодних умов і, на кінець, збільшення споживання продуктів харчування в крупних розвинутих країнах.

Бідним країнам продовольство стає не по кишені – на його імпорт у світі витрачається порядку 1 трлн дол. США. Уже тепер на планеті недоїдають жителі п'ятдесяти країн з населенням біля дев'ятсот мільйонів чоловік.

Основні дві складові “продовольчої безпеки”: – це забезпечення за рахунок власного виробництва основними видами продовольства його фізичної і економічної доступності для людої людини відповідно з раціональними нормами здорового харчування в об'ємах, достатніх для підтримки активного життя; – висока якість і безпека споживаючих продуктів харчування.

Наявність безпечної їжі сприяє зміцненню здоров'я людей і є одним із основних прав людини. Безпечна їжа покращує стан здоров'я, підвищує продуктивність праці і забезпечує ефективну базу розвитку і скорочення масштабів злиднів. На сьогоднішній день людей в усьому світі серйозно турбує небезпека для здоров'я, яка

пов'язана із патогенними мікробами і потенційно небезпечними хімічними речовинами, які містяться у продуктах харчування. Слід зазначити, що $\frac{1}{3}$ населення розвинених країн щорічно страждають від хвороб харчового походження, тоді як в країнах, що розвиваються ця проблема є ще складнішою. Так, хвороби харчового походження і діарея, що передаються із водою, є основними причинами виникнення хвороб і смертності у країнах “третього світу”. Від них щорічно помирає 2,2 млн. осіб, із яких більшість – діти. Діарея є найбільш розповсюдженим симптомом хвороб харчового походження, проте є й інші серйозні наслідки, у тому числі відмова роботи нирок і печінки, порушення функції головного мозку і нервової системи та смерть. Довготривалі ускладнення, що є результатом тяжких хвороб харчового походження носять форму реактивного артрити і паралічі.

В найближчий час і в перспективі світова продовольча ситуація може тільки загострюватись. Невикористаним потенціалом земельних і водних ресурсів, до яких можна запровадити сільськогосподарське виробництво, розташовує невелика кількість країн. Згідно розрахунків Світової продовольчої і сільськогосподарської організації, це Бразилія, США, Росія, Канада Австралія.

Нові реалії на світовому агропродовольчому ринку заставляють багатьох країн переглядати цілі і напрямлення аграрної політики. Так, в країнах ЄС в 2007 році терміново були прийняті міри по запровадженню у виробництво законсервованих земель і пошуку нових резервів в державах, прийнятих в ЄС.

Китай запроваджує крупномасштабну програму інвестицій в рисове господарство найближчих сусідів – Таїланд, Індонезію, В'єтнам – з ціллю виробництва цього продукту для власних.

Світовим лідером по виробництву зерна являється Китай (445,3 млн тон), на другому місці – США (346,5 млн т) і на третьому – Індія (239,1 млн т). В 2006 році України виростила 33,7 млн т зерна, або 1,5% світових об'ємів, при долі населення в світі 0,7%.

По пшениці на першому місці Китай (104,5 млн т), друге – Індія (69,3 млн т), і третє – США (57,3 млн т). Україна виростила 14 млн т пшениці, або 2,3% світових об'ємів, 300 кг на душу населення проти 97 кг середньосвітових. В 2007 році ціни на продовольство виростили в світі на 40%, а в Україні – на 70%. Якщо в країнах ЄС підтримка в перерахунку на одиницю виробленої продукції складає 32%, в США – 16, в Росії – 6, то в Україні – менше 5%. Між тим частина сільського господарства в основному капіталі національної економіки України зменшилась за 10 останніх років з 25 до 5%. Машинами і обладнанням аграрні підприємства забезпечені на 45-65%, більшість яких зношена.

Загрузка орної землі на трактор в Україні в 4-20 раз, а посівів зернових на комбайн – в 4-8 раз більше, ніж в розвинутих країнах світу. Вітчизняні машини і обладнання відстають від світових на 2-3 покоління. Щорічні втрати зерна при збиранні оцінюються в 1,6-2 млрд дол. США, а по сільському господарству в цілому – 3-3,6 млрд дол. Технологічна потреба аграрного сектора в технічних засобах вимірюється в 50-56 млрд дол. США. Сьогодні рівень заробітної плати на селі в два рази нижче, середнього по країні.

Причини загострення проблеми безпеки продуктів харчування на початку XXI ст.:

1) глобалізація торгівлі продовольчими товарами – продукти харчування та корми перевозяться на досить великі відстані, що дозволяє хворобам швидко розповсюджуватись по всьому світу. Так, під час останньої кризи понад 1,5 тис. фірм у Європі отримували корми, які містили діоксин із одного джерела постачання протягом 2-х тижнів. Як результат, харчові продукти, що були отримані від тварин, яким давали заражений корм, протягом декількох тижнів надходили на ринки всіх континентів світу. Наслідки впливу діоксину із цього джерела на здоров'я людей будуть встановлені через багато років медичних досліджень;

2) зростання урбанізації – підвищення добробуту і міський спосіб життя призводить до того, що люди вимушені харчуватись за межами дому. У країнах, що розвиваються їжа досить часто готується вуличними продавцями. Загроза тут виникає у першу чергу, через можливе порушення умов зберігання (відсутність холодильного устаткування), не проведення належного санітарного контролю і низький рівень гігієни. У розвинених державах до 50% коштів, які витрачаються на харчування, можуть витратитись на їжу, що приготовлена не у домашніх умовах. В результаті єдине джерело зараження хворобою може спричиняти регіональні та глобальні наслідки;

3) недостатній доступ до чистої питної води – забруднення навколишнього природного середовища внаслідок відходів промисловості і життєдіяльності людини призводить до зменшення запасів джерельної і безпечної для здоров'я води;

4) хімізація сільськогосподарського виробництва – передбачає застосування з метою збільшення обсягів виробництва продовольства мінеральних добрив, засобів захисту рослин від шкідників, хвороб та бур'янів (пестициди, інсектициди і гербіциди), що веде до забруднення як ґрунтів, води та продуктів харчування.

5.2. Можливості забезпечення потреб людини у країнах, різних за розвитком

Категорія споживача	Розвинуті країни	Бідні країни
Продукти харчування	Купівля продуктів харчування для споживання їх дома або харчування в ресторанах, барах, кафе, їдальнях тощо	Для більшості населення самозабезпечення продуктами харчування можливе із власних або орендованих ділянок землі
Житло	Власник або орендатор житлового будинку чи приміщення, посуд, меблі, книги, іграшки тощо	Для більшості населення тільки халупи із підручних матеріалів
Одяг та інші аксесуари	Верхній та спідній одяг, взуття для різних сезонів року і обставин, прикраси, годинники тощо	Для більшості населення мінімум одягу
Інші предмети побуту	Аудіо та відеоапаратура, телефон, паперові вироби, газети і журнали, спортивний одяг, комп'ютери, квіти тощо	Для більшості населення недоступні
Побутові послуги	Електропостачання, опалення, прання в пральних машинах, хімчистка, перукарні тощо	Для більшості населення недоступні
Транспорт	Внутрішні та міжнародні залізниці, повітряний та наземний транспорт, системи шляхів та обслуговування транспорту	Для більшості населення недоступні
Медицина	Системи приватних та громадських лікарень, фармацевтика, системи медичного обстеження населення і медичного страхування	Медичне обстеження або запобігання інфекціям для більшості населення за допомогою міжнародних установ
Інше	Освіта, соціальний захист, подорожі, клуби за інтересами, спорт тощо	Для більшості населення, крім освіти, недоступні

Від вирішення цих потреб залежить життєдіяльність суспільства: здоров'я нації, середня тривалість життя, працездатність людей, адаптація до сучасних високотехнологічних виробничих процесів. Харчування повинне бути безпечним і відповідати науковообґрунтованим нормам. Але, визначити єдину для цієї планети норму харчування важко, тому що зони та регіони Землі об'єктивно розрізняються за витратами енергії, яка необхідна для підтримання життя людини.

За оцінками Продовольчої й сільськогосподарської організації ООН (ФАО) і Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), для нормальної життєдіяльності середня норма харчування для однієї людини має становити 2400-2900 ккал. На добу. Чітко виражене недоїдання настає тоді, коли цей показник падає нижче 1800 ккал., а очевидний голод настає коли він проходить критичну позначку 1000 ккал. на добу. Що ж стосується структури харчового раціону, то за нормою він має містити не менше 100 г білків на добу. Харчування, при якому бракує не тільки калорій, а й білків, насамперед тваринного походження, а також жирів, вітамінів, мікроелементів, називається неповноцінним. Неповноцінне харчування значної частини населення країн, що розвиваються, і певної частини бідних прошарків інших державах – важлива причина низької тривалості життя і хвороб, викликаних білково-калорійною нестачею, гострою нестачею в організмі вітамінів та мінеральних речовин.

Що стосується України, то зниження загальних обсягів споживання продуктів харчування, білково-енергетична недостатність раціону харчування, неякісні продукти в комплексі з іншими негативними факторами, такими як погіршення умов життєдіяльності, медичного обслуговування призвели до збільшення серед населення захворювань органів травлення, дихання, хвороб системи кровообігу та обміну речовин тощо. Так, за останній час рівень поширення залізодефіцитної анемії серед жінок 15-45 років збільшився майже втричі, а кількість хворих на туберкульоз – більш як у півтори рази.

Саме тому, продовольче забезпечення є глобальною проблемою, вона акумулює практично всі сторони життєдіяльності суспільства: відображає природно-кліматичний, соціально-економічний аспект і безпосередньо пов'язане із продовольчою безпекою країни.

Глобалізація пригнічує внутрішній сільськогосподарський ринок, посилює негативний вплив глобальної конкуренції. Позначка конкурентоспроможності нашої сільськогосподарської продукції на міжнародній планці якості знаходиться на досить низькому рівні. Тому експорт її відбувається за низькими цінами і не приносить бажаного зиску. Глобалізація та вимоги СОТ до продукції змушують сільськогосподарського виробника різко змінювати структуру як посівних площ і сівозмін, так і галузей виробництва в цілому. Глобалізація зумовлює міжнародну інтеграцію, яка мало захищає навколишнє середовище бідних країн, зокрема посилено культивуються культури, які надто виснажують і деградують ґрунти (соняшник, ріпак). Інтеграція передбачає експорт сировини, а не

готової продукції, саме те, що маємо нині в Україні. Щодо тваринництва то воно існує для самозбереження. Такого занепаду воно ще ніколи не мало, навіть у тяжкий післявоєнний період. Вступ України до СОТ – перші кроки глобалізаційного процесу.

5.3. Загальне забезпечення зерном як складова частина продовольчої безпеки

Нарощування виробництва зерна високої якості та більш раціональне його використання є однією з основних проблем сучасного світового сільського господарства, як вирішальної умови поліпшення забезпечення населення продуктами харчування та тваринництва кормами.

Актуальність цієї проблеми зумовлена біологічними властивостями зерна, що є найбільш концентрованим акумулятором сонячної енергії у вигляді дуже вдалого поєднання різних висококалорійних поживних органічних сполук. Добре збалансованих за амінокислотним складом білків, вуглеводів, жирів, вітамінів, інших біологічно активних речовин, найважливіших макро- та мікроелементів, синтезованих рослинами, завдяки їх унікальній фотосинтетичній здатності, а також спроможності зерна зберігати свої добрі поживні властивості за належних умов протягом багатьох років. Відносно легко піддаватися технологічній переробці на різноманітні, незамінні і смачні продукти харчування та цінні види кормів для тварин.

Протягом усієї історії людина завжди користувалась величезним багатством рослинного світу, який служив їй вірою і правдою: рослини їли, ними лікувалися, вони захищали, задовольняли естетичні потреби, з них будували житло, робили одяг, знаряддя праці тощо. Багато рослин оспівано народами в піснях, поемах, описано в прозі, легендах, а деяким із них навіть збудовано пам'ятники. Вважають, що основою життя стародавніх цивілізацій слугували такі рослини, які стали основними культурами світового землеробства.

За багато століть напруженої праці творча частина людства, використовуючи природну мінливість та різні форми добору, створила і повсюдно запровадила в землеробство численні види і сорти зернових, круп'яних та зернобобових культур – пшениці, жита, ячменю, вівса, кукурудзи, рису, гречки, проса, гороху, сої та інших, – пристосованих для вирощування в конкретних ґрунтово-кліматичних регіонах, зерно яких найбільш широко використовується для виробництва продуктів харчування та кормів.

За всю еволюцію Землі існувало близько 500 тис. видів рослин. Більшість вирощуваних рослин освоєно в доісторичні часи, близько 10 тис. років тому. Серед 250 тис. квіткових видів рослин потенційно придатні для використання в рослинництві 70-80 тис. видів, застосовується лише 5 тис., а значне поширення в культурі мають 20-30 видів.

У галузевій структурі сільськогосподарського виробництва світу переважає рослинництво. Від його стану рослинництва залежить виробництво всіх видів продукції сільського господарства, в тому числі продуктів тваринництва й переробної промисловості. Крім того, продукція рослинництва є важливим видом сировини, причому стратегічної. Для економічно розвинутих країн характерно приблизно рівне співвідношення тваринництва й рослинництва, хоча часом тваринництво виходить на перший план. Дуже мале число держав, що розвиваються, де тваринництво в чинність природних факторів домінує (Монголія, Уругвай, Мавританія).

Виробничі зв'язки між землеробством і тваринництвом обмежені на більш ранньому етапі товарної спеціалізації, в цей час підсилюються завдяки розвитку кормовиробництва.

Науково-технічний прогрес спричинив різке скорочення біологічного різновиду як рослин, так і тварин на сільськогосподарських підприємствах, що тягне посилення втрат однорідних посівів через хвороби, бур'яни, а також обмежує можливості селекції й біотехнології.

Ріст попиту й збільшення кількості жителів планети, особливо людей, які проживають у містах, стимулювали розвиток таких найважливіших галузей рослинництва, як зернове господарство (продовольчі й фуражні культури), кормовиробництво, овочівництво й плодівництво. Це видно з товарного рослинництва розвинутих країн Європи, Північної Америки й Австралії. Одночасно в Азії, Африці й Південній Америці головними напрямками землеробства залишаються споживче й експортне. До першого належить зернове господарство й вирощування і бульб коренеплодів, до другого – виробництво тропічних плодових і стимулюючих, а також технічних культур.

Про структуру рослинництва можна судити за складом валової або товарної продукції, а також за структурою посівів. Наприклад, в Індії 7/10 посівів зайнято харчовими культурами, а решта перебуває під технічними й кормовими; у США навпаки, кормові займають половину посівів, тоді як продовольчі й технічні культури – по 1/4.

Зернове виробництво займає особливе місце серед інших галузей сільського господарства. Зернове господарство, забезпечуючи продовольчу потребу населення, є основою рослинництва й усього сільського господарства переважної більшості сільськогосподарських районів світу.

Безпосередньо за рахунок продуктів переробки зерна (хліб, борошно, крупа) забезпечується близько 40 % загальної калорійності харчування, майже 50 % потреби в білках, 60 % – у вуглеводах. Якщо врахувати ще й частку зернофуражних кормів, які йдуть на виробництво продуктів тваринництва, що споживаються населенням, то частка зерна й продуктів його переробки в калорійності харчування становить до 55-60 %, у споживаному білку – до 80, у вуглеводах до 62 %.

Недаремно в народі кажуть: “Хліб – усьому голова”. Зернові культури мають однонасінний плід — зернівку. У пшениці, жита, кукурудзи, голозерних форм ячменю і вівса зернівки голі і при обмолочуванні легко відокремлюються від лусок, а в проса, рису, ячменю, вівса – плівчасті, вкриті квітковими лусками або плівками. Вміст білка, крохмалю та інших речовин визначає цінність зерна, борошна і круп. Зерно буває скловидним, напівскловидним або борошністим і різниться за хімічним складом. У зерна пшениці основними білками є гліадин і глютенін, що утворюють клейковину, яка має першорядне значення в хлібопекарному виробництві. Вміст клейковини у житі та ячменеві значно менший, ніж в озимій пшениці. Зерно хлібних злаків містить такі ферменти: амілазу, ліпазу, протеолітичні ферменти, пероксидазу, оксидазу, каталазу тощо; вітаміни – В (тіамін), В₂ (рибофлавін), В (піродиксин), С (аскорбінова кислота), Е (токоферол), провітамін А (каротин), жири тощо. Якість зерна визначається його величиною, забарвленням, запахом, смаком, схожістю, густиною і натурою, кислотністю, засміченістю тощо. Скловидність, твердість, зольність, тонина помелу і витрати енергії на помел є важливими показниками його борошномельних властивостей.

Зерно добре зберігається (усушка не перевищує 3 % у рік), тому придатне для створення резервів продовольства й кормів. Воно легко перевозиться на великі відстані, в зв'язку з чим широко використовується як привізний корм на птахофабриках і тваринницьких комплексах.

Зерно використовується в якості сировини для розвитку борошно круп'яної, макаронної, кондитерської, спирто-горільчаної, пивоварної й інших галузей промисловості.

Історія людства свідчить: цивілізації завжди розвивались у тісному взаємозв'язку з розвитком зернового господарства.

Зерно й зернопродукти – друга за вартістю (після м'яса й м'ясопродуктів) стаття у світовому сільськогосподарському товарообігу. Зростання виробництва зерна в другій половині ХХ ст. В більшості країн відбувався завдяки підвищенню врожайності, а не розширенню площ посівів. Найбільш значне збільшення посівів зернових відбулося в СРСР у 50-і рр. в результаті освоєння цілинних земель. У 70-і рр. світова продовольча криза, яку було визвано неврожаєм у СРСР й Китаю, супроводжувалась ростом посівів, зборів й експорту в ряді країн-експортерів пшениці (США, Канада, Австралія). У 80-і рр. загострення конкуренції на світовому ринку призвело до скорочення посівів, позначилося й погіршення екологічної ситуації. Темпи зростання виробництва зерна стали знижуватися, хоча в цілому за останні 50 років збір зерна у світі зріс втричі, досягши 2 млрд т у рік. “Зелена революція”, метою якої є створення й поширення високоврожайних сортів зернових (пшениці, рису), дала новий імпульс розвитку зернового господарства, піднявши врожайність і збір у ряді країн Латинської Америки й Азії. У світовому землеробстві зернові культури нині займають 682,9 млн га, або 48,0 % орної землі. За 25 років урожайність зернових зросла з 21,5 до 32,6 ц/га, або на 51,6% тоді, як посіви зернових, досягши максимуму в 1979/81 рр., почали скорочуватися. У 1980р. було засіяно у світі 726,2 млн га в 2005р. – 682,9 млн га; за цей період скоротилися посівні площі зернових культур на 6%; валовий збір зерна з 1980р. по 2005 р. зріс на 42,7%.

Продовольча безпека передбачає забезпечення населення країни високоякісними продуктами харчування, що задовольняє життєво важливі потреби, необхідні для розвитку людини й суспільства. Саме вона залежить від стану національного агропромислового комплексу та його підтримки державою, земельного законодавства, форм власності та господарювання, а також платоспроможності населення.

Продовольча безпека включає в себе:

- економічну доступність, достатність, безпеку продуктів харчування і їхню якість;
- харчування відповідно до науково обґрунтованих норм;
- підтримку стабільності продовольчого забезпечення населення;
- задоволення значної частини потреб населення продуктами власного виробництва.

5.4. Значення продукції тваринництва у світовій економіці

В еволюції розвитку людства розведення свійських тварин відіграло першорядну роль. Людина побачила в ньому надійне і постійне джерело харчування спочатку у вигляді молока та м'яса і значно пізніше – різноманітних продуктів їх переробки. Одночасно вона навчилася використовувати тварин як тяглову силу, виготовляти в значних обсягах матеріали для пошиття одягу і взуття, ліки і задовольняти інші потреби. З давніх часів встановлено, що між рослинами і тваринами, їх розвитком існує стійкий зв'язок. Тварина не може розвиватися без рослинної їжі, а рослини активно реагують на тваринні відходи. В результаті людина знайшла застосування органічним добривам, раціонально використовуючи їх для підвищення врожайності сільськогосподарських культур.

У галузі тваринництва молочне скотарство доволі трудомістке й найскладніше за технологією, проте в соціальному плані – надзвичайно важливе. Без молока неможливий повноцінний розвиток організму людини, особливо дітей. Для людей похилого віку – це основний продукт харчування. Молоко містить у собі білки, жири, молочний цукор, мінеральні речовини, вітаміни, ферменти – усього понад 160 компонентів і майже 260 хімічних. Це незамінний продукт харчування, виготовлений самою природою.

Проблема забезпечення населення м'ясом і молоком та продуктами їх переробки завжди була і залишається однією з найактуальніших. Вирішення її вимагає комплексного підходу, який передбачає зміцнення матеріально-технічної бази галузі скотарства, створення сталої кормової бази, організацію повноцінної годівлі тварин, здійснення селекційних програм із поліпшення існуючих і виведення нових порід та типів молочної худоби. Як відомо, рівень виробництва продуктів тваринництва значною мірою залежить від породного складу поголів'я, тобто генетичного потенціалу продуктивності худоби. Порода виконує роль основного засобу виробництва, тому успіхи чи невдачі селекціонерів швидко позначаються на рівні продуктивності поголів'я значних регіонів.

Формування умов для високоефективного функціонування м'ясо-молочного комплексу України з метою повного забезпечення внутрішніх потреб високоякісною продукцією та розширення експортного потенціалу, адаптація до ринкового середовища товаровиробників і переробних підприємств із досягненням конкурентоспроможних параметрів, які гарантуватимуть йому ефективну діяльність, є актуальною проблемою.

Україна має сприятливі природно-економічні умови для вирощування зернових, цукрових буряків, соняшнику, картоплі, овочевих та баштанних культур, багаторічних і однолітніх трав. Практика і наукові експерименти свідчать, що перелічені групи рослин добре розвиваються, дають високі врожаї при одночасному забезпеченні достатньої щільності великої рогатої худоби. Чим вища щільність худоби, тим більше вихід органічних добрив; при раціональному їх внесенні досягають високої врожайності зернових – до 100 ц/га; цукрових буряків – 500-800, соняшнику – 27-30, картоплі – 300-400 ц/га. При цьому в кожному господарстві створюється міцна кормова база, що дозволяє мати в розрахунок на 1 га сільськогосподарських угідь.

5.5. Міжнародні програми продовольчої допомоги бідним країнам

Приблизно дві третини населення планети мешкає в бідних країнах, які не в змозі а ні прогородувати населення своїх країн, а ні купити потрібне продовольство на світовому ринку аграрної продукції.

Світова громадськість тривалий час намагається вирішити проблеми забезпечення людства продовольством, які існують у бідних країнах чи виникають унаслідок війн або стихійного лиха.

Активні політики, що представляли 44 нації, за ініціативою Президента США Ф.Д. Рузвельта у травні-червні 1943 року провели конференцію, яка сформувала тимчасову комісію з підготовки створення ФАО – міжнародної продовольчої та сільськогосподарської організації. Через певний час після погодження з кожною країною загальних вимог Конституції ФАО на конференції в жовтні-листопаді 1945 року в Канаді вона була схвалена.

Нині членами ФАО є понад 140 країн світу (Україна стала членом цієї впливової міжнародної установи у 2003 р.), які в межах її Конституції для підтримки добробуту міжнародного суспільства окремими чи спільними діями забезпечують:

- підвищення рівня споживання і стандарти життя людей відповідно до їх юрисдикції;
- поліпшення ефективності та розподілу продовольства й іншої продукції сільського господарства;
- поліпшення умов життя сільського населення;
- сприяння поширенню світової економіки і гарантування свободи людства від голоду (рекомендація щодо “гарантій свободи людства від голоду” була введена до Конституції ФАО в 1965 р.).

Основними функціями цієї міжнародної установи ООН є:

1. Збір, аналіз, розповсюдження інформації щодо харчування, продовольства і сільського господарства. Останнє включає також рибальство, морські продукти, лісництво і первинну продукцію переробки.

2. Підтримка і формування рекомендацій щодо національних та міжнародних дій, пов'язаних із такими сферами діяльності:

а) наукою, технологією, соціальними та економічними дослідженнями у сфері харчування, продовольства і сільського господарства;

б) поліпшенням освіти та системи управління у сфері харчування, продовольства і сільського господарства та поширенням знань серед усіх верств населення щодо науки і практики харчування і сільського господарства;

в) збереженням природних ресурсів і використанням поліпшених методів ведення сільськогосподарського виробництва;

г) поліпшенням переробки, маркетингу і розподілу продовольства та сільськогосподарської продукції;

д) схваленням політики забезпечення сільського господарства кредитами на національному та міжнародному рівнях;

е) схваленням міжнародної політики відповідно до угод по сільськогосподарських товарах.

Крім прямої продовольчої допомоги, міжнародні установи створили також Міжнародний резерв продовольства, основне завдання якого надавати продовольчу допомогу при виникненні критичних ситуацій в окремих регіонах світу.

Допомогу в критичних ситуаціях надає також фонд Міжнародного Червоного Хреста, який у 2006 році розпочав спеціальну програму продовольчої й технічної допомоги в Малаві, де голодувало 4,8 млн людей, і третина смертей пов'язана з відсутністю продуктів харчування.

За даними Світового банку, всі види допомоги країнам, що розвиваються, і країнам з перехідною економікою В 2000 році становили 56,482 млрд дол. США.

Країни з низьким рівнем прибутку на душу населення одержали в цілому 22,894 млрд дол. США, або 9,3 дол. США на душу населення, а країни зі середнім прибутком – відповідно 20,698 млрд і 7,68 дол. США.

Обсяги витрат міжнародних програм допомоги бідним країнам вражаючі, але якщо підрахувати, скільки ж допомоги припадає на душу населення в цих бідних, але густонаселених регіонах планети, то

картина буде зовсім інша. Так, допомога на душу населення у 2000 р. в середньому становила 10,96 дол. США, або всього 3 цента в день, тоді як у цілях розвитку тисячоліття, прийнятих міжнародною спільнотою у 2000 році, сумарна потреба тільки Африканських країн у допомозі з боку багатих країн становить 100 млрд дол. США щорічно, або при наявності населення близько 900 млн чоловік це становитиме 31 цент у день на одну людину.

Допомога бідним країнам має різнобічний характер – від прямого постачання продовольства в зони стихійного лиха до надання технічної допомоги в розвитку сільського господарства, планування родини, переміщення населення тощо. При значних обсягах допомоги в грошовому еквіваленті вони значно поступаються втратам у бідних країнах, що зумовлені збройними конфліктами.

Очікується, що до 2030 р. світовий попит на продукти харчування зросте на 50%. Фахівці побоюються, що зростання пропозиції буде недостатнім для задоволення попиту через зміну клімату, брак води і конкуренцію за земельні ресурси. За словами аналітиків (пана Діуфа), в 2008 р. світовий урожай зернових досяг рекордних 2,245 млрд т, причому споживання 2008/2009 рр. становило 2,198 млрд т. Водночас, запасів замало – лише на рівні 431 млн т, що становило лише 19,6% попиту. Це найнижчий показник за 30 років. За оцінками ФАО, близько 1 млрд чоловік у світі страждають від недоїдання. Кількість таких людей збільшилася в 2008 році на 40 млн. Генеральний директор звернувся до американського президента Барака Обами з проханням сприяти інвестуванню щорічно 30 млрд дол. США в сільське господарство, що дозволить подолати голод до 2015 р. нагадаймо, що саміт з питань продовольчої безпеки, який проводився в Римі торік, сприяв залученню 22 млрд дол. США для надання продовольчої допомоги.

6. ЛІСОВІ РЕСУРСИ У СВІТОВОМУ СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ

6.1. Значення лісів у світовому господарстві

Зусилля світової спільноти нині спрямовані на збереження лісу як ефективного чинника підтримання природного стану біосфери. Саме тому, ще в 1972 р. на Світовому конгресі лісів в

Буенос-Айресі вперше була розроблена стратегія багатоцільового використання лісів, яка пізніше постійно доповнювалася і вдосконалювалася на інших світових форумах. Найважливішим серед них є Міжнародна конференція ООН і Ріо-де-Жанейро (1992), на якій було прийнято принципи сталого ведення лісового господарства або “Лісові принципи”.

Ліс – це справжня скарбниця для того, хто вміє берегти його та користуватися його багатствами.

Ліси відіграють визначну роль у житті людини, тому що це велетенська “біологічна фабрика” синтезу органічної речовини за рахунок сонячної енергії та значний відновлюваний природний ресурс.

Ліс росте століттями. Рано чи пізно вся енергія, накопичена деревами, передається іншим організмам або повертається у ґрунт.

Величезною є роль лісів у підтриманні кисневого балансу Землі. На думку науковців, ліси продукують понад 60 % біологічно активного кисню, решта – рослинні організми полів, садів, морів та океанів. Ліси очищують повітря від пилу, осаджуючи його на поверхні листків і переводячи із потоками дощової води у ґрунт. Так, один гектар лісу може осадити з повітря 50-70 т пилу. Регулюючи інтенсивність танення снігів і рівень води у річках, ліси значно знижують швидкість вітру, зберігають корисну флору і мікроорганізми. Крім того, лісові рослини виділяють фітоноїди, що пригнічують розвиток хвороботворних організмів і тим самим оздоровлюють навколишнє середовище.

Вагоме значення мають ліси у збереженні ґрунтів, регулюванні поверхневого стоку. Так, при лісистості 10 % поверхневий стік становить 25 % річної суми опадів, при 25 % – 14 %, при 40 % – 8-9%, а при 100 % – 5 %. В Україні за нинішньої лісистості поверхневий стік води становить 25-30 % і більше атмосферних опадів. Екологічно доступний стік вважається на рівні 10-15 %, при якому змив ґрунту не перевищує 10 г/га. Таким чином, щоб призупинити процес водної ерозії до екологічно безпечних норм необхідно лісистість у Степу України довести до рівня 10 %, у Лісостепу – 16-18 %, на Поліссі – 30-40 %. За окремими підрахунками під лісосмуги доцільно відвести близько 10 % ріллі, на відміну від сьогоднішніх 2,5-3,0 %. Це повинно забезпечити додаткове надходження у ґрунт не менше 75-80 мл води, збільшити її запаси на 10-15 %, а звідси і додатковий збір продукції.

Керуючись рішенням “Ріо-92” та Міжпарламентської комісії щодо лісів, Економічна і Соціальна рада ООН прийняла резолюцію, що визначила загальні риси міжнародної лісової політики.

Резолюцією передбачено такі функції лісової політики: створення національних лісових програм; сприяння міжнародному співробітництву; контроль і оцінка прогресу через звітування перед парламентами; політичне забезпечення управління, охорони і невиснажливого використання всіх лісів шляхом виконання ухвал Європейських міністерських конференцій.

Україна підписала більшість резолюцій міністерських конференцій зі сталого управління лісами: Страсбурзької (1990), Гельсінської (1993), Лісабонської (1998). Крім того, підписано двосторонні угоди про співробітництво в лісовому секторі з країнами-сусідами: Польщею, Австрією, Росією, Словаччиною.

У Польщі 21 % лісів є приватними і общинними, а 79 % - знаходяться у віданні державної компанії “Державні ліси”, яке входить до складу Міністерства навколишнього середовища. “Державні ліси” розпоряджаються нерухомістю, лісами, а також проводить облік майна і встановлюють його вартість. Основною структурною одиницею в лісовому секторі Польщі є надлісництва, які виконують ті ж функції, що і ДЛГ України. Крім того, вони займаються лісорозведенням і відловом звірів.

У Словацькій республіці є державні і приватні ліси. Головним органом лісового господарства є Генеральна дирекція лісів, яка належить до Міністерства сільського господарства. До складу Генеральної дирекції входять лісові підприємства (подібні до наших ДЛГ). Так, лісове підприємство в Смоленіце, площа лісів якого становить 40 тис. га, щорічно заготовляє 150-170 тис. м³ деревини. Для порівняння відзначимо, що подібний за площею держлісгосп України з 1 га лісу заготовляє деревини в 2-2,5 рази менше, ніж лісове підприємство в Смоленіце.

В Німеччині є три форми власності – державна, комунальна і приватна. Зокрема, на землі Гессен структура власності на ліси така: 42 % державних, 42 % комунальних і 16 % приватних. Характерно, що власники приватних лісоволодінь на цій землі докладають значних зусиль для розвитку лісової інфраструктури, і, насамперед, будівництва і облаштування лісових доріг. Підприємство Ротенбух (земля Баварія), площа лісів якого становить лише 10 тис. га, в середньому за рік заготовляє 75 тис. м³ деревини. За сезон це підприємство відстрілює 800 диких свиней. Способи і методи ведення лісового господарства тут для всіх форм власності є однакові. Державні підприємства Німеччини здійснюють контроль за веденням лісового господарства в комунальних і приватних лісах.

У США федеральними лісами (і тільки ними) керує федеральна лісова служба в складі департаменту сільського господарства. Ні на федеральному рівні, ні на рівні штатів, у США не існує органів, які поєднують управління лісами і лісопромислову діяльність.

Канада, будучи федерацією, своєю Конституцією делегувала всі функції (повноваження) щодо управління природними ресурсами, в тому числі і лісовими ресурсами, виключно провінціям, де в складі провінційних урядів є органи, що керують тільки лісом, а не лісовим бізнесом.

У всіх провінціях, за виключенням Британської Колумбії, управління лісами поєднано з управлінням іншими природними ресурсами в одному державному органі.

У Фінляндії і приватними, і державними лісами управляє Міністерство сільського і лісового господарства, а інтереси лісового бізнесу (лісокористувачів) відстоює Асоціація лісової промисловості, яка не є державною структурою, Асоціація представляє інтереси більше сотні фінських компаній, які складають у сукупності 95 відсотків всієї деревообробної та лісозаготівельної промисловості. Аналогічне розподілення влади над лісами і по регулюванню деревообробної та лісозаготівельної промисловості є в Швеції, Норвегії, та й у всіх європейських країнах, включаючи країни Балтії.

Швеція – одна з найбільш заліснених країн Європи – її залісненість становить 57 %. Понад 80 % лісів Швеції перебуває у приватній власності і лише 20 % – у державній. У приватному секторі переважають невеликі лісові господарства, середній розмір яких становить 45 га. Поряд з цим є великі приватні компанії, розмір лісоволодінь яких становить 1,6 млн га і 4,6 млн га лісу. Загальне керівництво лісами всіх форм власності, а також функції контролю в Швеції здійснює Національне лісове агентство, що підпорядковане Міністерству промисловості.

Обов'язковий розподіл функцій щодо управління лісами (державницькі функції), господарських (лісовинищування, лісовідновлення) та лісового бізнесу(підприємницької діяльності в лісовому господарстві) є аксіомою ринкової економіки. Такий порядок існує у переважній більшості розвинених країн. Управління лісами з боку держави (державних органів) є тим правовим полем, де встановлюються правила взаємодії держави і лісового бізнесу, яким держава управляє виключно індикативними методами.

Здебільшого у європейських державах основні лісогосподарські роботи виконуються на замовлення приватними фірмами або найманими робітниками. В Польщі всі роботи пов'язані з

лісорозведенням, лісовирощуванням і проведенням вирубки лісу, підприємства “Державні ліси” передають приватним фірмам на замовлення. Часто для проведення лісозаготівельних робіт надлісництва на договірних засадах наймають на роботу своїх колишніх робітників-лісорубів, які стали підприємцями і мають свою власну лісозаготівельну техніку та коней для трелювання.

У Польщі функціонувало 377 приватних лісових підприємств, які надавали послуги з лісовідновлення, лісозаготівлі, транспорту, лісовпорядкування тощо. Управління лісовим господарством в Польщі здійснює Міністр охорони навколишнього природного середовища та лісівництва через корпорацію “Ліси державні”.

Досвід Польщі для України є корисним щодо оподаткування лісового господарства, оскільки ця країна успішно здійснює економічну реформу і є нашим сусідом, з яким налагоджена плідна співпраця. Оподаткування підприємств лісового господарства в Польщі регулює закон “Про ліси”, яким передбачено справляння спеціального лісового податку. Об’єктом оподаткування є умовні гектари лісової площі. Площа лісів окремих лісовласників в умовних гектарах розраховується за допомогою перевідних коефіцієнтів. Ставка податку за один перевідний гектар лісової площі становить 0,125 м³ пиловника хвойних порід. Ця ставка податку встановлюється на основі середньої ціни одного кубометра пиловника хвойних порід, яка подається в піврічних звітах Голови Головного статистичного управління Польщі (публікується в урядовому збірнику “Монітор Польщі”).

Подібним чином проводять основні лісгосподарські роботи лісівники Словаччини. Садіння лісу там виконують на замовлення підрядні бригади, а догляд за лісовими культурами здійснюють лісокультурниці лісових підприємств. Заготівлею деревини займаються приватні бригади лісорубів. Власник приватного лісу в Словаччині може найняти на керівну посаду лише дипломованого спеціаліста, який пройшов спеціальну державну атестацію і після цього укласти з ним угоду. В Німеччині в приватному володінні Гессені всі лісові роботи проводять приватні фірми й особи на основі заключених контрактів.

У Польщі підприємства компанії “Державні ліси” здійснюють свою діяльність, дотримуючись принципу самоокупності, тобто всі витрати на ведення лісового господарства відшкодовують за рахунок власних доходів, одержаних від реалізації деревини. Підприємства отримують від держави лише цільову дотацію з бюджету на виконання завдань урядової адміністрації, наприклад,

викуп лісів і земель для заліснення або реалізації крайової програми щодо збільшення лісистості.

З метою розвитку лісової науки Генеральна дирекція “Державних лісів” щорічно виділяє 4 % своїх доходів на проведення наукових досліджень.

В Німеччині рівень фінансового забезпечення лісового господарства є досить великим. Однак, для підтримки збалансованого ведення лісового господарства в приватних, колективних і державних лісах держава виділяє значні інвестиції.

Лісова сертифікація, яка сформувалась на початку 90-х років ХХ століття, включає методологію, що базується на концепції сталого розвитку, яку покладено в основу міжнародних схем сертифікації лісів – PEFC та FSC, які є лідерами у цій сфері діяльності.

Станом на 2010 р. за системою PSC було сертифіковано понад 22,2 млн. га лісів у 40 країнах світу. Серед них Німеччина (248,3 тис. га), Польща (33778 тис. га), Швеція (10152 тис. га), Україна (203,0 тис. га), Росія (185 тис. га), Канада (30,7 тис. га).

6.2. Забезпеченість лісами континентів і країн світу

Від часу завершення останнього льодового періоду із поверхні Землі зникла половина лісів і лише 22 % незайманого лісу збереглося на великих територіях, які не були піддані руйнівній діяльності людини. Відносно незайманими залишилися ліси в азіатській частині Російської Федерації, в Канаді та у басейнах річок Амазонки і Конго.

Площа світових лісів у 1990 р. становила близько 3,4 млрд. га. Приблизно чверть цього показника припадала на Латинську Америку, одна п'ята – на Російську Федерацію і по 15 % на Африку, Азію і Північну Америку. Площа лісів у Європі становить 149 млн. га, що складає майже 4 % світової площі лісу. Площа лісів у чотирьох окремих країнах – Росії, Бразилії, Канаді і США перевищує площу лісових угідь всієї Європи, а площа лісів у трьох інших державах – Китай, Індонезія і Заїр становить понад 100 млн. га.

Найбільш залісена серед європейських країн Фінляндія, де лісами вкрито майже 70 % території. У Великобританії на ліси припадає менше 10 % території. У свою чергу, в Україні площа лісів становить 17 %, у той час як у Росії цей показник дорівнює 8,1 млн. кв. км. Варто зазначити, що саме остання займає перше місце у світі по запасах деревини – 23 % від світового показника. Також значною

площею лісів зайнята територія в Бразилії – 3,2 млн кв. км, Канаді – 2,6 млн кв. км, США – 2,0 млн кв. км.

Запаси деревини у світових лісах становлять приблизно 380 млрд куб. м. Середні запаси деревостою на 1 га в різних регіонах у цілому спів ставні і коливаються від 95 до 130 куб. м.

В середньому на людину у світі припадає 0,6 га лісу. Але в Європі цей показник становить всього 0,3 га, у країнах Азії – 0,2 га. У країнах менш населених континентів демографічний тиск на ліси є менш значним. Так, у Північній Америці на кожного жителя припадає 1,7 га, а в Латинській Америці – 2,2 га.

Загальна втрата лісів в світі в 2005-2010 роках оцінювалася як 56,3 млн га, загалом, зменшення територій лісу найбільш помітно в країнах, що розвиваються, хоч об'єми їх зменшення виявилися меншими, ніж прогнозовані, в даний момент вони продовжують йти вниз.

Дослідження причин, що викликають зміни в лісовому масиві показують, що основні чинники – це розвиток сільського господарства в Африці, Азії і великі програми економічного розвитку, що супроводжуються переселенням, розвитком інфраструктури і сільського господарства в країнах Латинської Америки і Азії. Хоч видобуток лісу і не є основною причиною зменшення площі лісів прямо, але непрямо це важливий чинник так як лісозаготовлювальні роботи в багатьох областях супроводжувалися прокладанням доріг, які зробили раніше віддалені області легко доступними для сільськогосподарської колонізації.

Багато які країни розраховують в основному на плантації і фермерські лісові господарства в задоволенні своїх потреб в лісі. Різко виросла кількість лісу, що знаходиться на плантаціях в Азії, Океанії і Південній Америці. Тільки в країнах, що розвиваються площа лісових плантацій виросла з 40 млн га в 1990 році до більш ніж 80 млн га в 2010 році.

Пріоритетним напрямком розвитку підприємств лісового комплексу, виходячи з їх сучасного стану та впливу на системи природних факторів є їх вихід на більш ефективні технологічні процеси та ринкові важелі господарювання. Це сприятиме виходу галузей лісового комплексу на екологічно збалансований розвиток.

6.3. Проблеми світового лісового фонду та шляхи їх вирішення

Зараз щороку повністю зникає з поверхні Землі близько 16 млн га тропічних лісів. За оцінками експертів, 50 % лісу, який залишився на планеті – це тропічний ліс. При збереженні теперішніх темпів вирубки лісів і відсутності втручання в цей процес, останній найбільший тропічний ліс зникне через 50 років. А оскільки знищення природних місць існування є основною причиною зникнення видів, вирубка тропічних лісів призведе до безповоротного зникнення цілого ряду біологічних видів.

За останні 40 років площа лісних масивів на душу населення у світі зменшилася більше ніж на 50 % від середнього світового рівня – з 1,2 га до 0,6 га. Ця тенденція обумовлена як зменшенням загальних площ, які зайняті лісом, так і зростанням чисельності населення. Найвищий показник вирубки лісів відмічено в Азії, Африці і Латинській Америці.

Площа світових лісів та інших лісопокритих земель скорочується в рік приблизно на 10 млн га. При чому найвищими темпами скорочується площа лісів у Латинській Америці (6 млн. га або 0,5 % від загальної площі лісів), Африці (2,8 млн. га або 0,26 %), Азії (1 млн га або 0,6 %). У Європі навпаки лісова площа збільшується приблизно на 0,19 млн га або на 0,13 %.

Зростання чисельності населення, його вплив на ліси є найважливішим, але недостатньо вивченими факторами в цьому контексті. Багато країн, на території яких знаходяться великі масиви збереженого тропічного лісу характеризуються найвищими темпами приросту населення (2-4 % в рік). Міграція населення в національному і міжнародному масштабі – це ще один із важливих факторів впливу на лісові угіддя.

Дослідження, які були нещодавно проведені у Центральній Америці показали, що щільність населення і втрата лісових площ – це тісно взаємопов'язані фактори.

Сучасні дані дають можливість припустити, що заповідники і незаймані лісові покриття можуть успішно існувати там, де є можливість зберегти дуже низьку щільність населення – 1-2 чол. на кв. км. Але таке зростання населення, яке прогнозується протягом наступних десятиріч, особливо у тропічних районах, обов'язково поставить людство перед важким вибором між використанням земельних ресурсів з метою збереження лісів, флори й фауни та їх використання для задоволення людських потреб.

Стале управління лісами може грати ключову роль в запобіганні глобальному потеплінню, шляхом скорочення викиду парникових газів, викликаного збезлісенням і деградацією лісів. Ліси можуть забезпечувати також і інші блага, такі як збереження водних ресурсів, продуктивність сільського господарства, виробництво енергії, запобігання ерозії і регулювання паводкових вод. Ліси містять в собі велику частину світового біологічного різноманіття, допомагають у боротьбі з опустелюванням, а також забезпечують засобами до існування, принаймні, 1,6 млрд людей у світі.

Зміна клімату представляє собою одну з найбільших загроз для життя, яка коли-небудь виникала на Землі. Підвищення температури повітря, посуха в багатьох областях світу – все це призводить до більш частих спалахів шкідників, лісовим пожежам і змінам в популяціях різних видів рослин і тварин, що негативно позначається не тільки на стані лісу і його продуктивності, а й впливає на широкий спектр товарів і послуг, які вони забезпечують.

Розвиток сталого лісового господарства – це пріоритетний напрям діяльності центральних виконавчих органів влади України. Державна програма “Ліси України на 2010-2015 роки” визначає основні напрями та джерела забезпечення збалансованого розвитку лісового господарства країни, спрямованого на посилення екологічних, соціальних та економічних функцій лісів. Одним із основним завданням її є забезпечення розвитку лісового господарства на науково-обґрунтованій основі з впровадженням ефективної лісової політики.

Принципи лісової політики повинні формуватися на основі сучасної екологічної політики. Вони є ефективними тоді, коли вони базуються на загально визнаних наукових принципах. До останніх можна віднести наступні принципи: багатоцільового використання лісів; сталого лісокористування; рівноправності лісової політики щодо лісів різних форм власності; врахування національних традицій лісокористування; стимулювання збереження біологічного та генетичного розмаїття, зростання комплексної продуктивності лісів та раціонального використання лісових ресурсів.

Національні принципи повинні базуватися на загально визнаних наукових міжнародних принципах та враховувати стратегічні плани розвитку сталого управління європейськими лісами. Їх зміст такий:

- сприяння збереженню біологічного та генетичного розмаїття, зростанню комплексної продуктивності лісів та їх раціональне використання;
- ведення лісового господарства із застосуванням нових екологічнозберігаючих технологій;
- довготермінове спрямування ведення лісового господарства;
- багатопільове використання лісових ресурсів;
- сприяння захисту унікальних лісів, зокрема, таких, що мають культурну, духовну, історичну та релігійну цінність;
- проведення лісовими інституціями просвітницької роботи щодо глобального значення лісів;
- забезпечення висококваліфікованими працівниками лісової галузі та сприяння розвитку лісівничої освіти;
- раціональне розміщення лісового господарства України;
- проведення регіональної економіки з урахуванням еколого-економічних особливостей відповідного регіону на основі науково-обґрунтованих дослідженнях та висновках;
- проведення моніторингу лісів на різних рівнях;
- сприяння підвищенню лісистості України та природоошадне ведення лісового господарства;
- високоякісне виготовлення лісової продукції;
- сприяння розвитку національного виробництва, здійснення міжнародної торгівлі тільки продукцією переробки;
- сприяння розвитку рекреаційної інфраструктури;
- сприяння відновленню лісових екосистем, забруднених радіонуклідами;
- залучення громадськості (жителів лісових територій, окремих підприємств, урядових та неурядових організацій) до створення довгострокових планів ведення лісового господарства;
- підвищення культури ведення лісового господарства.

7. СВІТОВИЙ РИНОК І СВІТОВА ТОРГІВЛЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ТОВАРАМИ

7.1. Міжнародний поділ праці і світовий ринок

Під поділом праці у широкому розумінні слід розглядати відокремлення різних видів трудової діяльності людей від загального цілого та закріплення їх за певними групами працівників.

Вперше поняття “поділ праці” було висвітлено у працях античних мислителів – Ксенофонта, Аристотеля і Платона. Проте їх погляди не носили систематизований зміст, а представляли собою частини знань філософського світогляду.

Пізніше проблемою поділу праці займалися представники класичної політекономії – А.Сміт і Д.Рікардо. Саме вони вперше дали теоретичне обґрунтування необхідності розвитку зовнішньоекономічних зв'язків. Так, аналізуючи міжнародний поділ праці А.Сміт у своїй основній праці “Дослідження природи і причин багатства народів” (1776 р.) розглядає розвиток міжнародної торгівлі і доводить необхідність вільної торгівлі між країнами, оскільки її обмеження перешкоджає подальшому поглибленню поділу праці. Автор вважав, що торгувати потрібно з тими країнами, де продукція є дешевшою. Крім того він був переконаний у тому, що міжнародний поділ праці розвивається не лише завдяки торгівлі товарами. А.Сміт стверджував, якщо у певній країні існує дефіцит капіталу, то доцільно його імпортувати сюди.

У свою чергу, на відміну від А.Сміта, Д.Рікардо вважав, що країнам вигідно спеціалізуватися в тих галузях, де відношення їх сукупних витрат до витрат за кордоном порівняно нижче, ніж в інших галузях, навіть якщо абсолютна перевага є не на їх боці.

В 20-30-х рр. ХХ ст. міжнародний поділ праці, шведські економісти Е. Хекшер та Б. Олін довели, що країнам, які мають відносний надлишок капіталу, вигідно спеціалізуватися на експорті капіталоемких товарів, тоді як країнам з відносним надлишком дешевої робочої сили вигідно вивозити трудомісткі товари.

Наступні дослідники закономірностей міжнародного поділу праці (Дж. Кейнс, Р.Харрод, В.Леонт'єв, П.Самуельсон, М.Познер та ін.) створили багатофакторні моделі аналізу порівняльних переваг, виявили закономірності спеціалізації країн на матеріало-, капітало-, трудомістких товарах.

Участь у міжнародному поділі праці завжди сприяє вирішенню національних економічних проблем внаслідок удосконалення внутрішньогосподарських пропозицій, використання переваг розміщення та розвитку продуктивних сил, підвищення конкурентоспроможності товарів і послуг підприємствами, що виходять із пропозицією на зовнішні ринки.

Міжнародний поділ праці – це одна із форм суспільного територіального поділу праці, яка виявляє спеціалізацію трудової діяльності у міжнародному масштабі.

У результаті розвитку міжнародного поділу праці виник і розвинувся світовий ринок.

Світовий ринок – це сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих один з одним національних ринків окремих держав, які беруть участь у міжнародному поділі праці, торгівлі й інших формах економічних відносин.

Крім світового виділяють внутрішній, національний і міжнародний ринки.

Внутрішній ринок – це сукупність операцій купівлі-продажу, у результаті яких вітчизняні виробники реалізують товари і послуги всередині певної країни.

Національний ринок включає в себе внутрішній ринок і частину торгового обороту, орієнтованого на закордон.

Міжнародний ринок – це сукупність сегментів національних ринків, орієнтованих на закордон.

Світовий ринок у своєму розвитку пройшов три основних етапи:

– ринок рабовласницького суспільства, при якому товарне виробництво всередині окремих країн було розвинуто слабо. За своїм територіальним охопленням світовий ринок цього періоду був внутріконтинентальним (Фінікія, Древній Єгипет, Греція, Рим вели торгівлю торгували як між собою, так і з різними містами Середземного й Чорного морів);

– ринок феодального суспільства, за якого товарне виробництво також не дістало значного поширення. У зв'язку з цим на світовий ринок надходила незначна частина продукції феодальних держав. За територіальним змістом цей ринок був міжконтинентальним (Середньовічний Китай торгував не лише із Індією, але й з Аравією та Південною Африкою тощо).

– ринок капіталістичного суспільства. За такого виду ринку створюється підґрунтя для широкого розвитку регулярного й всебічного міжнародного товарообігу.

Сучасний світовий ринок має два напрями формування:

– міждержавне співробітництво у задоволенні національного кінцевого попиту населення зусиллями світового співтовариства;

– розширення за власні кордони пропозиції національних товаровиробників сировини, напівфабрикатів, товарів, послуг для виробничого споживання в інших державах.

7.2. Масштаби, структура, динаміка експорту та імпорту сільськогосподарських товарів

Особливе місце у світовій торгівлі займає торгівля сільськогосподарською продукцією. Так, її частка у світовому експорті складає майже 7 %.

Частка у світовому експорті сільськогосподарської продукції найбільша в Європі – 49,3 %. У Північній Америці її частка становить – 18,4 %, Азії – 15,3 %, Південній Америці – 9,1 %, Океанії – 4,52 %, а в Африці – 3,36 %.

У свою чергу, найвища світова частка імпорту сільськогосподарської продукції є також у країнах Європи – 50,9 %, тоді як в Азії – 25,7 %, Північній Америці – майже 16 %, Африці – 4,13 %, Південній Америці – 2,2 % і в країнах Океанії – 1,2 %.

За період 1995–2003 рр. світовий експорт аграрної продукції зріс на 18 % і становив 522,2 млрд. дол. США. Варто зазначити, що фактично всі континенти наростили експорт сільськогосподарських товарів: Південна Америка – на 40,6 %, Європа – 22,4 %, Океанія – 20,6 %, Африка – 15,6 %, Північна Америка – 9,3 %, Азія – 5,4 %.

За досліджуваний період значною мірою наростили імпорт продовольства держави Північної Америки, Океанії та Європи – на 61,8 %, 40,1 % та 20,2 % відповідно. На відміну від них країни Південної Америки скоротили імпорт на 16,6 %. Дещо знизився обсяг ввезення сільськогосподарської продукції країнами Азії та Африки – 4,3 % і 6,6 %.

Основними країнами-постачальниками яловичини на світовий ринок є Австралія, США, Нова Зеландія, Індія, Нідерланди та Ірландія. У свою чергу найбільше імпортують цього виду м'яса Російська Федерація, США, Італія та Японія.

У 2003 р. на світовий ринок було поставлено майже 6,5 млн т свинини, що становило 24 % від світового обсягу торгівлі м'ясом. Провідними експортерами свинини є Данія, Канада, Німеччина, Бельгія та США. Найбільшими імпортерами цього виду м'яса виступають: Німеччина, Італія, Японія, Російська Федерація, Франція, Китай та Гонконг.

Світовий експортний потенціал щодо м'яса птиці щорічно зростає на 1 %. Найбільшими країнами-експортерами тут є США, Бразилія, Нідерланди, Франція, Китай та Гонконг. Основними імпортерами м'яса птиці є Російська Федерація, Китай, Мексика, Німеччина і Великобританія.

На світовому ринку щорічно реалізується близько 6 млн. т свіжого молока. Основними його постачальниками виступають країни Європи – Німеччина, Бельгія, Франція, Нідерланди та Італія.

Світові експортні ресурси зерна складають щорічно близько 210 млн т, у тому числі пшениці – 100-110 млн т, кукурудзи – 75-90 млн т та рису – 20-30 млн т. Головними експортерами пшениці є США, Канада, Франція, Австралія й Аргентина, а кукурудзи – США. Найбільше імпортує пшениці – Китай, Японія, Бразилія та Єгипет. Передові позиції щодо експорту рису посідають Таїланд, США, В'єтнам і Пакистан, а значними його імпортерами є Індонезія, Бангладеш, Іран, КНДР, Саудівська Аравія і Бразилія.

7.3. Сільськогосподарський маркетинг

Сільськогосподарський маркетинг – це доведення сільськогосподарської продукції до кінцевого споживача. Він включає закупівлю, зберігання, транспортування, переробку та розподіл продукції.

Маркетинговий процес починається на сільськогосподарському підприємстві. Далі продукт просувається по продовольчому ланцюгу доти, доки покупець не придбає його в супермаркеті або в ресторані. Система маркетингу забезпечує доставку продукту кінцевому споживачу в потрібний час (зберігання), у потрібне місце (транспорт) й у потрібній формі (переробка).

Ринок – це арена, на якій вирішуються два основні завдання:

- 1) виконання чисто технічних функцій маркетингу, тобто просування продукту від сільськогосподарського виробника до кінцевого споживача;
- 2) обмін виробників й покупців ціновими сигналами про вигідність продажу товару й витрати на його придбання

Відповідно до цих двох завдань оцінюється й ефективність маркетингу, яку розподіляють на технічну й цінову.

Технічна ефективність маркетингу відображає рівень витрат на фізичні функції маркетингу на одиницю продукції (збір, навантажування, розвантажування, транспортування, зберігання, переробка та передача сировини і готової продукції під час руху її від виробника до споживача.

Цінова ефективність маркетингу показує, наскільки швидко й точно ціни реагують на зміни у купівельному попиті й поступають ринковими каналами назад до виробника. Цінова ефективність

визначається рівнем розвитку ринкової інфраструктури, системи інформації й досконалістю ринкової конкуренції.

Виділяють наступні функції маркетингу:

- обмін – купівля-продаж;
- фізична обробка – переробка, зберігання, транспортування;
- сприяння просуванню товару – стандартизація, фінансування, страхування ризику, інформація.

Практичні заняття:

1. Природні ресурси та матеріально-технічна база країн світу.

2. Завдання по визначенню торговельного балансу та торговельного обороту.

До практичного завдання студенти приносять показники зовнішньої торгівлі України (експорт та імпорт) за останні два роки по різних країнах та континентах.

Для прикладу:

Зовнішня торгівлі України 2011 році характеризується наступними даними (в млн дол. США)

	Америка	Німеччина	Всього
Експорт	2552,333	416,437	68283,553
Імпорт	3913,916	436,185	82606,785

Обчисліть по кожній групі країн:

торгівельний баланс

$Tб = E/I$, де $Tб$ – торговельний баланс, E – експорт, I – імпорт

$Tб > 1$ – активний; $Tб < 1$ – пасивний

торговельний оборот

$Tоб = E + I$ (в дол. США)

відносну долю України у експорті та імпорті

Всього – 100%

Країна – x

Формула: $x \cdot 100 / \text{всього} (\%)$

3. Імпортні операції в міжнародній економіці.

1. Розрахуйте вартість імпортової техніки прямої поставки українській компанії. Курс $1\$ = 12,0$ грн.

2. Розрахуйте вартість імпортової техніки через торгового посередника, коли його прибутки складуть 8% вартості техніки, транспортні витрати 3%, інші витрати 5%, страхування 2% та кредит банку 18,5% річних.

4. Експортні операції в міжнародній економіці.

5. Розрахунки по міжнародному лізингу (ефективність лізингових операцій).

Розрахунок суми лізингових платежів визначається за формулою (1):

$$L_{\Pi} = \sum_{i=1}^5 \Pi_i, \quad (1)$$

де: L_n - вартість лізингових платежів, грн.;

P_i – вартість i -их відрахувань згідно лізингової угоди (грн.).

За статтями: амортизація ($i=1$), кредитні ресурси ($i=2$), комісійна винагорода ($i=3$), додаткові послуги ($i=4$), податок на добавлену вартість ($i=5$).

Щорічні амортизаційні відрахування розраховується за формулою (2):

$$P_1 = B_v \times H_a / 100, \quad (2)$$

де: B_v – балансова вартість лізингового майна, грн.;

H_a – норма амортизаційних відрахувань, відсоток.

Плата за кредитні ресурси, які використані лізингодавцем на придбання лізингового майна, розраховується за формулою (3):

$$P_2 = K_p \times H_k / 100, \quad (3)$$

де: P_2 – плата за використані кредитні ресурси, грн.;

K_p – кредитні ресурси, грн.;

H_k – ставка за кредит, відсотки річних.

6. Міжнародне перевезення.

Розрахунки по “Інкотермс”

- по замовленню автомобіля 1 дол./ км + ПДВ;

завантаження 10-12 грн./ т, або 2\$;

- по замовленню порома:

1) 100 \$ - поромні витрати на переправі;

2) 800 \$ - перевезення контейнера (фрахт);

3) 20 \$ - перевантаження;

Наприклад: перевезення автомобільним транспортом з Верхнячки (Черкаська обл.) до Іллічевська 350 км 20 тон та перевантаження на пором і поставку до Турції

700 \$ (дорога)+140\$ (ПДВ)+100\$+800\$+60\$₁ (завантаження) =
1800:20=90\$ за 1 т.

7. Розрахунки по міжнародним кредитам

МВФ надає кредит Україні на пільгових умовах на термін:

Завдання: 1. Визначить, яку суму Україна повинна повернути МВФ за перший рік користування кредитом (% нараховуються за мінусом середньомісячної суми основного боргу); 2. На скільки відсотків зросла вартість кредиту за перший рік?

8. Іноземні інвестиції (розрахунок ефективності).

В практичних розрахунках використовується річна норма ефективності:

$$HEP \equiv \frac{ГНр}{\sum IK}$$

де HEP — річна норма ефективності; $ГНр$ — середньорічні грошові надходження; $\sum IK$ — загальна сума інвестованих коштів.

Період окупності інвестицій обчислюється як зворотний показник:

$$ПО \equiv \frac{\sum IK}{ГНр}$$

де $ПО$ — період окупності інвестицій в роках; $\sum IK$ — загальна сума інвестицій у проект, передбачена кошторисом; $ГНр$ — середньорічні грошові надходження.

9. Розрахунок точки беззбитковості.

Завдання:

1. Визначить: постійні витрати та змінні витрати
2. Визначить беззбитковий урожай
3. Визначить прибутковість с.-г. культури, якщо беззбитковий урожай перевищує 30%
4. Побудуйте графік прибутковості вирощування даної культури.

Завдання для самостійної роботи студента

Варіант 1-1

1. Розрахуйте вартість імпоротної техніки прямої поставки для аграрного підприємства на пільгових умовах, використовуючи дані таблиць 1, 2, 3, а також власні фінансові ресурси.

2. Визначте, на скільки відсотків зросте вартість техніки при доставці від продавця до покупця. Зробіть висновки.

Калькуляція ціни на імпортну сільськогосподарську техніку, тис. грн.

Техніка	Ціна на МЛС	Митний збір	Імпортне мито	ПДВ	Послуги митниці	Сертифікація	Інші витрати
Плуг Культиватор Комбайн Борона Сівалка							

Варіант 2-1

1. Розрахуйте вартість імпоротної техніки через торгового посередника для аграрного підприємства на пільгових умовах, використовуючи дані таблиць 1, 2, 3, користуючись кредитними коштами.

2. Визначте на скільки відсотків зросте вартість техніки при доставці від продавця до покупця. Зробіть висновки, порівнюючи їх з варіантом 1-1.

Калькуляція ціни на імпортні товари, тис. грн.

Техніка	Ціна на МЛС	Митний збір	Імпортне мито	ПДВ	Сертифікація	Інші витрати	Доходи посередника	Кредит банку
Плуг Комбайн Борона Сівалка								

1. Основні платежі на ввезення імпортованих товарів на Україну*

Товар	Мито		ПДВ, %	Митний збір, %
	пільгове, %	повне, %		
1	2	3	4	5
Плуги	20	40	20	0,2
Борони	20	40	20	0,2
Культиватори	20	40	20	0,2
Розкидачі	2	5	20	0,2
Садильні машини	2	5	20	0,2
Кормозбиральні машини	2	5	20	0,2
Сівалки	5	10	20	0,2
Бурякозбиральна техніка	5	10	20	0,2
Зернозбиральні комбайни	10	20	20	0,2
Трактори потужністю від 35 до 37 кВт	25	40	20	0,2
Трактори потужністю від 37 до 59 кВт	10	20	20	0,2
Трактори потужністю понад 90 кВт	25	40	20	0,2
Трактори потужністю від 59 до 75 кВт	10	20	20	0,2
Інсектициди: на основі піретроїдів	6,5	6,5	20	0,2
інші	0	5	20	0,2
Фунгіциди	0	5	20	0,2
Добрива (азотні): карбоміт	2	5	20	0,2
селітра, аміак	5	10	20	0,2
Добрива (фосфорні): суперфосфат	5	10	20	0,2
інші	0	5	20	0,2
Добрива (калійні): карналіт, сільвініт	0	5	20	0,2
хлористий калій	5	10	20	0,2
Комплексні добрива	5	10	20	0,2
Насіння цукрового буряка	22 євро за 1 кг	-	20	0,2

продовження табл. 1

1	2	3	4	5
Насіння зернових (товарні)	40 євро за 1т	-	20	0,2
Пшениця насіннева, ячмінь, овес	0	0	20	0,2
Соняшник	15	15	20	0,
Соняшник для сівби	0	0	20	0,2
Кукурудза, ріпак, льон для сівби	0	0	20	0,2
Гречка, просо, тритикале	0,05 євро/кг	0,05	20	0,2

* - Державний інформаційно-аналітичний центр моніторингу зовнішніх товарних ринків

2. Сільськогосподарська техніка від СП “Райз-Інвест”, що пропонується для реалізації

Техніка	Потужність, к. с.	Країна- виробник	Ціна в дол. США
1	2	3	4
Зернозбиральні комбайни			
MF-25 + 4,5м жатка	120	Данія	93182
MF-34 + 5,56 м жатка	200	Данія	172229
MF-36 RS + 5,56м жатка	220	Данія	187218
MF-38 + 6,1м жатка	265	Данія	190405
MF-40 RS + 6,7м жатка	290	Данія	204791
Джон Дір - 9500	176	США	244500
Кейс - 2366	180	Німеччина	210800
Дон – 1500Б	176	Росія	54000
Трактори			
MF-4245	85	Великобританія	45580
MF-4270	110	Великобританія	53883
MF-6140	90	Франція	46323
MF-6160	100	Франція	48926
MF-6180	120	Франція	52357
MF-8140	160	Франція	87729

продовження табл.2

1	2	3	4
MF-8150	180	Франція	93231
MF-8160	200	Франція	97150
MF-8170	230	Франція	119000
MF-9240	255	США	118000
Джон Дір - 8120	170	США	111200
Бурякозбиральний комбайн			
SR 2500	354	Великобританія	360834
Кормозбиральні комбайни			
MF-5130/2 (самохідний)	340	Великобританія	220017
MF-7170 (причіпний)	160-230 пот. трактора	Великобританія	55007
Дискові борони			
MF-244 (3,2 м)	85-95	Великобританія	16375
MF-246 (4,8 м)	125-145	Великобританія	21860
MF-248 (5,8 м)	180-200	Великобританія	28145
MF-227 (4,0 м)	120-140	Великобританія	17217
MF-229 (4,25 м)	180-200	Великобританія	28375
ДТА-40 (4,5 м)	120-180	Норвегія	19770
ДТА-48 (5,4 м)	144-220	Норвегія	21390
ДТА-56 (6,3 м)	170-250	Норвегія	22930
Сівалки точного висіву для просапних культур			
MF-543/ 4-рядна	50-90	США	18725
MF-543/ 6-рядна	75-135	США	22057
MF-543/ 8-рядна	100-180	США	28044
MF-543/ 12-рядна	150-250	США	39588
OPTIMAL	75-135	Німеччина	21380
OPTIMA	75-135	Німеччина	18000
BSK - 300 (3 м)	120	Чехія	15870
BSK - 600 (6 м)	180	Чехія	26850
Сівалки точного висіву для зернових культур			
TYE 2015 (5 м)	105-150	США	31038
TYE 2020 (6,1)	140-200	США	38731
DL - 4,5 (анкерні)	105-150	Німеччина	12800
DL - 4,5 (дискові)	105-150	Німеччина	15600
DT - 6 (анкерні)	120-150	Німеччина	19280
DT - 6 (дискові)	120-150	Німеччина	23180
OPTIMA	75-135	Німеччина	24000

продовження табл.2

1	2	3	4
Культиватори міжрядні			
ВМІ - 12 (12 рядний)	120-130	Великобританія	17680
ВМІ - 8 (8 рядний)	90-100	Великобританія	12850
ВВІ - 12 (12 рядн.)	120-130	Великобританія	16044
Культиватори-подрібнювачі			
АМХSR - 9	140150	Великобританія	19791
АМХSR - 11	160-170	Великобританія	22131
АМХSR - 13	180-200	Великобританія	24993

3. Плуги від СП “Райз-Інвест”, що пропонуються для реалізації

Техніка	Характеристика	Країна-виробник	Ціна в дол. США
ВВ - 5	Відвальний	Норвегія	12420
ВВ - 8	Відвальний	Норвегія	17960
RS - 5	Відвально-оборотний	Норвегія	19000
RS - 6	Відвально-оборотний	Норвегія	21730
RS - 7+1	Відвально-оборотний	Норвегія	26950
RB - 7+1	Відвально-оборотний	Норвегія	31330
MF - 720	Відвальний	Великобританія	22125
MFDP 9 (6)	Відвально-оборотний	Великобританія	31219
MFDP 9 (6+1)	Відвально-оборотний	Великобританія	33609
MFDP 9 (6+1+1)	Відвально-оборотний	Великобританія	34764

**Тести для поточного контролю знань з дисципліни
“Економіка світового сільського господарства”**

№ п/п	Складність, %	Запитання/ варіанти відповідей
1	75	В усьому світі у сільському господарстві та суміжних галузях зайнято:
		800 млн чол.
		Понад 1 млрд чол.
		900 млн чол.
		1 млрд 500 млн чол.
2	75	Зі світового земельного фонду для рослинництва використовується:
		1,5 млрд га
		1,7 млрд га
		2,1 млрд га
		2, 3 млрд га
3	100	Великими експортерами зерна на світовому ринку є:
		Німеччина, Італія, Україна і Китай
		Іспанія, Великобританія, Польща і Росія
		США, Канада, Аргентина, Австралія і Франція
		Мексика, Білорусія, Португалія і Бразилія
4	75	В Європі перше місце по виробництву тваринницької продукції на душу населення займає:
		Росія
		Франція
		Данія
		Нідерланди
5	75	Яка країна Азії виробляє найбільше сільськогосподарської техніки:
		Корея
		Китай
		Японія
		Малазія
6	75	Непрямий метод з експорту та імпорту товарів передбачає:
		Поставку товарів промисловими підприємствами згідно з

		умовами договору
		Поставку товарів промисловими підприємствами згідно умовами договору
		Імпорт товарів згідно з умовами договору
		Експорт та імпорт, який полягає у продажі та купівлі товарів через торгових посередників
7	75	Експортне мито це:
		Платежі, що утримуються за ввезення в країну товарів під час перетину кордону
		Оподаткування товарів при випуску їх за межі митної території України
		Мито, яке стягується з товарів, що перевозяться транзитом через територію
8	75	Закон України “Про лізинг” прийнятий:
		У 1990 році
		У 1992 році
		У 1995 році
		У 1997 році
9	100	У формі лізингових операцій за останні роки у США здійснюється:
		20% загального обсягу інвестицій
		15% загального обсягу інвестицій
		30% загального обсягу інвестицій
		50% загального обсягу інвестицій
10	75	Які платежі сплачуються при ввезенні імпортованих товарів на Україну?
		Митний збір, послуги митниці, вартість сертифікації
		Транспортні витрати, інші витрати
		ПДВ, імпортоване мито
		Усі відповіді правильні
11	75	За якою формою можуть здійснюватись лізингові платежі:
		Коштами
		Продукцією або послугами лізингоодержувача
		Коштами в поєднанні з поставкою продукції
		Усі відповіді правильні
12	75	З яких джерел державні лізингові компанії отримують кошти:
		Бюджетних та кредитних
		Кредитних та зацікавлених фондів

		Повернення лізингових платежів
		Усіх вище перерахованих
13	75	Світове господарство це:
		Об'єднання господарств у цілісну систему
		Система міжнародних економічних відносин
		Взаємодія різних країн світу, що функціонують за погодженими правилами
		Сукупність національних економік країн світу, пов'язаних між собою мобільними факторами виробництва
14	75	У США, Великобританії та Німеччині у сільському господарстві зайнято:
		5% працездатного населення
		> 3% працездатного населення
		< 3% працездатного населення
		4% працездатного населення
15	75	Середня світова урожайність пшениці становить:
		14 ц/га
		18 ц/га
		26 ц/га
		30 ц/га
16	75	Основними експортерами масла та м'ясопродуктів є:
		Німеччина, Італія, Чехія
		Данія, Нідерланди, Нова Зеландія
		Аргентина, Україна, Польща
		Росія, Білорусія, Франція
17	75	Україна забезпечена складною сільськогосподарською технікою на 100 га ріллі гірше як Німеччина:
		У 2 рази
		У 8 разів
		У 4 рази
		У 10 разів
18	75	Прямий метод з експорту та імпорту товарів передбачає:
		Поставку товарів промисловими підприємствами згідно з умовами договору
		Поставку товарів промисловими підприємствами безпосередньо іноземному споживачу або закупівлю у нього відповідних товарів через торгових посередників

		Імпорт товарів згідно з умовами договору
		Експорт та імпорт, який полягає у продажі та купівлі товарів через торгових
19	75	Імпортне мито це:
		Платежі, що утримуються за ввезення у країну товарів під час перетину кордону
		Оподаткування товарів при випуску їх за межі митної території України
		Мито, яке стягується з товарів, що перевозяться транзитом через територію країни
		Стягнення мита з експорту та імпорту товарів
20	75	Які з цих сторін беруть безпосередню участь у лізингових операціях:
		Банк, страхова компанія, виробник
		Продавець, лізингова компанія, лізингоотримувач
		Лізингова компанія, банк, страхова компанія
		Лізингоотримувач, страхова компанія, банк
21	75	Чим відрізняється лізинг і оренда:
		Терміном
		Сплатою платежів
		Участью сторін та можливістю викупу
		Вартістю техніки чи обладнання
22	75	У 1952 році створена лізингова компанія:
		В Європі
		В Японії
		У США
		У Канаді
23	75	У формі лізингових операцій за останні роки в Австрії здійснюється:
		5% загального обсягу інвестицій
		10% загального обсягу інвестицій
		15% загального обсягу інвестицій
		20% загального обсягу інвестицій
24	75	Як поділяються лізингові платежі за періодичністю:
		Щорічні
		Піврічні
		Щоквартальні
		Усі відповіді правіельні
25	75	Які основні причини стримують розвиток лізингу в Україні:

		Відсутність довгострокового кредитування
		Обмеження бюджетного фінансування
		Відсутність коштів у підприємств сільськогосподарського машинобудування
		Усі відповіді правильні
26	75	Після закінчення фінансового договору об'єкт лізингу:
		Можна повернути
		Продовжити чи укласти нову угоду
		Викупити його за залишковою вартістю
		Усі відповіді правильні
27	75	Після закінчення договору оперативного лізингу об'єкт:
		Можна викупити за залишковою вартістю
		Неможливо розірвати угоду
		Можна повернути або укласти нову угоду
		Продовжити угоду до терміну служби об'єкта угоди
28	100	За договором сублізингу лізингоодержувач отримує погодження:
		У продавця
		Кредитної сторони
		Лізингодавця
		Страхової компанії
29	75	Чому українські заводи сільськогосподарського машинобудування не виступають лізингодавцями?
		Не вистачає досвіду лізинговій діяльності
		Нестача коштів
		Довгий термін повернення коштів згідно з договором лізингу
		Досить мала потужність вітчизняних заводів
30	75	Чому нині на Україні менше 2% інвестицій вкладається в лізинг у сільському господарстві?
		Нестача коштів у лізингових компаніях для придбання сільськогосподарської техніки
		Відсутність дешевої техніки
		Досить дорогі послуги лізингових компаній
		Усі відповіді правильні
31	75	Що входить в структуру ціни на сільськогосподарську техніку при фінансовому лізингу?

		ПДВ та кредит банку
		Прибуток лізингової компанії
		Страхування та інші платежі
		Все вище перераховане
32	75	Ефективність на лізингову сільськогосподарську техніку визначають виходячи з:
		Обробленої площі за рік
		Усіх затрат
		Кількості лізингової техніки
		Вартості сільськогосподарських послуг
33	75	Найбільш розвинутим в Україні транспортом є:
		Залізничний
		Авіатранспорт
		Морський
		Трубопровідний
34	75	Який із видів транспорту належить до найбільш дорогих?
		Автомобільний
		Залізничний
		Авіатранспорт
		Морський
35	75	Який із видів транспорту займає перше місце у світі?
		Авіатранспорт
		Морський
		Автомобільний
		Залізничний
36	75	Який із видів транспорту є найбільш дешевим?
		Трубопровідний
		Морський
		Автомобільний
		Залізничний
37	75	В Україні підприємства сільськогосподарського машинобудування працюють з потужністю:
		75-100%
		40-50%
		15-30%
		10%
38	75	На яку сільськогосподарську продукцію введено експортне мито?
		Цукор

		Пшеницю
		Соняшник
		Ячмінь
39	75	Торговельний баланс визначається за:
		Сумою експорту та імпорту
		Різницею між експортом та імпортом
		Відношенням експорту до імпорту
		Торговельним сальдом
40	100	Торговельний оборот визначається за:
		Сумою експорту та імпорту
		Торговельним сальдом
		Відношенням експорту до імпорту
		Кількістю експортованої продукції
41	75	Які сільськогосподарські культури займають майже половину оброблюваної площі?
		Цукрові буряки
		Кукурудза
		Зернові
		Рис
42	75	Якій сільськогосподарській культурі за площею посівів належить I-е місце в світі:
		Пшениця
		Ячмінь
		Рис
		Жито
43	75	В якій країні світу найбільша площа посіву під кукурудзою?
		В Німеччині
		В Аргентині
		В США
		В Канаді
44	75	Під якою сільськогосподарською культурою площі в Україні за останні 15 років майже не змінилися:
		Пшениця
		Цукрові буряки
		Соняшник
		Кукурудза
45	100	Посіви яких сільськогосподарських культур в Україні за останні 15 років знизилися в тричі?
		Соняшник

		Картопля
		Цукрові буряки
		Пшениця
46	100	Валовий збір яких сільськогосподарських культур у світі майже однаковий?
		Пшениці і кукурудзи
		Пшениці і ячменю
		Пшениці і рису
		Кукурудзи і рису

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Аграрна реформа в Україні/ П.І. Гайдуцький, П.Т. Саблук, Ю.О. Луценко та ін.; За ред.. П.І. Гайдуцького. К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 424 с.
2. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект). (Наукова монографія). – К., Видавництво «Світ знань», 2002. – 528 с.
3. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств. Підручник. – 2-ге вид., доп. і перероблене – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
4. Дацій О.І. Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України. – К.: ННІ ІАЕ, 2004. – 426 с.
5. Новіцький В.С. Міжнародна економічна діяльність України: Підручник. – К. : КНЕУ, 2003. – 948 с.
6. Степановских А.С. Экология: Учебник для вузов. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2001. – 703 с.
7. Авдокушин Е.Ф. Международные экономические отношения: Учебник. – М.: Экономист, 2004. -366 с.
8. Международные экономические отношения: Учебник для вузов/ В.Е. Рыбалкин, Ю.А. Щербанин, Л.В. Балдин и др.; Под ред. проф. В.Е. Рыбалкина. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ –ДАНА, 2003. – 519 с.
9. Дерлеменко В.В. Розповсюдження сільськогосподарської науково-технічної інформації. – К.: ІАЕ УААН, 1999. – 410 с.
10. Економічний довідник аграрника / В.І. Дробот, Г.І. Зуб, М.П. Кононенко та ін; За ред.. Ю.Я. Лузана, П.Т. Саблука. –К.: Преса України, 2003. – 800 с.
- 11.Формування ринкової системи матеріально-технічного забезпечення АПК України: Наукова доповідь. – К.: ННІ ІАЕ, 2005. – 84 с.
- 12.Ситник В.П. Впровадження наукових розробок у виробництво: стан і перспективи // Економіка АПК. – 2005. – №2, – Ст.3.
13. Царенко І.Г. Особливості науково-технічного прогресу в АПК в умовах формування ринкових відносин // Економіка АПК. – 2002. – №7. – Ст.41.
14. В.Г. Андрійчук. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективності виробництва. // Економіка АПК. – 2005. – №5. – Ст.52.
15. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки. – К.: Вид. Світ Знань, 2002. – 528 с.